

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100174 2897

ALBERT HALLBERGS
DONATION

TILL

GÖTEBORGS
STADSBIBLIOTEK

1937

O. Lysholm

Allmänna Sektionen

Geogr.
Allm.

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

DAGBOKS-ANTECKNINGAR

UNDER

RESOR I SÖDER- OCH ÖSTERLAND

AF

FREDRIKA BREMER.

ANDRA BANDET.

I.

"Jag är människa och ingenting
menschligt är mig likgiltigt."

Fritt efter TERENTIUS.

"— i allabanda folk, den som Gud fruk-
tar, och gör rättfärdigheten, han är
honom tack."

Ap. G. 10: 35.

STOCKHOLM OCH UPSALA.

ADOLF BONNIER,

Kongl. Hof- och Universitets-Bokhandlare.

*Översättning till främmande språk, får endast ske med förf.
medgifvande.*

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS ISAAC MARCUS.

1861,

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

TREDJE DELEN.

PALESTINA och TURKIET.

FEMTONDE STATIONEN.

Ännu på Sicilien. Resor på dess östra kust. Messina, Taormina, Etna, Catanea, Syrakusa. Minnen och frågor. Jettarne och Jupiter. Enslighet i Messina. Diodorus af Sicilien. Regnväder och solskensblickar. Blickar åt Österlandet. Till Malta.

Messina den 1 December 1858.

Åter här efter en färd under fjorton dagar, solig och skön såsom få, rik på scener och intryck, icke alla utan bitterhet, men ändå att bevara i tacksamt minne. Och nu, ensam på mitt stilla rum, vill jag säga dig, min L*, hvad jag sett och hört af den Sicilianska Sfinxen, men endast uppehålla dig vid de ställen, der jag i minnet uppehåller mig sjelf, emedan jag ej kan det annorlunda.

Från Palermo kommo vi — jag och mina vänner, (som ville göra ännu denna resa med mig) — på det goda ångfartyget Etna, under en stilla natt till Messina genom Scylla's och Charybdis's illa beryktade sund, utan att hafva minsta känning af de hafvets odjur, som fordom der uppslukade Ulysses's skeppsfolk. Mulen men mild daga-

des morgonen öfver Messinas sköna hamn, dess vackra skeppsbro — särdeles lik Stockholms skeppsbro — med sin långa rad af välbyggda hus och en mängd handelsfartyg på redde, dess ståtliga Molo och starka fästning. Messina såg mig ut som en trefsam, men ganska vanlig handelsstad, icke vacker eller pittoresk såsom Palermo. Öfver staden höjde sig gröna, med träd planterade kullar; och midtöfver — på andra sidan sundet — lyste hvitgrå i det matta solljuset staden Reggio på Calabriens fruktbara, men bergiga jord. Vi blefvo två dagar i Messina under nästan oupphörligt regn. "I Messina regnar det ständigt" sade man oss. Tredje dagen begåfvo vi oss å väg till Syrakusa. Morgonen är mulen, men det håller dock upp. Vagnen är bekväm, de tre hästarne goda, vetturino'n, som vi tingat för 10 dagar, en kusk af prima kvalitet. Vår Herkules sitter bredvid honom för att andas den friska morgonluften, hvilket lemnar liten Elsa och mig fritt rådrum och fri utsigt i vagnen, och detta behagar oss öfvermåttan. Det är oskattbart att så få fara utan att beständigt se midt framför sig ett annat ansigte, om äfven en väns. Med den stora naturen vill man helst vara allena, anlete mot anlete. Och naturen syntes så stor, så härlig hela denna dag, under det vi foro genom orange-lundar längs med hafsstranden, hvars vågor häfde sig — men utan blåst — skummande liksom till omfamning mot stranden, som grönskade skön efter de starka regnen och tycktes le under böljornas dånande slag. Och regnet föll nu icke öfver oss såsom vanligt sedan en tid; det höll upp, det klarnade mer och mer ju längre vi kommo ifrån Messina, och solen, som sökte göra sig väg genom molnen, målade de skönaste dagrar af violett och guld på hafvet och Calabriens i fjerran tillbakavikande kuster. Framför oss log himlen klar, jorden doftade ljufligt och friskt, vägen var ypperlig, vagnen rullade såsom på golfvet. Mot aftonen fingo vi Etnas spets i sigte. Den var täckt af snö, en krans af lätta rökmoln drog långsamt der nedanom. Det var vid solnedgången, en gyllene solnedgång, full af gyllene löften för vår resa.

I byn Giardino fingo vi ett eländigt härberge i "la Vittoria." Akta dig därför, och tag hellre in i "la Gran Bretagna." Der får du det visst icke stort, men dock något bättre. Vi ha mycket svårt att erhålla litet mjölk till vårt the, och ändå svårare att få folket att begripa hvad thekanna är för ett ting. Man bjuder oss handfat, tvättkannor, kastruller, m. fl. onämbara ting. Byn Giardino synes vara ett paradys för smuts och loppor. Men huru ej glömma en natts dåligt härberge för en morgonfärd, sådan som vår denna morgon, uppför höjderna af Taormina, medan solen i uppgången belyste himmel och haf med röda lågor och dess första strålar hälsade Etnas snöiga topp! Ord af Davids sänger — endast deras österländska glöd kunde svara emot morgonens — sjöngo inom mig under det min lättfotade åsna bar mig säkert och sakta uppför den branta klippvägen, och hvar ny vändning uppdagade nya skönheter af jord, himmel och haf.

Skådespelet på höjden af Taormina är i allo storartadt. De praktfulla ruinerna af dess amphitheater och tempel närmast, rundtomkring djerfva klippor med byar och borgar, lika örn-nästen, utsigten nedanför öfver den vida kuststräckan med Naxos sköna, lundrika udde till medelpunkt, och lemningarne af fordom folkrika städer, anblicken af Etna, som växer i imponerande storhet, allt efter som man stiger högre, och som med sin jettegestalt beherrskar den vilda, sköna nejden, allt är här ovanligt, af jetteart och lynne.

Från denna sidan af Etna är det dess massa som frapperar mest. Vesuvius har en mera elegant storhet. Dess pyramid är djerf och smidig. Rök-kolonnen stiger ur dess krater som en plym och fana öfver en hjertes hufvud. Etna är kolossalt. Dess fot och medlersta region utgöra ett långsamt uppstigande högländ, bärande mera än sju hundra större och mindre tumuli, eller lava-kullar, (några ännu rökande, en del fruktbarande, en del svartbruna, en del grönskande) — samt stora sträckor med skogar, fruktbara dälдер och stelnade lavaströmmar. Högst uppe på denna ofantliga kupöl af jord och vulkaniska

alster (38 geografiska mil i omkrets) reser sig tvärt ett trubbigt horn, eller något som liknar en vårta på ett jettebröst. Det är kratern, bergets mun. Den var nu vit af snö, och snö låg äfven rundtom nedanför toppen. Hvita skyar blandade sig med en sömrig rök, som steg långsamt ur bergets innandöme liksom dess andedrägt.

Hela denna scen är mindre skön, än stor, väldig och mångfaldig, såsom en historisk Eon. De, som på Taorminas höjd byggde den fordom mäktiga staden, hafva hyst stora tankar om människomakt och välde. Men vi stodo nu på dess ruiner. Naturen och menniskoanden allena stå oförvanskliga, evigt unga, evigt segrande öfver alla ruiner på jorden.

Hela vägen från Giardino till Catania är ett fortfarande stort skådespel. Vägen följer hafsstrandens bugter på allt brantare höjder. Cyklopernas mörka vidunderliga klippor stiga ur den klara hafsspegeln på venster hand, med minnen om Polyphems och Ulysses's ohyggliga bedrifter; på höger hand har man ständigt Etna med dess dels sköna, dels dystra bildningar — en jordisk verld i sammandrag. På en färja foro vi öfver den lilla, snabba floden Kymetes, som, lik ett silfverband, slingrar sig genom de gröna fälten vid Etnas fot och bär dess snövattnen ned till hafvet. I god tid på eftermiddagen voro vi framme vid Catania, Etnas stad (såsom den ock kallas), mer än en gång omstörtad af den förfärliga grannen, men lifstark nog att ständigt phœnixlikt stå upp igen. Så står nu, efter flera från Etna utgångna jordbäfningar och efter det sednaste förfärliga utbrottet af Monte Rosso, Catania, ehuru omgifven af lavaströmmars svartnade armar, skönare än någonsin, den vackraste och största af Siciliens städer näst efter Palermo. Man öfverraskas af mängden breda gator, vackra hus, torg, fontäner, af de präktiga kyrkorna, synnerligen Domkyrkan, byggd på ett Minervatempels grund. Man måste förvånas öfver människornas mod — eller lättsinne — att uppbygga så mycket stort och skönt på en så oviss, så bäfvande grund, att plantera lustgårdar vid foten af härjaren, som i dag eller i morgon kan om-

störta dem. Ovillkorligt måste man tänka: att dagens och stundens lif måste här vara så skönt, att det låter glömma morgondagen, att Etnas vinberg låta förgäta lavan, som kokar under dem, måste göra stadens innevånare druckne såsom af sött vin. Catanea föreföll mig lik en skön Sultaninna, af kärlekens band fångslad vid sin beherrskares fötter. Hon vet att han kan döda henne under något af de vilda utbrott af lynne, som äro autokrater egna, hon vet det, men hans kärleks blick hvilar nu öfver henne, och lifvet deri är så skönt! . . .

Folket stimmade gladt på gatorna; fruntimren klädda i långa svarta kåpor, en del af siden, en del af annat tyg, men af en så vacker snitt att de gåfvo gestalten, som deraf betäcktes från hufvud till fot, ett egendomligt behag.

Följande dag bestego vi Monte Rosso, så kalladt för den rödaktiga färgen af dess stelnade lava, och den största af Etnas parasitiska vulkaner. Det var utbrottet ur denna, den 10 Mars år 1669, som hotade att i grund förstöra Catanea och verkligen förstörde en stor del af staden, dess molo och sköna hamn, som fylldes af lavan. I tre timmar foro vi, på en god väg, uppför Etna till Nicolosi; derifrån redo vi på mulåsnor upp till det röda berget. Uppgången till kratern är så brant och lavamyllan så djup, att guiderna måste draga mulåsnorna uppföre, och blåsten var här så häftig, att vi undgingo faran att kastas ned från våra rossinanter endast genom att stiga af och med guidernas hjälp till fots arbeta oss fram genom lavan. Uppkommen på kanten af kratern har man en vid utsigt öfver en betydlig mängd af Etnas sidovulkaner eller kullar samt öfver Catanea och hafvet. Öfver oss vidtog Etnas skogsregion, kallad "il bosco", till stor del bestående af nålträd och högst upp af buskar och starktluktande örter, som frodas i lavamyllan. Sedan vidtager öknens region, "il deserto", der allt lif är dödt och intet finnes utom lava, aska och snö, så upp till bergets topp. Att uppstiga dit — hvilket icke är särdeles svårt, ej heller vådligt — nekade oss tiden och kölden, som denna tid är skarp der-

uppe, och hvilken jag och min unga väninna icke hade lust att trotsa för att se — kanske ingenting, men i bästa fall en af dessa fågelperspektiver, som af alla utsigter synas mig de minst uppmuntrande, ty de låta människan och hennes arbete alldeles försvinna för blicken.

Intressant var att från Monte Rosso följa dess svartnade lavaström på hans väg mot Catanea, att se huru han under sin glödande förstörelsefärd blef uppehållen af "Montpilieri's" kulle — fordom en krater, men länge sedan förvandlad i en fruktbarande oas med vinberg och olivlundar, — huru han af denne blef tvingad att dela sig i tvenne armar och derigenom hindrad att helt och hållet förstöra staden. Der ser man ännu, nära Benediktiner-klostret, en hög svartnad mur, bildad af den glödande strömmen, som der gick fram och utgöt sig i hafvet utan att röra de fromma fädernas bostad, hvilket, naturligtvis, tillskrefs ett under. Hvad Monte Rossos utbrott förstörde af staden och nejden var dock mycket nog. Sjelfva dess krater är nu till stor del fylld af nedrasad lava och jordmylla och synes derföre icke mycket djup. Jag lemnade Etna denna gång med föresats att se något mer af dess lif, om vädret det tillät, vid min återkomst från Syrakusa till Catanea.

I Catanea och under vägen till Lentini hade vi full sommar och den skönaste himmel. Jag ville kunna för dig, min L*, måla denna dags resa och skönheten af dess skådespel, i hvilket Etna och hafvet spelade hufvudrolerna, framför allt Etna, som visar sig i allt större och mer harmoniska proportioner allt efter som det träder mer tillbaka i fjerran, i ram af landskapet, som synes omfatta det med smekande, vördnadsfulla armar! Jag ville kunna måla för dig högheten af denna gestalt, som framstår allt ensligare, allt friare och fullkomligare bland sina omgifningar, till dess den fullt beherrsakar dem, likt Herkules Titanerna, och den ousägliga skönheten af jord, himmel och haf om aftonen, då vi i solnedgången tågade under vida svängningar uppför höjderna af Lentini, afmåla färgen af rosenrödt, azurblått och violett, i breda etheriska bälten följande

hvarandra på fästet rundt om jetteberget med den snöhvita hjessan, lyftad i ljuset mot höjden, medan vid dess fötter den grönskande, vänliga jorden hvilade i skymningens skuggor och hafvet blef allt stillare, allt ljusare, allt mera himmelsblått! — Det är omöjligt att se något på en gång mera skönt och storartadt.

Skön var också morgonen, då vi lemnade Lentini (fordom en mäktig stad, nu en usel by); ty den var mild och mjuk. Aldrig under min bekantskap med Medelhafvet hade jag sett dess bölja så spegel-lugn och klar. Den skönt belägna staden Augusta speglade sig och sina gröna lundar deri, innerligen täckt. Morgonfriska dofter hälsade oss från orangelundarne längs vägen, från de vilda hysopbuskarne och andra starkt luktande kryddväxter, på hvilka Siciliens jord är så rik. Marken var grön, såsom hos oss i Juni, och prydd af en mängd ljusgridelina, välluktande liljor, liknande svärdslijorna i våra trädgårdar, men smärre. Vål odlade hveteåkrar lyste smaragdgröna i den stigande solen; öfverallt syntes landet bördigt och vackert; kaktusplanter af gigantiska dimensioner klättrade uppför bergen och bildade här och der häckar längs vägen och åkrarne; emellan olivlundarne vallade herdar stora flockar af får och getter med silkesmjukt hår och pryddigt vridna horn.

Etna drog sig allt mer och mer tillbaka; snart försvann det ur synkretsen. Vi nalkades Syrakusa. Landskapet blef ödsligt, marken stenig, jorden kal.

Så kommo åter berg eller rättare sagdt klippor med djerfva armar och uddar, stora hålor, grottor och grafvar, lemningar af borgar, tempel, monumenter, och — så kommo vi fram till Syrakusa, fordom en ofantlig stad, innefattande fem städer med 400,000 innevånare, nu en liten befästad köping på den lilla halfön Ortygia, som skjuter sin udde ut i hafvet. Nejden rundtomkring syntes kal, obebodd. Långt bort till höger reser sig på en hög kulle tornet, som utmärker platsen för Epipoli, Dionysos's, tyrannens, fordna borg. Det beherrsakar nejden, ett stort minne af en förgången tid.

I "Albergo del Sole", med utsigt åt Syrakusas sköna hamn, "Porto grande", fingo vi ett härberge så godt, som vi icke haft det ännu under vår resa på Sicilien, och njöto af att hvila och förfriska oss, samt uppgjorde planer för morgondagens utflygter till lands och vatten.

Men — morgondagen kom med Sirocco, och denna dotter af Afrikas Samum svepte sina fuktiga slöjor öfver himmel och jord, gjorde mig rådvill för dagens färd och lät Herkules förlora modet eller åtminstone munterheten. Klockan elfva blickade solen genom molnen och tycktes lofva bättring. Käre L*, har du någonsin varit, så till sägandes, hufvudet för en lustresa, ansvarig för dess lycka eller misslyckande, med känsla af att, i sednare fallet, tadel och missnöje skall falla ensamt på dig, huru du än må söka ställa allt till det bästa — då skall du ock förstå med hvilken känsla af tyst ängslan jag blickade upp till himlen, som än sänkte sina molntäcken ned öfver våra hufvuden, än lyftade dem och släppte fram några solstrålar, än åter gömde dessa bakom ännu tätare molnmassor. Det såg vådligt ut; hvem vet om det i morgon eller i öfvermorgon skall bli bättre? och vår vetturino kostar öfver 30 francs om dagen (o! lifvets penningprosa!) Derföre — mod. "Jag vill våga färden, den som vill stanna kvar, må stanna!" Med de orden steg jag i båten, tingad för färden, vännerna följde, samt med oss vår lärde och artige cicerone Don Polite. Fyra raska roddare föra oss öfver Porto grande, Syrakusas dråpliga, nästan cirkelrunda hamn, der allt lif synes utdödt och fyra små krigsfartyg allena ligga för att bevaka — lifvet eller dess lik. På andra sidan hamnen, midt emot staden, är mynningen af den lilla floden Anapo, som här utgjuter sig i hafvet, och vår båtfärd gäller nu floden eller dess poetiska källa "Fonte Cyane."

Syrakusa har några minnen, dels mythiska, dels historiska, som genom sin ljuflighet och sin karaktersstorhet särskilja sig från alla andra tillhörande södra Italiens städer. Till de förra hörer sagan om Cyane's källa, till de sednare namnen af Dionysos, Dion, Timoleon, Archi-

medes. Vår färd i dag gällde isynnerhet Cyane's källa och ruinerna af Dionysos's, tyrannens, borg, hvilka sednare synnerligen mäktigt drogo till sig min sommardotters poetiska sinne.

Vi ro uppföre floden, jemt bred nog för att lemna årorna rum. På en höjning af stranden stå i enslig höghet tvenne kolonner af porten till ett fordom vidtberytadt Jupiters-tempel. En regnskur öfverraskar oss här, men vi äro just nu under en bro öfver Anapo och stanna under dess hvalf tills skuren går öfver. Våra båtkarlar trösta oss och försäkra, att regnet ej blir allvarligt, att det blir "poco d'acqua" i dag. Snart också lyfta sig skyarne, regnet upphör och vi ro framåt uppför floden emellan gröna, icke höga bräddar, som allt mera sammanträngas och snart bli för trånga för årornas rörelser. Roddarne stiga i land, draga båten med linor uppför floden, hvars stränder blifva alltmera beväxta med buskar och vass; så komma vi till stället, der floden Cyane förenar sig med Anapo, och vi vika nu af in i denna, der vi snart befinna oss uti en lund af höga papyrusplantor, och med utsägligt nöje ser jag här, för första gången, denna sköna vattenväxt, dotter af Nilen (men här samtidig med denne), som först bland jordens växter skänkte menniskan medlet att genom skrift bevara sina minnen. De stora, sköna parasol-blommorna reste sig öfver våra hufvuden såsom en skuggrik lund. Don Polite lät upprycka flera plantor och visade oss i stammens snöhvita substans det, hvaraf papyruspapperet tillverkas. Sjelf tillverkar han detta papper såsom en kuriositet. Vi uppsamla derföre i båten af de sköna plantorna och fortsätta så vår flodresa emellan tilltagande grupper af papyrus, hvilka med sina kronor beröra våra hufvuden. Och nu är vår färd så romantisk, så egendomlig, så fullkomlig, som man någonsin kunde önska sig den. Så idylliskt täck borde nejden vara, — en följd af blomrika ängar och kullar med grupper af träd — nejden, der Ceres's dotter lekte med sina unga väninnor, plockande blommor, då Pluto såg henne och ryckte henne bort ur deras krets; så mjuk och mildt-

beslöjad borde luften, skyhimlen vara öfver Cyane's hem, hennes, som ej ville låta trösta sig öfver ungdomssystemens borttröfvande och som derföre, berättar dikten, af gudarne förvandlades i en källa — "Fonte Cyane" — som ständigt utgöt sin tåreflod genom nejden, tills hon möttes och tröstades af flodguden Anapo. En mängd Jungfrusländor, med fyra skira, mörkblå vingar, flögo omkring båten och satte sig på strändernas växter. Äfven en mängd små fåglar flögo omkring oss med sakta qvitter, såsom ville de ej störa najadens enslighet.

I en liten sjö eller utvidgning af floden, helt omgifven af papyrusplantor — egentligen Cyane's källa, sade man oss — stannade vi och anträdde sedan derifrån vår återfärd. Milda regnbågsfärger lyste i molnen, det var så lugnt, så stilla och tyst, som i en helgedom. Vid Anapo's utlopp väntade oss vår vagn, som förde oss till en by vid foten af en klippa, på hvilken man visar ruinerna af en palatslik boning, som man nämner Timoleons. Det må nu förhålla sig med sanningen af denna sägen huru som helst, så vittnar dock det ädelt bildade porthalvet, som ännu står qvar af bostaden, om en högsinnad ande, och jag älskar att tänka mig der utgå och ingå den man, som af Greklands store var på en gång den ädlaste och den lyckligaste, och som — hvad än mera var sällsynt bland Greklands stor-män — icke lät sig berusas af medgången, utan förblef fast, vis och blygsam intill ändan. Jag vet intet lif i gamla historien så skönt och så hjertstyrkande, som Timoleons, sådant det blifvit för oss framställt af hans biograf Plutark. Olycka och bitter sorg öfvervunna genom mod och fosterlandskärlek, tapperhet och vishet krönte med framgång och ära, en ålderdom omgifven af medborgares kärlek och vörndnad — Syrakusas unga män berättas hafva täflat om äran att bära den på ålderdomen blinde hjälten och lagstiftaren till theatern, och Syrakusas Råd förordnade senare årliga fester till hans minne — i sanning, historiens häfder hafva få så fulländade menniskolif att uppvisa, få, der lyckan visat sig så utgöra ett med

en högre rättvisa. Derföre ock såg jag med glädje upp till den boning på hälleberget, som man kallar Timoleons.

Öfver klippiga, steniga marker redo vi härifrån på åsnor upp mot Syrakusas gamla kungaborg, en besvärlig väg, och öfver en jord, som syntes slagen med förbannelse, så fullkomligt är den förvandlad till en stenig ödemark. Men utsigten blir allt större ju närmare man kommer höjden. Man ser söderut om Syrakusa fruktbara dalar och slätter, skogrika bergssträckor, städer vid hafsstranden och bortom allt detta det oändeliga hafvet.

Af Dionysos's borg äro qvar en stor del af grundmurarne, flera underjordiska hvalf och trappor, några förträffligt bibehållna, och det hela är tillräckligt att låta bedöma styrkan och storheten af detta forntidens verk. Från höjden af borgmuren är utsigten praktfull, värdig en herrskarevilja och en herrskareblick. Men under Siroccoandans gråa, fuktiga svepning öfver nejden syntes mig den gamla kungaborgen såsom en ofantlig grafvård på en kyrkogård. Alla Syrakusas fornlemningar ha föga spår af skönhet, men desto mer af döden och förödelsen. Så grafvarnes gata ej långt från Dionysos's borg. På båda sidor af klippmurarne, emellan hvilka man går, gapa grafhvalfven, plundrade, med vida, svarta munnar. Af theatrar och tempel är nästan ingenting qvar, som kan kallas skönt; allt är förstördt, jemnadt med jorden, eller plundradt och förödt. Dionysos's borg var dock en gång samlingsplats för Greklands ädlaste skalder och visa. Plato, Æschylus, Pindar m. fl. ärades vid dess hof; och Syrakusa var en gång kronan af Trinacria's republiker. Dessa minnen och det af den ädle Dion, som här hellre lät sig dödas, än att sjelf fortfara att straffa och döda — äro enda öfverlevande skönheter af Syrakusas kungaborg.

På eftermiddagen besökte vi några af de s. k. Latomiernas, dessa naturliga fångelser, gårdar kringstängda af ofantliga klippmurar, inom hvilka fordom tusentals fångar lefvat och dött. I den, som kallas "Dionysos's öra", (och hvars ingång har skapnaden af ett öra) lyssnade vi från en glugg i det öfre galleriet — densamma, vid hvil-

ken det säges att tyrannen fordom lyssnade till fångarnes samspråk — och sökte uppfånga de ord, som hviskades nedifrån. Visst är att ljudet af rösten i detta jettehvalf är af ofantlig volym och tyckes fylla hvarje rum. En liten gosse roade sig att der nere invid muren hviskande upprepa flera gånger namnet "Dionysos", och jag hörde det der uppe såsom om det varit hviskadt vid mitt öra.

I en annan af dessa naturliga klippfångelser, under bar himmel, har markisen af Cazales anlagt en trädgård, der rosorna och en mängd andra blommor samt träd syntes trifvas förträffligt. Det var ett slags drifhus, hvilket säges utgöra ett ljufligt tillhåll om vintern, men der jag ej skulle kunna trifvas.

Syrakusa har en af de äldsta kyrkor och katakomber i christenheten. De ligga ett stycke utom den nuvarande staden. Kyrkan har några vackra gamla pelare, och katakomben är af en ofantlig, ännu ej fullt känd omkrets. Några frescer på murarne äro ännu väl bibehållna. Bland dessa finnes ingen enda Mariabild, skiljd ifrån Jesus. Jag säger detta för de katoliker, som påstå, att man i de äldsta katakomber finner Marias bild målad såsom himladrottning.

Syrakusa har ock ett litet museum för sina antiqviteter, ett enda litet rum, men i detta ett par skatter af ovanligt värde, den ena en Venus-gestalt af högsta skönhet, ehuru hufvudet och ena armen fattas, den andra ett Jupiters-hufvud, såsom det kallas emedan det blifvit funnet under ett Jupiter-tempels ruiner, men som jag tror tillhöra en Æskulap-staty; ty ehuru Jofurskaraktern är omiskänlig i anletets skapnad, i hårets och skäggets fall, så är i uttrycket ett drag af smärta, af mensklighet och sympati, som jag icke sett hittills i något Jupiters-hufvud, och som väl icke heller tillhörde Olympens gamle Dunder-Gud och Promethei plågåre. Hufvudet har en profetisk blick och ande. Moses eller Jeremias kunde ha sett så ut. Bildhuggarens namn är okänt.

I den stilla aftonen hvilade vi ut ifrån dagens arbete. Det var fullmåne, men Sirocco-slöjan hindrade den stora

nattlampan att sprida mera än ett blekt, nästan hemskt sken öfver nejden. I aftonens tystnad stod jag på min balkong, såg ut öfver den ödsliga Porto grande och lyssnade till ljuden från staden och landet. Men inga ljud hördes utom vågornas dofva slag mot stranden och det sakta sorlet af Anapo, som strömmar ut i hafvet vid det fordna Jupiter-templets fot. Bakom mig, afstängda blott af glasdörrarne, suto de älskande; kärlekens innerlighet hade kommit öfver dem och lät deras hjertan blomma. Der ute, framför mig, hade lifvet längesedan blommat ut, och skulle kanske aldrig blomma åter! Vågornas dofva slag voro mig såsom glömskans vågor, århundradens vågor, som allt djupare begrafva de döda. De döda? Hvilka? Städer och riket och folk, som icke haft kraft att phœnixlikt förnyas, att dö för att åter stå upp!

När jag kom till Italien, när jag inträdde i Piemont, var min själ full af tanken: "risorgimento d'Italia." Det var mig lösen för dess närvarande lif och framtida öden. Med denna tanke reste jag till Florenz, Rom, Neapel, och så till Italiens yttersta spets, Syrakusa. Men ju längre jag kom söderut, desto svagare hörde jag uppståndelse-ropet, desto mindre syntes mig folk och land mogna därför, desto mera den himmelska gnistan död, och här synes den mig begrafven, djupt, djupt i forntidens och dagens grus! Är det så? hafva folk och stater, liksom menniskan, sin bestämda lifstid, och måste sedan dö? Jag hör röster från fordom, från Pyramidernas dal, från Österns högland, från Thebe, Ninive, Persepolis, Jerusalem svara ur djupet af deras ruiner: "ja, allt är förgängligt under solen!" Ja, jag vet det, I hafven varit stora och ären icke mera annat än skuggor, minnen af er fordna storhet; och du, Syrakusa, du, som en gång kämpade med Hellas' största stat och för alltid bröt dess makt — Athens välde och framtid — du, stolta, segerglada Syrakusa, huru är du nu så tyst, så ringa, så död — en vålnad af det du fordom var! Men kunna christna folk och stater äfvenså dö? detta är frågan. Jag tror det ej, jag kan ej, vill ej tro det. Det himmelska hvetekornet, kornet af evigt lif, som är deras

lif, är för mäktigt att öfvervinnas af förstörelsen, förrutnelsen; det kan nedmyllas djupt i jorden, så djupt att himlens dagg och solstrålar icke förmå åtkomma det på århundraden, och härjningens lavaströmmar kunna öfvertäcka det, men — jag har nyss sett vulkanens lavakullar blomstra efter århundradens tysta arbete, och jag har ännu icke sett ett folk, en stat med namnet christne — dö*). Italien och Sicilien hafva inträdt i de christna folkens frihets lif och kamp — året 1848 har inristat detta med drag af patrioternas blod: — de kunna domna, men de kunna ej dö. Det är deras dom. Den kan blifva dem till oändligt qual, den kan blifva dem till uppståndelse och nytt lif. Jag vill bida och hoppas. Och jag vände mig från nejden under Sirocco-svepningen och till de tvenne hjertan, som i sin kärlek och sällhet voro mig en glad bild af det evigt unga, i nya bildningar sig förnyande lifvet.

À propos, min L*, skulle du en gång komma till Syrakusa, så råder jag dig att taga din bostad i "Albergo del Sole", det bästa och billigaste härberge, som vi funnit på hela Sicilien. Och vidare råder jag dig att der begära Syrakusa muskat-vin; ty något mera likt olympisk nektar har jag svårt att föreställa mig. Man tycker sig dricka solkraft. Och skulle du en gång på Sicilien göra samma resa, som nu jag, så skall du finna dig väl af att taga med dig någon vägkost, synnerligen bröd (sicilianskt, som du finner godt i alla städer på vägen) samt torra fikon, kastanier, kallt kött, "ricotta", en slags mes-mjök, vanlig i Italien och mycket smaklig; ty du måste göra dig beredd på att i värdshusen emellan de större städerna finna litet eller intet utom kaffe och ägg. Mjök är ej att få sedan getterna blifvit för dagen drifna ut på bete, smör

*) Polen! torde man invända. Men Polens politiska död är icke absolut död — och det kan lätt förklaras deraf att Polen sjelf hade politiska döda — nemligen slafvar eller lifegna. Polens ädla skalder, Mickiewicz o. fl., hafva sednast besjungit Polens nya lif i mensklighetens häfder. "Pigan är ej död, hon sover!" säger Evangelium.

finnes alls icke, och vill du hafva the, så måste du sjelf medhafva det. Det hade vi ock, och det var mig ett ej litet nöje att om aftnarne bereda det för mina vänner och mig.

Sirocco ännu på tredje dagens morgon, men litet mera lif i molnen och några blå blickar och solstrålar emellan dem! Vi göra en promenad i nejden kring Syrakusa och bese stället, (just sjelfva stället förstår du), der den stygga Herr Pluto med sina svarta hästar kom upp ur jorden — det är en djup remna i jorden på Enna's gröna slätt — och röfvade Ceres's sköna, unga dotter. Hela nejden här är idylliskt täck. Det var ock här som Syrakusanen Theokrit diktade sina berömda idyller. Staden sjelf har en täck, trädplanterad promenad längs med hafvet, ej långt ifrån floden Aminano's utlopp. Hundradetals qvinnor lågo på stenar i floden och på stränderna, klappande kläder i det klara flodvattnet. Det muntra uppträdet hade sin poesi — ur hvardagslivet.

Mina sista besök i Syrakusa gällde trenne grafvar. Den första tillhör den ädelsinnade, tyske skalden grefve Platen, som här dog. Den är i en skön trädgård. Blommor omgifva grafven och friska balsamiska vindar susa deröfver genom träden; skalden kunde ej önska ett skönare hvilorum för sin jordiska hydda. De andra grafvarne ligga ett litet stycke utom staden, man nämner dem Archimedes' och Timoleons. Båda utgöras af hvälfda kamrar i berget och ingången är prydd med grekiska kolonner, uthuggna i klippväggen. De ligga högt, vid början af grafvarnes stad, och med fri utsigt åt staden och åt hafvet. Endast en pelare kvarstod vid hvar och en af dessa grafportar väl bibehållen. I de toma grafhvalfven lade jag några friska blommor. Jag är den dummaste menniska på jorden med afseende på matematik, och till lagstiftare hade jag icke dugat; men jag förstår hvad det är att lefva och dö för sitt fosterland, och hvad goda och rättvisa lagar äro, det förstår jag ock, och älskar att bringa min hyllningsgård åt dem, hvilkas handlingar jag beundrar.

Solen sken och vi rullade i vår bekväma vagn fram öfver den doftande jorden. Sirocco-anden vek undan för en frisk vestanvind, och jag glädde mig att lemna det döda Syrakusa för att ännu en gång återse det lifsdigra Etna. Af denna förnyade bekantskap vill jag endast omtala hvad jag varseblef vid uppstigandet till Saffarana, en fyra timmars resa upp bland Etnas vulkaniska regioner och till dess sednaste lava-utbrott, det af år 1853.

Etnas topp hade pudrat sig med ny snö under natten, visade sig vid morgonsolen i det allra klaraste lynne, och härlig blef färden upp i dess högland och dälдер emellan en mängd fordna vulkaner, af hvilka de flesta nu äro fruktbara och hvilkas branta sidor som bäst odlades af den flitiga allmogen. Ty lavan har den egenskapen att efter en del år (stundom hundra, stundom flera hundra, stundom tusen) och under solens och luftens inflytanden blifva fruktbarande, och det i högre grad än all annan jordmån. Inga frukter på Sicilien äro så stora, saftrika och söta, som dem Etna frambringar. På flera ställen åkte vi genom lavaströmmar, som år 1853 gått öfver vägen och genom hvilka man sedan banat sig väg. På några ställen hade de omhvärfat enstaka hus och bondgårdar, men utan att skada dem, och dessa stodo hvita och välbehållna i de svarta lavaströmmarnes sköt. Från den lilla staden eller byn Saffarana — en af de många som Etna bär — gick jag ensam med en landtbrukare uppåt berget för att komma närmare det sednaste utbrottets krater, möjligen få den i sigte. Men då denna befann sig ännu tvenne timmars väg högre upp på berget, nöjde jag mig med att nå den trakt, som dess lava närmast inkräktat och som var förfärlig att se, höjder och dalar svarta, förbrända, betäckta af lava, — ett den svarta dödens rike. Och likväl hade lifvet redan här begynt sitt uppståndelsearbete. Man hade redan planterat vinstocken på några af de nedre terrasserna af denna lava-bädd! Min ledsagare var en äldre man, klok och god att tala med, och själf ägare af en större vingård vid Saffarana. Af honom erfor jag åtskilligt af intresse, så om vinodlingen på denna

vulkaniska mark, som om folkets lif och tillstånd i nejden.

Den första planta, som af sig sjelf uppspirar ur lavans af sol och dagg uppveknade mark, är genistan, som växer i höga buskar med gula, välluktande blommor. Den första växt, som planteras der af människohand, är kaktusplantan. Dess rötter spränga i flera riktningar lavans hårda skorpa och bereda den, i förbund med luften och ljuset, till matjord. Sedan planterar man deri vinstocken och andra frukter. Lavan af år 1853 var, sade min ledsagare, ovanligt jordhaltig, nemligen den som först utgöt sig ur kratern. Därföre hade man ock i vissa lager af henne redan kunnat plantera vin. Vid alla utbrott af Etna lärer förhållandet vara att den första lavan är den mest jordhaltiga, den efterkommande mera hård och den sista af samma utbrott otillgänglig för all odling. Jag skulle gerna vilja veta om för alltid? om för all himmelens sol och dagg och vårluft från århundrade till århundrade? Min cicerone hade sjelf vid det sednaste utbrottet förlorat 6000 vinplantor. Likväl befann han sig nu åter väl och kunde, under år då vinpriserna äro höga — såsom de nu äro — räkna på en afkastning af omkring sex hundra ducati (hvar dukat räknad till 5 francs) af sitt vinberg. Hvarje odlare af 12,000 vinplantor kan hafva denna inkomst. Detta distrikt var ungt, hade genom odling blifvit sedan ett par tiotal af år eröfradt från Etnas lava, hade en idog befolkning, goda prester och "bonissima moralità." Jorden var rik, alla innebyggarna arbetsamma. Fattiga voro här så få, att då en nyligen här affiden främmande prest hade begärt, att hans lik skulle af fattiga följas till grafven, kunde man för detta värf endast finna tre personer, och dessa voro ofärdiga. Det var mig oväntadt att få höra talas om ett så paradiskt tillstånd uti Etnas sköte och på Siciliens jord. Men detta torde vara ett undantagsförhållande.

Hela denna dag, som vi tillbragte på Etna, skänkte mig ett innerligt intresse och nöje genom bergets sym-

boliska scener och lif. På eftermiddagen var stor representation af — Titanernas kamp med Olympens makter, ett skuggspel sådant jag ej ännu sett det någorstädes. På höjden af Etna, rundtomkring dess tvärt uppstickande spets, stego oupphörligt skaror af vidunderliga töckengestalter, vålnader af menniskor med hufvuden, armar och ben, såsom vi tänka oss sagans jettar och troll. De stego häftigt och lodrätt uppåt ur klyftorna och djupen af bergen såsom ville de eröfra himlen, men vinden och solstrålarne kämpade med dem, förvandlade dem i de mest groteska gestalter, sletto lem ifrån lem, hufvudena från kropparne och upplöste dem i luften ännu innan de hunnit öfver bergets topp. De mest fantastiska, dels gräsliga, dels löjligen figurer följde på hvarandra såsom i häftigaste kamp med ljusets makter. I tre till fyra timmar varade kampen, ett af de rikaste skådespel jag ännu sett. Mot aftonen var det öfver; i tunga, chaotiska massor hvilade de störtade jettarne på bergets sidor, och solen i nedgången blixtrade praktfullt öfver dem i det hon lät sina strålar leka med en skara tunn-benta pygméer, som följt efter titanerna och gjorde luftiga krumsprång kring den höga käglan. Så var den sista syn jag såg af jetteberget och af titanernas kamp.

”Nu hvilar Ætna på de djerfva,
Och himlen ler åt deras hot.”*)

I Catania (egentligen Catan-Ætna, Etnas stad) hade vi hos en tysk, der bosatt familj en vänlig afton, sådan man skulle kunna hafva den vid Rhens eller Elbens stränder. Det germaniska familjelifvet är sig öfverallt likt i sin huslighet, innerlighet, i vården om barnens uppfostran och upptagandet af alla samhällsodlingens elementer till försköning af hemlifvet. Dertill hörer ock aftnarnes ljuslif under sinnrika lekar och musik. Familjen var sedan mer än tjugu år bosatt i Catania, prisade dess luft, lugn m. m.; men klagade öfver dess sommar, ”så lång och så het, att den utmattar själ och kropp.”

*) Tegnér.

"Santa Agatha" är Cataneas skyddshelgon, och i den vackra domkyrkan äro de orimliga legenderna om den unga flickans martyrhistoria mångfaldigt upprepade i bilder, dels målade, dels mejslade på murarne. Man säljer äfven för folkets uppbyggelse en tryckt berättelse derom, i hvilken det osmakliga täflar med det ohyggliga och onaturliga. Catanea's lilla vackra museum af sicilianska antiqviteter och naturalster, med stor flit och kärlek samlade och ordnade af en enskild konstälskare, prinsen af Biscari, förtjenar uppmärksamhet af hvarje tänkande turist. Af den vackra stadens flera egenheter ville jag ingenting så gerna införa hos oss som fruntimrens drägt utomhus, den vackra, klädeliga Manto'n, som aflägsnar lyxen, döljer slarfvorna och ger åt gestalten värdighet och ett eget, hemlighetsfullt behag. Denna drägt synes vara egen för Catanea. I Syrakusa hade man den icke; och stadens fruntimmer sågo rätt prosaiska ut.

I mörker, regn och rusk kommo vi tillbaka till Messina.

Och nu — den 6:te December — är jag ensam här, sedan min älskeliga somnardotter — välsignelse öfver henne! — och hennes fästman lemnat mig; sitter ensam i mitt rum på hôtelet Vittoria; det regnar oupphörligt dag och natt — med få timmars uppehåll om morgonen — men hôtelet är godt och stilla, icke alltför dyrt, och det oupphörliga regnet förunnar mig att blifva ensam i mitt rum hela dagen och der ge audiens åt mina tankar, och detta och ensligheten är så mitt naturliga lif, att jag dervid känner mig glad och lycklig såsom en frigjord. Och i aftonens skymning, eller rättare vid dess tända ljus, kommer till mig en god, gammal man och berättar för mig forntidens sagor och legender, dem jag så gerna hör och tyder på mitt vis. Det är Diodorus af Sicilien.

Hvad Snorre Sturleson är för vår Skandinaviska nord, det är Diodorus af Sicilien för söderns folk. Såsom Sturleson på Island, vid Heklas vulkaniska fot, så uppskref Diodorus vid Etnas forntidens sägner om gudar och menniskor. Men Sicilien låg närmare den odlade verldens

medelpunkt, än Island, och Diodorus kunde med sin blick omfatta en större krets af verlden, än den nordiska historieskrifvaren under polar-cirkeln. Först af alla historiska skriftställare synes Diodorus hafva haft planen att omfatta alla jordens folk i en historisk ram, såsom alla tillhörande en familj, under ledning af en för alla gemensam försya, högre än alla national-gudar. Diodorus af Sicilien (lik-som Snorre Sturleson på Island, nära 1000 år sednare) lefde i morgonrodnaden af den nya dag, som med christendomen uppgick öfver jorden, och något af dess sken spred sig väl såsom en ljus aning till den vise hedningens blick*).

Trettio år af sitt lif säger han sig hafva egnat åt sitt arbete samt under stora besvärligheter sjelf besökt de folk och orter i Europa, Asien och Afrika, hvilka han ordar om. Han är en samlare mera än en sjelfständig tänkare, och tror alltför lätt hvad "man säger", det må nu vara aldrig så orimligt. Barnsligt enkelt och front åter-gifver han hvad han förnummit om jorden, dess gudar och innebyggare, och mången skön och tankrik saga framstår ur denna skymningsålderns fantasmagori med människoslä-gtets äldsta aningar om eviga sanningar. Från Egypten och Lyckliga Arabien, dem han beskriver med orientalisk färgprakt, från de Medelhafvets tjugande öar och stränder, "som äro under middagen", lyfter han nyfikna, men dim-höljda blickar mot "Hyperboreernas land", de länder som äro "under björnen och nordanvinden" (ack! huru gerna jag skulle berätta för honom derom), och omtalar dunkla sägner om midnattssol och evig frid. Från Troglodyternas jordhålor och till Semiramis' palats, allt söker han om-fatta och gifva plats i sin världsspegel. Amazonernas be-drifter och det Trojanska krigets berättas med samma övål-diga enkelhet och kärlek för sanningen. I denna kärlek är han ett mönster för historieskrifvare.

Bland hans sagosamlingar äro de, som tillhöra Sici-lien, af egendomligt poetiskt behag. "Ceres älskar ön och råder öfver den. Hon upptäcker der ("återfinner" säger Diodorus) hvetet i jorden ("som af sin egen godhet i

*) Diodorus af Sicilien dog år 14 eft. Ch.

förening med solens värma alstrar alla slags frukter") och hon lär innevånarne dess odling och bruk. Hon ger dem äfven lagar, som lära dem att lefva fredligt och sällt; derföre kallas hon der "Ceres legifera." Minerva och Diana tillbringa med Ceres' dotter, Proserpina, på Sicilien sina unga år. "Säkert är (säger Diodorus) att dessa gudinnor blefvo först sedda der." De älska den sol- och blomrika ön och tillverka af dess blommor en klädnad åt sin fader Jupiter. Af honom fingo de tillstånd att der välja hvar åt sig en bostad. Minerva valde då Himera (ej långt ifrån Palermo), der ortens nymfer beredde henne bad i varma hälsokällor och der innevånarne reste åt henne ett tempel. Diana valde Ortygas halfö, der nymferna skänkte henne Arethusas rika källa och der sednare uppstod Syrakusa. Proserpina valde Ennas leende ängar vid Etnas fot, der hon, såsom vi veta det, sågs och bortröfvades af underjordens herrskare. Ceres, utom sig af smärta, tände i Etnas lågor tvenne facklor, vid hvilkas ljus hon gick ut i verlden att söka sin förlorade dotter. Åt de folk, som emottogo henne med välvilja, lärde hon hvetets odling. Efter lång irrfärd återkommen till Sicilien, får hon af den gråtande Cyane veta sin dotters öde. I högsta vrede slår hon jorden med ofruktbarhet och nekar att infinna sig i Olympens samqväm. För att blidka henne måste Jupiter tillåta att Proserpina återvände till jorden. Det är i Eleusis lundar, på Athéns jord, som moder och dotter återse hvarandra. Men Pluto har, innan han lät sin maka resa, gifvit henne en granatkärna att äta, och denna kost har bundit henne vid underjordens verd. Öfverenskommelse blir nu slutet att Proserpina hälften af året skall vistas under jorden hos sin make och den andra hälften i ljusets verd hos sin moder. Det försonar denna, hon återvänder till Sicilien och fortfar att vara öns välgörarinna och lagstifterska. Och evigt blomma liljorna på Ennas ängar och kring källan, der Cyane begråter sin ungdoms väninna, men icke längre utan tröst. Anapo har förenat sina böljor med Cyane's och förer henne med sig ut i hafvet, der de hvila tillsammans. Herkules kommer till Sicilien med "solens oxar", upplöjer

de öde fälten och offerar till Ceres vid Cyane's källa. "Och ännu i denna dag (säger Diodorus) offra Siciliens innebyggare till Ceres vid den tid, då säden kastas i jorden, och de fira under tio dagar en fest till hennes och Proserpinas ära. Det ser ut som om de under denna fest vilja på en gång vinna den laggifvande gudinnans gunst och göra sig underjordens konung bevågen, hvars röst de höra ur Etnas krater."

Den täcka mythen om Acis och Galathea hörer äfven till Siciliens sagokrets. Theokrit har besjungit den i sin ryktbaraste idyll. Diodorus fortfar att berätta om Siciliens äldsta befolkning, Cykloper, Troglodyter, m. fl. Autochtoner, och om invandringen af de historiska folkslagen Sicaner, Siculer, Phœnicier och Greker, som efter hvarandra röfva och bygga på Siciliens jord. Man ser der, såsom i Grekland, en mängd små stater, som bekriga och plundra hvarandra, till dess de underkufvas och ordnas under några af de mäktigaste i röfvarekretsen. Det är Grekland som blir Siciliens första ordnarinna och dess odlings moder. Det är Greklands vise, lagstiftare och skalder, som låta Siciliens republiker uppblomstra i kapp med sina egna, låta Syrakusa, Agrigent och Taormina växa i kapp med Tyrus, Sidon, Corinth, Athén. Siciliens ädlaste konungar och lagstiftare Gelon, Hiero, Dionysius (under första delen af hans regering), Dion, m. fl. voro lärjungar ur Greklands skola. Sicilien fick tempel, sköna konstverk, lif och fester, men ack! småningom äfven flärd och laster såsom moderlandet.

Jag lemnar nu Diodorus, också en värdig son af Greklands ädlaste bildning, för att säga några ord om en historia, som han ej mera såg, och om ödet af den Ö, som han kallar af alla jordens den skönaste och förträffligaste, den gamla, sagorika "*Trinacria*" (så benämnd af dess treuddiga skapnad).

Sicilien följde i många delar Greklands öde, dess stater försvarade hvarandra i inbördes split, och underkufvades slutligen af Rom. Syrakusas besegrare, Consul Marcellus, säges hafva fällt tårar öfver sitt offers öde. Sannt

är att med Syrakusa föll för soldaternas svärd dess ädlaste son Archimedes, som Marcellus gerna ville hafva i sin makt. Men lyckligare än Grekland upplefde Sicilien åter sin blomstringsperiod under Roms beskydd. Man ser det utbyta svärdet mot plogen, och så rik blir dess sädesproduktion (Ceres' beskydd! skulle Diodorus säga), att det kallas "Italiens Amma". Från denna tid delar det Italiens öden och länge icke utan sjelfständigt lif och med egen, icke lånad glans. Christendomen har kommit till Sicilien med Aposteln Paulus, som (berättar traditionen) uppehöll sig der i tre dagar, och från denna tid har hvar stad der att räkna christna bekännare och martyrer. Romerska kejsare komma till Sicilien, bestiga Etna och bjuda dess lågor trots; men det lilla ljuset, som lyser i mörkret, förmå de icke bekämpa. Vandaler och Göther ödelägga den sköna ön, men snart uppblomstrar den åter under Götherna till ett nytt rike, och frid och öfverflöd återvända. Nya krig och nya folk-floder och härjningar komma öfver ön, som alltmera blir en lekboll för främmande välden.

År 827 uppgår halfmånens tecken öfver Sicilien i blod, och Afrika vråker öfver dess kuster sina vilda skaror. Sicilien blir under fyra sekler en stridsplats för Muhamedaner och Christna, under de förras herravälde. Men äfven Saracenerna måste bidraga till öns förkofring; de plantera oliven och granaträden och bygga borgar och slott i en styl, som ännu förskönar Siciliens städer. Normannerne befria slutligen ön från det muhamedanska oket. Tancred af Hauteville utför derfor förvånande bedrifter, och hans son och sonson regera Sicilien ärofult, den sednare som dess konung (år 1130). Skönare än någonsin uppblomstrar nu Sicilien under honom och Wilhelm den gode. Praktfulla kyrkor och seminarier uppstå på dess jord. På hafvet kämpa dess flottor segerrikt med Muselmännen, rädda ur deras händer Tyrus och Antiochia, och eröfra flera afrikanska kuststäder. Wilhelm den gode kallades af påfven och tyska kejsaren till medlare i deras tvister. Siciliens ära och anseende hade aldrig stått så högt; och det oaktadt förfärliga olyckor drabbade ön

genom ett utbrott af Etna (1169), som skakade alla dess omgifvande städer och omstörtade alldeles Catania. Femtontusen af dess innevånare förgingos dervid. Vid Messina drog sig hafvet häftigt tillbaka och återkom med en våldsamt, som hotade att uppsluka hela staden; toppen af Etna nedsjönk åt Taormina till.

Ett århundrade sednare sitta tyska furstar på Siciliens thron. Fredrik d. 2:dre regerar der med vishet och ära. Han och hans drottning (en prinsessa af Aragonien) beskydda vetenskaper och konster. Det är vid deras hof, i Palermo, som "la Nina Siciliana," samtidigt med den store Dante i Italien, låter höra de första rena ljuden af det nya folkspråket, Latinets dotter, *Italienskan*, Nina i täcka sonetter, Dante i sin storartade *Divina Commedia*.

Efter Fredriks och hans unga sons död blir Sicilien rof för inbördes stridigheter och påfven bjuder ut Siciliens krona till hvem som vill eröfra och lugna ön. Grefven af Provence, Carl af Anjou, öfvertager uppdraget, och med honom införes franska väldet på Sicilien. Först älskadt, sedan hatadt för dess öfvermod, afskuddas detta välde af Siciliens folk i den blodiga tragedien, känd under namn af "les Vêpres Siciliennes." — Sicilianske amiralen Loria befriar hafvet rundtomkring från främmande välde.

Men till sjelfständighet och lugn kommer dock Sicilien ej. Från 1412 till 1713 styres ön af Spanien, genom vice konungar. Den förlorar småningom all prägel af egendomligt lif. Men den blir, under denna tid, en tillflyktsort för många utmärkta Greker, som lifva kärleken för vetenskap och konst, kanske ock för frihetens under askan slumrande gnista. Spanionernas oseder och öfvermod framkalla blodiga revolter. Sicilien kastas länge som en lekboll mellan främmande potentater. Förenadt med Neapel under konung Carl den tredje upplefver det en tid af frid och fredlig blomstring under hans minister Fanuccis visa styrelse. Sedan denna tid följer Sicilien Italiens öden såsom månan planeten. Skakadt såsom detta af den stora andliga jordbäfningen i Frankrike (*revolutionen*) och åter, såsom Italien, lydande en tid Frankrikes örnar,

blef det år 1815 på nytt förenadt med Neapel i ett kungadöme "de båda Siciliernas." Men nationernas resning för nationell rätt och sjelfständighet hade ej gått förlorad för Siciliens folk. Det visste sig hafva haft egendomligt lif och en stor historia; det kände sig icke vara ett med Neapel, som styrde det likt en förmyndare, hvilken icke vill att myndlingen skall någonsin komma till myndighet. Det hade fått aningar om ett folks sjelfmedvetande, och det hade börjat fatta att endast en nationell, konstitutionnell författning kan upplyfta ett folks sedliga tillstånd och gifva det borgen för dess sjelfständighet och för en varaktig blomstring. Sicilien hade af Neapel erhållit löfte om en nationell konstitution, men detta löfte uppfylldes icke. Missnöjet deröfver bröt ut i 1820 samt 1848 årens revolutionsförsök. I båda dessa försök var Sicilien ett med Italien, och fosterlandsvännerna räckte hvarandra handen från Norden af Italien till dess sydliga udde. En del af Siciliens insurgenter visste väl föga ännu, år 1848, för hvad de stridde, men många visste det och fruktade ej att med fara af lif och gods kämpa för en bättre sakernas ordning, huru allvarligt, det visade de strömmar af blod, som flöto, isynnerhet uti Messina, och mängden af personer, som dels flydde i landsförvisning, dels inspärrades på Siciliens fästningar. Många ädlingar, många prester voro bland dem.

Nu är Sicilien lugnt, men lugnt såsom Etna — så förefaller det mig. Domnad och liksom sömnig uppstiger röken ur dess krater, men på djupet kokar lavan och utbrottet är förr eller sednare att vänta. Det folk, som en gång fått smak på friheten, låter icke binda sig länge utom af absolut vanmakt. Sicilien har i sin förening med Italien en borgen att icke alltid förblifva blott ett lydrike utan all sjelfständighet.

Den 8 Dec.

Ett döfvande kanondunder tillkännager i denna stund l'Immacolatas fest; klockorna ringa huller om buller, som

om de vore litet tokiga, och alla fartyg i hamnen lysa fulla af vimplar och flaggor. Det såg jag i dag på morgonen under en stunds uppehåll af regnet. Men nu hållregnar det åter så att troligen den stora processionen af madonnan måste inställas. Messina berömmar sig af ett särskildt beskydd af madonnan, och det af följande anledning. Sedan Aposteln Paulus predikat Evangelium på Sicilien, hade Messinas innevånare — så berättar traditionen — fått höra att Jesu då ännu lefvande moder i Jerusalem och församlingen af christna omkring henne ledot brist, hvarpå Messinaboerna sände till Maria ett fartyg med säd och en deputation, som skulle försäkra henne om deras vördnad och tro på hennes gudomliga son, samt anhöllo om hennes gunst. Härpå hade Christi moder svarat med ett bref, i hvilket hon erkänner Messinianernas goda uppförande och säger sig vilja blifva deras beständiga beskyddarinna. Skrifvelsen är daterad "Anno Filii nostri XLII. Ind. I Nonas Junii Luna XXVII Seria V. Ex Hierosolymis." Och en underskrift af hans helighet påfven Benedict den 13:de lofvar 100 dagars "indulgenza" åt hvar troende för hvarje gång han upprepar fyra raders ave till "la madonna della lettera." Original-handskriften är — såsom man lätt kan begripa — icke mer att finna. Men en tafla säges vara för flera århundraden sedan funnen i Antiochia, föreställande madonnan med den nämnda skrifvelsen — på latin — i handen. Taflan fördes till Messina, uppställdes i dess hufvudkyrka, och från denna tid är "la madonna della lettera" föremål för Messinaboernas särskilda tro och dyrkan, i synnerhet sedan hon — berättar legenden — vid en stor hungersnöd i staden på underbart vis tillsändt den ett skepp lastadt med korn. Allt sedan bäres ett litet silfverskepp i processionen, som hvar år i Juni månad göres för "la madonna della lettera." Afbilder af denna märkvärdiga tafla äro sällsynta, men det har lyckats mig att få en sådan.

Tron på madonnans utomordentliga beskydd lärer dock betydligt aftagit i Messina efter den förfärliga choleraepidemien år 1854, som på tio dagar ryckte bort 12 à 15000

personer, och utgången af 1848 års revolution har icke mindre bidragit att rubba den. Mer än en af de stackars öfvervunna insurgenterna af landtfolket hördes derefter apostrofera madonnans bild med orden: "Du qvinna! aldrig kunde jag tro att du skulle hålla med det kungliga patasket!"

Flera af deltagarne i denna revolution hafva sedan blifvit benådade, flera landsflyktiga fått tillåtelse att återvända. Messinas folk synes för närvarande trefsam och gladt. Midt under det beständiga regnet sköter det muntert sina bestyr. Tidigt om morgnarne och ofta under dagen hörer man, såsom vid denna tid i Rom, den vildt glada musiken af säckpiporna, med hvilka herdarne från bergen komma för att undfägna madonnan ända till julen; om aftnarna ljuda från gatorna harpa och guitarre, åtföljda af mer och mindre välljudande röster och af pojkers munttra glam och rop. Tiggarne florera i Messina i bredd med det idoga lifvet; de äro icke vilda och våldsamma, såsom i Neapel, men synnerligen, och stundom odrägligt envisa, följa främlingen gata upp och gata ned, försöka att inleda samtal med honom, rätta på hans kläder och släppa ej sitt offer — om man vill taga saken på den tragiska sidan, hvartill detta gråtsjuka väder stundom kan gifva böjelse — förr än det tar sin tillflykt in i något hus eller i en bod, der de hindras att inträda. Men stundom vakta de vid utgången och söka genom enträgenhet upptrötta den främmandes motståndskraft.

Den 12 Dec.

Är det icke från Messina som det lilla svenska segelfartyget *Svalan* med kapten Gollscher hvar vår sedan många år kommer först af alla svalor till Stockholm, medförande en laddning citroner och apelsiner, som hastigt spridas i staden och låta oss Stockholmsboer säga: "se, *Svalan* är kommen! Nu hafva vi vår!" Och hafva vi ej allt sedan tänkt oss Messina som apelsinernas och citronernas land? Sannt är också att de finnas der i öfverflöd

och föras dagligen in i stora korgar från landet, der de nu skördas som bäst, för att inpackas i stora lårar och sändas till Nord-Europa, eller ock inlemnas i fabriker inom staden, der deras skal pressas till essenser. Sannt är att man ofta ser pojkarne på gatan med dem leka och kasta boll, såsom man hos oss kastar snöbollar, och du kan för en half skilling svenskt banko få ett halft eller helt dussin af de gyllne frukterna. Allt detta är mycket sannt. Men, käre Stockholmsbo, du, som längtar hit såsom till det land

"wo die Citronen blüh'n,
im dunkeln Laub die Goldorangen glüh'n",

jag ville att du här och synnerligen på Messinas vackraste promenad, (dess Skeppsbro), skulle känna alla de oljuflika lukter, som öfvertaga de ljufliga frukternas, och som låta dessa spela en alldeles underordnad rol i förhållande till stockfisk, tran, ättika, läder m. fl. prosaiska ting, hvilkas dofter uppfylla luften och skingra alla poetiska illusioner, och du skulle då tänka:

"Hm! Här är ju icke annorlunda än på vår Skeppsbro!" Ja, vår Skeppsbro är minsann mycket mer prydlig och proper än denna här! Och staden sedan! Ja, den har sin vackra skeppsbro och ännu ett par gator åt samma led vackra nog, men från dessa sträcka sig gator upp åt bergen icke goda att gå på och ändå mindre att åka på för deras backars och cyklopiska stenars skull, och med hus, såsom voro de byggda enkom för en jordbäfning. Nej, då hafva vi det bättre, isynnerhet i regnväder. Allt sammanlagdt: jag råder ingen älskare af skönhet och poesi att slå sig ned i Messina. Denna stad förhåller sig till Palermo som prosa till poesi. Messina är en helt vanlig handelsstad med litet eller intet intresse utom för affärsfolk. En temligen betydlig koloni af tyska familjer, och bland dem flera ganska bildade personer, lefver likväl här för handelns skull, och prisar livvets trygghet och trefnad. Styrelsen gynnar dem i allting; de betala inga skatter, vinna mycket penningar och roa sig sins emellan med samqväm och musik. Större delen af dessa kolonister synes

mig dock lefva såsom föga tacksamma parasiter på den jord, hvaraf de suga sina rikedomar, spinna silke och guld. I allmänhet håller sig den tyska kolonien för god att umgås med Sicilianarne. "Mitt tyska element kunde blott förlora att blanda sig med det italienska", svarade mig stolt ett ungt fruntimmer — af utmärkta gåfvor, såsom man sagt mig, — då jag frågade em hon umgicks med Messinas italienska societet. Sådant gör mig ondt att höra för deras skull, som så kunna tänka och tala i blind kärlek för egen nationalitet och utan urskiljning för andra nationers egendomliga goda. Våra nordiska folk hafva fel och brister nog för att sakna rätt att försmå de södras egna dygder och behag. Bredvid den nordiska kraften går icke sällan den nordiska grofheten.

Några af här bosatta nordboer äro emedlertid rättvisare, berömma sicilianska folkets godhet, välvilliga och hjälpsamma sinnelag, och säga att de af landets innebyggare aldrig erfarit annat än godt. Bland dem äro den skandinaviska konsuln Clausen och hans fru. Dessa landsmän och den tyska konsuln Jägers familj har jag att tacka för mina angenämaste sällskapsstunder i Messina, och den unga Fru J. skall jag alltid minnas såsom ett af de till själ och kropp älskvärdaste väsen på denna jord, som för henne så tidigt redan blifvit en pröfningens bittra skola.

Messina har ock en theater, der man nu som bäst gifver — och det icke illa — Verdis operor. Baletten synes likväl vara publikens egentliga lockmat, och i denna förnämligast den föreställning af luftiga ställningar och attityder, som gifves af en dansös med en utmärkt skön och på scenen nästan naken kropp, men likväl, man måste säga det, med bibehållande af en viss anständighet under utveckling af alla de vridningar och vändningar, som kroppens böjlighet och skönhet medgifva. Det är derunder bland åskådardarne så tyst och uppmärksamheten är så spänd, som det var på vår scen då Jenny Lind der sjöng en soloaria. Jag tillstår, att mina ögon och min själ äro fästade, såsom de andras, ty människokroppen i dess skönhet och utvecklade lif är en syn ur paradiset — ett fulländningens tillstånd.

Det felas således icke nöjen i Messina, ej heller an- genämt sällskapslif. Man uppmanar mig att dröja öfver vintern här, försäkrar att jag här skall kunna hafva det rätt trefligt. Jag tror det, jag ser det; men så kunde jag äfven hafva det på vår skeppsbro i Stockholm, och der ös-regnar det icke så oupphörligt som här; dessutom draga mig intressen af annan art; de draga mig öster ut, och jag bekänner att jag nu längtar ifrån det regnfulla Messina för att litet grand torka mig och värma mig i solen på Malta. Ty Malta, säger man, är ett solens hem, och der är jag närmare — Österlandet!

Men Messinas grå himmel och regnsjuka lynne få icke låta mig glömma hvad dess få soliga stunder låtit mig se, ty när man skiljes vid en intressant bekantskap bör man icke göra det i gräll, utan, om möjligt, i godt lynne, och en sådan bekantskap har Sicilien varit för mig.

En solskensdag — det är nu mera än fjorton dagar sedan — åkte jag ut till Messinas beryktade "Faro." Scyllas ryktbara klippa ligger midt emot den på Italiens kust; emellan henne och Charybdis, på Siciliens strand, brusar den fordom så farliga strömmen, väl snabb och yster ännu, men icke vådlig såsom förr. Vidundret, som berättas der hafva uppslukat Ulyssis reskamrater, har nu blifvit späkt af människokraft och konst, kanske ock af tiden, och ångfartyg, segelfartyg, större och smärre, såg jag fara oantastade der förbi på de mörkblå, dansande vågorna. Sundet emellan Sicilien och Calabrien är här som smalast och så smalt, att människornas röster höras från ena stranden till den andra. Calabriens berg rundt om Scyllas klippa äro i hög grad vilda och pittoreska. På sjelfva klippan har man byggt en fästning.

Strombolis höga kägla med dess evigt lågande krater och de Eoliska öarna höjde sig ur hafvet vester ut. Af Odysseen och Diodorus hade jag lärt känna dem i sagans ljus; i solens och verklighetens voro de sköna också, dessa fjerran skepnader med de gamla sagominnena, och skäukte sinnet en njutning, den nu ingen fruktan för sagans vidunder störde. Verkligheten har ock sina, jag vet det väl,

och har dem äfven här, men — dagen och nuet voro nu så sköna! —

En annan dag följde jag med Fru Clausen till S. Gregorio, en höjd med en härlig utsigt öfver Messinas stränder och Calabriens udde. Orange- och citronlundar omgifva höjden, och de gyllene frukterna lyste grannt ur de dunkla löfkronorna. På denna höjd säges Gøthe hafva diktat sången: "Kennst du das Land" etc. Der uppe ligger ett benediktiner nunne-kloster. Fru Clausen kände abbedissan samt ett par af de unga nunnorna, och jag följde henne in i klostrets refectorium. Det var en stor och vacker sal, soffor och bänkar med prydliga träsniderier stodo rundt omkring. Ett par af dem, vid tvenne glest förgallrade fönster, voro upptagna af personer, som kommit att besöka de för alltid instängda systrarne. En af de besökande var en ung fru med sin man och lilla gosse — en älsklig tafla af familjesällhet. Hon kom för att se sina systrar, båda nyligen vigda till nunnor. Fru C., som kände dem alltsedan deras barndom, gaf sig i muntert samtal med dem. Den ena var en utmärkt vacker flicka med lefnadsglada ögon och en mun benägen till hjertligt skratt. Hon sade sig "fullkomligt lycklig" (och var det tydligen), och ville icke byta lott med sin gifta syster, huru lycklig äfven denna syntes vara. De båda unga nunnorna berättade språksamt och naivt om allt hvad de hade att göra inom klostret, om deras böner (alla utanlexor) och om deras arbete — tillverkning af kakor och andra sötsaker — "hvilket allt gör att tiden går fort." Ja, men — till hvad ändamål? Abbedissan kom för att hälsa på Fru C. och hon var mig den bästa förklaring öfver de unga flickornas förnöjda sinne under deras instängda lif; ty hon var en ädel och vacker åldrig fru, med mycken värdighet och moderlig huldhet i sitt väsen. Hon var dessutom de unga flickornas moster och uppfostrarinna, och vid en sådan moderlig väns sida kan lifvet inom de stilla klostermurarne — då det är förenadt med bön och arbete — kännas lyckligare för en qvinnosjäl, än att lefva ensam eller som

gift i verlden uti ett land, der qvinnans högre menniskovärde ännu föga erkännes.

Att nunnornas lif, på Sicilien, icke är att beklaga synes deraf, att sedan de under 1848 års revolutionstillstånd måst flykta ur klostren, hvilka då våldsamt öppnades af militären, återvände de alla dit, *utan undantag*, så fort de det kunde med säkerhet, och mången yttrade, att det syntes henne vara "mille anni" hon varit borta från sitt klosterhem. Vanan, denna människans andra natur, och *regeln*, denna klosterlifvets "Arbor Vitae", hafva, då man en gång böjt sig under dem, en förvånande makt att bära och lugna lifvet. Och ju längre man lefver under dem, desto omöjligare blir det att lefva utom dem. År 1848 hade de emedlertid ännu icke fått makt öfver en del unga noviser (några och femtio har man sagt mig), som togo detta frihetsår i akt dels för att gifta sig, dels för att återgå till sina familjer. Att man betydligt träter inom dessa fredsboningar och att herrar andelige täfla, stundom slåss om att blifva biktfader åt den eller den rika nunnan — många rika nunnor finnas i Palermos kloster — synes vara allmänt bekant. Andra skandaler hör man icke derifrån, men desto oftare hör man sådana ur städernas sällskapskretsar.

I denna stund är hela Messinas societet upprörd öfver ett ohyggligt mord, som en högre embetsman i Catanea begått på sin unga maka. Hon var ifrån Messina, väl känd och omtyckt der, som en god och skön, sällsynt väl begåfvad qvinna. Tvingad eller öfvertalad af sin far att gifta sig med den rika friaren från Catanea, var hon aldrig lycklig med honom, och yttrade mer än en gång till förtrogna vänner sin aning om ett våldsamt slut på sitt lif genom hans vilda lynne. Hon hade med honom tvenne barn och väntade ett tredje, då hon, efter att hafva vistats hos sina föräldrar under några månader, återvände till sin man. Hon var sjuk och sängliggande en dag då han inträdde till henne och nalkades sängen i det han lyftade på täcket. "Hvad vill du?" frågade hon. "Jag vill stifta fred", svarade han och stötte en dolk i hennes bröst. Hon

dog ett par timmar derefter och med henne barnet, som hon bar under sitt bröst. Han säges vara rymd till Malta; hennes lilla dotter och årsgamla son hafva blifvit förda till hennes föräldrar i Messina. Alla röster äro enhälliga i bedömandet af denna tragedi och att kasta all skuld därför på mannen, såsom varande af en i hög grad rå och lastbar natur. Men af några ord, som undfallit honom till en af hans vänner, misstänker jag att hon icke varit utan de fel, som reta vissa män mera, än uppenbara brott. Alla tala om denna nya, olyckliga "Braut von Messina" och veta att berättat drag ur den tragiska romanen, som räckt redan i flera års tid. Äfven de unga klostersistrarne talade derom under det de undfägnade oss med af dem tillverkade mandeltårter och syltsaker. "Bättre är att lefva i kloster, än med män såsom denne!" sade Fru Clausen; alla instämde, och vi lemnade klostret med ett soligt intryck af dess lif och innevånarinnor. De äro ej många, lefva med stor sparsamhet och nästan i fattigdom. De sötsaker de tillverka och försälja utgöra medel för deras uppehälle.

Messinas naturomgifning liknar Palermos, men är mindre storartad. Under några solskensstunder har jag dock kunnat uppfatta skönheten af dess fruktbara, evigt grönskande kullar, betäckta af olivlundar och kaktusplantor, samt det storartade i dess hamnbyggnader, fyrbåkar och fästningar. Handeln och de Nord-Europeiska folkens inflytande säges vara i ständigt tilltagande i Messina.

Här vill jag tillägga hvad jag om folk och seder på Sicilien hört af personer, som vistats der under längre tid.

På landet och bland landtfolket äro sederna i allmänhet rena, men männerna äro ofta hårda mot sina hustrur. Dessa åter äro beundransvärda i deras offrande kärlek för make och barn. "Det är nästan otroligt huru de arbeta för dem", sade mig en sedan fyratio år här bosatt fru. Mindre godt är att säga om familjelifvet och sederna inom städerna. Män och fruntimmer äro här, ej sällan, hvarandra värda i flärd och odygder. Många gifta par lefva skilda. Döttrarne i huset vaktas som fästningsfångar tills

de bortgiftas eller sättas i kloster. En gång gifta synes de ej mera höra föräldrarne till, och besöka dem icke en gång, — om ej i ovanliga förhållanden. Dör familjefadern i ett hus, så är det, äldsta brodern eller närmaste manliga anförvandt, som det tillhör att gifta bort husets oförsörjda döttrar eller — sätta dem i kloster. Fria och på egen hand anser man sig ej kunna lemna dem — om för deras egen eller för männernas moraliska ståndpunkt vet jag icke, troligen för bådaderas. Ej heller här kunna medelösa fruntimmer genom arbete försörja sig sjelfva. Giftermålen betraktas och behandlas som affärer, och ett godt, d. ä. rikt gifte, kallas "un buon affäre." I giftermålskontraktet sättes allt tänkbart upp skrifteligen, den unga fruns nålpenningar, loge på theatern, promenader i vagn o. s. v. Man litar icke på kärleken efter äktenskapet. Före det samma kan sicilianaren, säges det, älska häftigt och under lång tid "far l'amoroso" nedanför sin skönas balkong med buketter och suckar och sonnetter. Men då den älskade blifvit hans fru, är det snart förbi med poesi och kärlek. Öfverhufvud påstås den högre kärleken vara en okänd sak för männen i landet.

Men jag beder dig, min L*, anmärka, att jag säger, som Diodorus: "man säger", och kanske hafva en del af dessa sägner icke mera grund, än dem han stundom anför. Hvad jag vet är att i Palermo — hufvudsätet för Siciliens aristokrati — öfvergår den personliga lyxen — den egentligen klandervärda — alla gränсор. Spel och behagsjuka beherrska damerna af den högre societeten, och hvad de kosta på sig i toilettväg är nästan otroligt. Kotteri-intriger, skandaler och sqvaller utgör den förnämsta sysselsättningen för en stor del af denna societet, som i öfrigt ej har brist på älskvärdhet och talanger, i synnerhet för musik. Ej heller synes högmod vara bland dess fel. Under mitt vistande i Palermo bevistade jag en concert, gifven för en behöfvande artist af stadens förnämsta musikaliska damer och herrar. Denna concert gaf en hög tanke om musikens odling i denna societet, och några af dessa amatörers och amatricers sam-sång skulle hafva gjort

virtuoser heder. Bland damerna utmärkte sig i synnerhet hertiginnan af Volterra, en ännu ung, ganska vacker fru, med ädelt utseende och väsen. Hennes sång var högst intagande och så var äfven det sätt, på hvilket hon emottog publikens bifallsyttringar och sin omgifnings hyllning. Publiken, ganska talrik, bestod förnämligast af herrar, som endast voro något för hastiga i sina yttringar af bifall, i synnerhet för den sköna hertiginnan; ty de afbröto icke sällan en slutfras eller ett moriendo, som man gerna ville hafva hört ända till slutet. Bland de spelsjuka och mycket rika damerna citerades hertiginnan af Monte Leone, en afkomling af Fernando Cortez, och som säges ännu årligen emottaga laddningar af silfver från Mexico. Hon tillbringar nätterna vid spelbordet; vid middagstid, då vädret är godt, ser man henne åka i sitt präktiga ekipage i den vackra promenaden, kallad engelska parken. Talämnet för dagen inom denna societet — — men jag märker att jag är på god väg att låta hänföra mig till en af hennes skötesynder!... Jag afbryter, och vänder mig till den samhällsklass, der arbetet för lifvets uppehälle afvärjer utvecklingen af de fel, som städse, likt ogräs, yppigt växa upp ur menniskonaturen, der denna icke upptages af omsorgen för dagligt bröd eller icke odlas för lifvets högre intressen.

På Sicilien, likasom i konungariket Neapel, torde man rättvist kunna indela folket i en tärande och en närande samhällsklass. Den närande, på Sicilien egentligen den jordbrukande, utmärker sig genom sin idoghet och odlar väl den rika jord, som blifvit honom af försynen gifven. Men denna fordrar ock ett ihärdigt arbete, ty den vill ständigt bära skördar och har ingen årtid för fullkomlig hvila. Styrelsen i landet sörjer därför att landtmannen icke kan blifva rik, men fattig är han icke heller. Större delen af Siciliens allmoge kan sägas vara välbehållen. Landtmannen har vanligen jorden i hälftenbruk med dess ägare — någon af Siciliens stora herrar — och blott med stor svårighet kan han sjelf blifva dess ägare. Silkesodlingen är en af de förnämsta industrigrenarne, och ingen resande

borde försumma att här se en silkesspånads-fabrik. Det råa silket, som härivas af coongerna, ser alldeles ut som spunnet — solljus, jag kan ej finna en annan jämförelse. Det är qvinnor — en del helt unga flickor — som för-rätta arbetet, sittande i långa rader, hvar vid sitt stora handfat med nästan kokhett vatten, i hvilket coongerna kastas och deras gummi-styfva silke löser sig. Detta samlas i trådar, hvilka fästas vid maskiner, som med blixstens snabbhet draga dem hvarf på hvarf kring stora härflar. Arbetet ser ut som en lek, men är dock påkostande och plågsamt för den heta atmosfär, som råder omkring arbeterskorna, och för den nästan kokheta temperaturen af vattnet, i hvilket de måste ständigt hålla sina fingrar för att sköta coongerna; och detta från solens uppgång till dess nedergång! Under de heta som-mardagarne sägas de stundom blifva vanmäktiga deraf. Deras vinst är ringa. Den flitigaste kan ej förtjena mer än två carlini om dagen (omkring 75 öre svenskt mynt), de flesta förtjena ännu mindre. Ändå sökes detta arbete begärligt, och qvinnor komma från Calabrien hit enkom för att kunna få det. Man ser en lefvande bild af den gamla orättvisan, som i despotiska stater längst bevaras: *En spinner guld af hundrades svett och möda.* Spinnerskorna af dessa gyllne trådar här voro klädda i trasor. Deras arbetsförtjenst förslår föga mer än till föda för dagen.

Om den andliga föda, som består den arbetande klas-sen på Sicilien, är intet godt att säga. Få af dem kunna läsa, och desse finna ingen annan läsning att uppbygga sig vid, än helgona-legender, i hvilka det orimliga täflar med det osmakliga, samt föreskrifna böner, hvilkas upprepande förskaffar dem aflat för så och så många dagar. Af allt detta vill det synas mig klart, att de patrioter, som på Sicilien ville afskudda ett förmynderskap, hvilket gynnar ett sådant tillstånd, och som, då detta ej lyckades på fred-lig väg, sökte genom revolution tillvägbringa en bättre sakernas ordning, voro ledda af de högsta motiver och af en sann clairvoyance om samhällets sanna väl. Deras öfverensstämmelse deri med Italiens bästa män, uti alla

Italiens stater vid 1848 års revolution, är mig en borgen att — frågan icke är förkastad, endast bordlagd på tidens allbärjarting till — nästa riksdag.

Sedan jag åter är allena har jag skaffat mig för aftnarne en föreläsare, som gör mig närmare bekant med Siciliens sednaste litteratur och bildning. Professor Morelli är en af dessa ädla och sköna menniskonaturer, som man skulle säga äro mognade af söderns sol. Han är en varm älskare af sitt fosterlands litteratur, och det har varit mig ett sannt nöje, att genom honom lära känna några af dess sednaste produkter, framför allt den nye Theokrits, den sicilianske skaldens, abboten *Giovanni Melis* förtjusande idyller. Intet mera rent, poetiskt skönt och tillika natursannt, humoristiskt friskt och täckt! (se t. ex. hans beskrifning om vinterns lif (*L'Inverno*) i den sicilianska landtmannens boning); men hvad som åt min lärare ger för mig ett ännu högre intresse är, att han var bland kämparne för Siciliens frihet år 1848, att han derefter lefvat i landsförvisning och först nyligen blifvit benådad af Neapels konung. Han söker nu genom lektioner i språk och litteratur att föda sig och sin talrika familj. Med kärlek och stor skonsamhet talar han om den misslyckade kampen och dess ledare, med stilla undergifvenhet om dess utgång — men han talar icke gerna derom och man märker, att hans själ ännu, tyst, vidhänger hoppet om en kommande befrielse. Det misslyckade försöket, dess sorgliga följder för honom och för så många, tryckningen af det närvarande tillståndet hafva kastat en skugga öfver hans själ, och lifvet synes vara honom ofta tungt att bära. Men det finnes dock en period af året på Sicilien, det finnes der en fest, som han alla år gläder sig åt att å nyo upplefva. "Den tid, då vindrufvan skördas, då kullarne fyllas af skördefolk, då de stå der i långa rader, sjungande medan de långa från hand till hand de fyllda korgarne nedför kullen eller sända uppföre de tömda, som åter skola fyllas med de härliga frukterna, och allt är lif och sol och lefnadsfröjd" — — hvart år önskar jag mig att få lefva för att ännu

"en gång se detta!" Så sade Morelli med lysande, fuktiga blickar.

"Sicilianaren gör allting blott för penningar" är ett af de ordstäf, som man här ofta hör af utländningar. Jag har sednast haft bevis på motsatsen. Då jag ville lemna min lärare kontant bevis på min tacksamhet, nekade han bestämdt att mottaga det. "Ni är en främling; om jag har, under våra samtal, gifvit er några upplysningar, som gagnat er, så är det mig ett stort nöje. Jag har endast fullgjort min skyldighet!" Han blef dervid och jag kunde ej förmå honom att låta mig fullgöra min, emot honom.

Och nu, lef väl! du sköna, underfulla Ö, Greklands dotter och "Italiens amma", en dag, kanske medlarinna emellan båda till ett nytt förbund, ett nytt lif! Grekland har bestått sin frihetskamp! Italiens återstår och Magna Grecia kan ej alltid lefva som slafvinna! Nu är din himmel mulen och tung, — men jag har dock sett din sol och anat hvad den nya blomstringen kunde blifva.

Med en liten korg ljuflikt saftiga mandariner i handen — plockade af min unga väninna här — och några sköna minnen af natur och menniskor, dem jag medför i mitt hjertas trädgård, går jag att söka sol och värme på Malta, och der — men derom mer en annan gång!

SEXTONDE STATIONEN.

På Malta. Intryck af ön, dess städer och historia — Medelhafvets hjaltetikt. Dagligt lif. Engelsmän och Maltesare. Nya bekantskaper, sällskapslif. Prins Alfred på Malta. Stormiga veckor; solskensdagar och sköna stunder. St. Johns kyrka. St. Pauls vik. Odlingens framsteg. Klippöns blomstring. En bekännelse. Hvad som drager mig till Österlandet.

Malta den 18 December 1859.

Storm och regn, värre än i Messina, men i själen ljus och lugn! Gud vare läfvad, jag känner mig allt vissare, allt klarare öfver min väg. Hafvet må vräka sina stormiga vågor mot kusten och molnhimmelen se ut som om den ville falla mig på hufvudet, det oroar mig ej.

Hur skön var aftonen då jag lemnade Messina, om bord på det franska ångfartyget "Hellesponten!" Solen i nedgången sände genom massor af mörka moln gyllne afskedsblickar till Messinas kullar, till Reggio's stad och Calabriens sköna höjder; — såsom eldkyssar genom tårar, lyste de allt högre uppåt bergen tills de veko för skuggorna.

Då tände sig silfverklar aftonstjernen på ett blått fält emellan molnen, och i östern lyste vid horisonten en blek-röd rand, som tycktes lofva ett skönare ljus åt detta håll, än nu skänktes vesterlandets himmel. Sednare började det dock åter regna, men aftonen var mild och lugn. Jag bjöd den vackra lady J. — enda resande dam utom mig om bord — på ett parti "Svälta Räf" och några svenska kortkonster, hvilket höll oss muntra intill hvilotimman.

Vid första skymt af morgonrodnaden, som lyste röd genom hyttfönstret, skyndade jag upp på däck. En sådan morgon hade jag ej sett på flera veckor. Östern, ehuru ej fullt klar, lyste i guld och hafvet låg som en sakta böljande silfverspegel. Framför oss utbredde sig en sträcka låga, kala klippor, utan skönhet, utan grönska, och bland dem, hvitgråa byggnader, som föga skiljde sig från de hvitgråa bergen. Det var Malta. På närmare håll steg likväl staden La Valette ståtligt fram på klippgrunden med sina bastioner, vallar och torn. Solen sken och Hellesponts inträde i den sköna, djupt inskurna hamnen hade festligt lynne.

Under ett par vackra dagar vandrade jag omkring i staden med en känsla af förundran och nöje, sådan jag icke nyligen erfarit; ty Malta liknar ingen annan ö och La Valette ingen annan stad på jorden, och det skådespel de på alla håll erbjuda, är likaså ovanligt, likaså egendomligt. Man skulle kunna säga att korsriddarne nyss gått här fram och stämplat allt med sin karakter — stel, men storartad, en befästad kyrka, orubblig på hafvets stormiga vågor! —

På en hög utskjutande klipp-ås, emellan tvenne djupt inskurna hafsvikar — Marsamusetto och Porto Grande — reser sig stolt La Valette, omgjord på alla sidor med vallar och bastioner, och på sin yttersta udde krönt af fästningen St. Elmo, som med sin fyrbåk bjuder hafvets vågor spetsen. De snör-räta gatorna, korsande hvarandra i räta vinklar, äro stenlagda så, att korstecknet, som genombryter den öfriga stenläggningen, öfverallt faller i ögonen. Längs de snygga, nästan blanka trottoarerna resa sig stenhusen höga, fasta, prydligt byggda med en mängd små

utbyggnader vid de öfre våningarna, liknande fönsterklädda burar eller balkonger, i hvilka man ser herrar och fruntimmer sitta och läsa, arbeta eller titta ut. På bekväma trappsteg, och nästan utan afbrott af gröna platser, stiga gatorna från kusten, som hafvet sköljer, upp till höjden af åsen, der här och der en bastion erbjuder en täck promenad med några träd. Deruppe på höjden ligga praktfulla äldre och yngre palatser, ståtliga gator och torg. Gatan "Levante" belyses af morgon-solen, gatan "Ponente" af aftonens, gatan Mezzo-di af middagens. Stadens stora ordning och renlighet kontrastera starkt med de Italienska städernas och vittna om Englands anda och regemente. Byggnader och bodar antyda välstånd och kraftigt lif. På gatorna hvimlar en blandad, brokig befolkning. Maltesarnes bleka, runda, eller rättare, breda ansigten och dystra ögon kontrastera med engelsmännens friska kolorit och regelmässiga anletsdrag; bredvid de maltesiska fruntimrens svarta manto, ("Faldetta" är dess namn), som betäcker hufvudet och öfre delen af kroppen, lysa de Europeiska damernas i alla färger skimrande dräfter. Man ser äfven Greker och Turkar i deras nationella pittoreska kostymer; tiggare nästan inga. Staden La Valette — så benämnd efter Malteser-riddaren af detta namn, den starke, högsinnade La Vallette, som besegrade Solyman den praktfulle och sedan grundade staden på hälleberget här, — La Valette, förnämst af Maltas flera städer, har 18,000 innevånare.

Och vill du från dess fria höjder se ett stort skådespel, så blicka ut öfver de djupa hamnarne med dubbla inskärningar i klipporna, kantade med fästningsverk och med städer — Vittoriosa, Cospicua, Singlea, San Angelo, m. fl., äldre än La Valette, men af samma karakter, och hvardera med 10 till 12,000 innevånare, — se i dessa hamnar hvilket lif af hvarje ögonblick kommande och bortgående stora och små fartyg, tredäckade lineskepp — Englands stolthet — handelsskepp, ångfartyg från alla länder — och hundradetals små båtar, som hvimla och leka på vattnet likt sjöfoglar i de djupa vikarne, dem stormen

icke når, huru än den må uppröra vågorna derute. Se huru dessa skumma och bryta sig med höga bränningar mot bastionerna kring uddar och vikar, medan längre ut, på alla sidor, breder sig det stora, blånande hafvet, den oändliga horisonten! Hvita segel, farande skyar äro de enda föremål du ser der. Och när på denna fästning, sprungen upp såsom ur hafvets djup, orubblig på sin klip-pas grund, du en afton, från dess sköna Piazza Regina, eller från St. Elmos eller St. Sebastians vallar ser vågorna mot dem löpa till storms under häftigt dunder, när du hör hafvets mäktiga röst genombrytas af stadsklockornas chor — huru annorlunda melodiskt än det af Italiens kyrk-bjellror — och när domkyrko-klockans mäktiga ton öfverljuder dem alla, då förnimmer du kanske såsom jag, med en glad rysning i dessa ljud och i detta skådespel, sägner om fordoms bedrifter, strider och segrar, echo'n af den underbara hjeltedikt — Medelhafvets ädlaste — som för år-hundraden sedan uppfördes på Maltas klippor, som der bröt barbarernas makt i Westerns länder och försäkrade åt större delen af Medelhafvets öar och stränder christen-domens och odlingens välsignelser.

Om aftnarne, när allt är tyst och endast det dåfva brusset af hafvet, likt en fjerran åska, ljuder vid min en-sliga bostad, har jag läst denna historia, mera underbar, än någon saga och mäktigare kanske, än någon annan historiens episod att stärka förtröstan på den mänskliga viljans segermakt när den går Guds ärenden. Och har du, såsom jag, ett ädelt fosterland, som lärt ditt hjerta att klappa för hjeltars kamp i sanningens och ljusets tjänst, för en kärlek, starkare än döden och alla dess fador, då skall du ej blifva missnöjd att jag här återkallar några scener af denna Medelhafvets och Maltas epopée.

Du vet det kanske, — men om du ej vet det, så skall du ej ångra att lära dig veta det — hvad Hospi-tals-Ordens-bröderna betydde i Jerusalem, och huru år 1050 denna Orden grundades af rika köpmän från Amalfi — då en af Italiens mest blomstrande handelsstäder — till hjälp och skydd för christna pilgrimer, som hvar

år besökte de heliga orterna. Tacksamma vallfärdare spridde, i flera länder, ryktet om Hospitals-brödernas välgörningar, och rika gåfvor flödade snart från Europa till St. Johannes hospital i Jerusalem. När Godfroy af Bouillon eröfrade Jerusalem, öppnades hospitalets portar för alla sjuka och sårade — utan åtskilnad. Då freden slöts emellan de christna och muselmännen, tog en mängd riddare, som kämpat för korsets seger, på sig den svarta ordens-kappan och satte det hvita korset på sitt bröst för att tjena Gud i ödmjukhetens och barmhertighetens värf. Men, kämpanden inom sig kunde de tappre icke besegra; och då Jerusalems unga rike ständigt hotades utifrån af de gamla fienderna, uppstod hos ordens öfverhufvud, Raymond de Puy, (år 1118) den tanken att inom Orden bilda ett kämpande brödraskap, hvars svärd skulle beskydda dess fredliga del, samt beskydda de christna i hela Orienten. Påfven gaf dertill sin sanction, och snart blefvo riddarne af St. Johannes kors fruktade på land och haf af christendomens fiender. Enthusiasmen för deras bedrifter drog ynglingar af Europas ädlaste familjer att ställa sig under deras fana. Orden delade sig i tre grader. Främst gingo "rättvisans riddare", som alla måste vara af adlig släkt och hafva emottagit riddarslaget; så kom den presterliga eller andliga afdelningen, så sluteligen de tjänande bröderna. Men, alla voro de bundna af samma löften: kyskhet, fattigdom, lydnad, och njöto gemensamma förmåner framför alla andra andliga brödraskap. Guld flödade till dem från alla håll. Tempelherrarnes Orden, af enahanda syfte med Johanniter-riddarnes, förenade sig med dem, men de förras mera världsliga anda föranledde strider och sednare båda Ordarnes skiljsmessa.

När Saladin, år 1187, återeröfrade Jerusalem, beskyddade han Hospitals-bröderna och tillät dem att inom Jerusalem fortsätta deras välgörande verksamhet för sjuka och sårade. Stunden kom dock, då äfven de måste vika för halfmånens tecken och lemna Palestina i muselmännens våld. Vid St. Jean d'Acre's fall, efter en förfärlig kamp, lyckades det med möda Johanniter-brödernas Stor-

mästare att rädda en liten hop af sina trogna undan den allmänna massakern. Den öfverblifna hopen af korssets riddare irrade omkring på Medelhafvet, sökande ett nytt hem. De kastade ögonen på Rhodus, den tiden ett näste för turkiska sjöröfvare, som hindrade all fredlig handel och vandel i farvatten runt omkring. De eröfrade ön, planterade der sitt banér och beslöto att derifrån fortsätta kampen för christendomen. Snart blef det hvita korssets flagga lika aktad på dessa farvatten, som den varit det på Palestinas fält. Och här begynte den makt till sjös, som Johanniter-orden bibehöll ända till adertonde årbundradets begynnelse, som bröt Mosslems välde och gjorde Orden till christenhetens beskyddare öfver hela Medelhafvet.

På Rhodus indelade sig Ordens-bröderna efter deras olika språk, och hvart särskilt språk bildade liksom ett särskilt brödraskap inom det allmänna. Detta alstrade en ädel täflan emellan de olika folk- och brödragrupperna. St. Johannesorden — som skiljt sig ifrån Tempelherrarnes — blomstrade kraftfullt upp i dess nya, sköna ö-rike. De befästade sin stad, slöto förbund med christna makter emot Portens stigande makt, och medan de i kamp med korsarerna vunno ständigt nya lagrar, odlades ön — en af Archipelagens fruktbaraste — af dess fredliga befolkning, lycklig under korsriddarnes beskydd. Rhodus blef kallad: "Österns trädgård."

Mohammed den andre beslöt att tillintetgöra denna uppstigande, honom trotsande makt, och väpnade derföre en stor här både till lands och vatten. Efter fyra månaders kamp mot korsriddarne måste härens anförare, "Paleologus Pascha" återföra spillrorna af densamma och — lägga sitt hufvud till den vredgade Sultanens fötter. Högt ljud korsriddarnes rykte genom världen. Bittert greps Mohammed utaf denna utgång af kampen. Han dog ett år derföre, och befallte att på hans graf skulle sättas endast denna inskrift:

"Jag ämnade eröfra Rhodus, och underkufva Italien."

St. Johannes Orden fick andrum. Men år 1522 beslöt Solyman den praktfulle att utmärka sitt uppstigande

på Ottomanska thronen med förstörelsen af det Rhodiska riddare-riket och med detsamma af de christnas våld i Medelhafvet. Han utrustade derföre en styrka, vida öfverlägsen den, som hittills vågat kampen mot Johanniter-orden.

Philippe Villiers, de l'Isle d'Adam var då Ordens Stormästare och en af dess ädlaste män. Under sex månader kämpade Johanniter-riddarne hjeltmodigt mot den öfvermåktiga fienden. Men de lemnades allena i den ojemna kampen och deras lilla hop smälte samman mer och mer för hvarje dag. L'Isle d'Adam var besluten att strida till det yttersta och att låta begrafva sig under fästningens ruiner. Men stadens och öns befolkning besvor honom att icke öfverlemna dem åt mussulmännens vilda godtycke, och han förmåddes slutligen att kapitulera. Han gjorde det på ärofulla villkor, vann fri religionsöfning och säkerhet till lif och egendom för öns innevånare, och fritt aftåg för sig och sin orden med vapen och gods på ordens galärer, samt för alla som ville följa de aftågande Ordensbröderna. Tolf dagar blefvo dem gifna för att bereda sig dertill. Den 1 Januari 1523 lemnade Johanniter-riddarne det sköna Rhodus, der de herrskat i mer än två århundraden och gjort sig älskade och fruktade. Fyra tusen personer af öns befolkning följde dem på hafvet, der de drogo ut för att åter söka ett nytt hem.

I fem års tid sökte de det förgäfvos på Medelhafvets kuster, och delade derunder sitt bröd med de fyratusen Rhodianerna, som åtföljde dem. L'Isle d'Adam vände sig förgäfvos till flera af Europas monarker. Ändtligen skänkte (år 1530) Carl den 5:te åt St. Johannes-Orden öarne Malta och Gozo, och undertecknade gäfvobrevet med egen hand: "Jo el Rey."

Johanniter-Riddarne funno deras nya hem utgöras af en naken, ofruktbar klippgrupp i Medelhafvet. Phönicier, Cartaginenser, Greker, Romare, Saracener, Normanner hade, efter hvarandra, intagit och härjat dessa öar. Deras befolkning — den Maltesiska — bar spår af arabiskt ursprung, men var allt sedan Aposteln Pauli landstigning

och predikan på en af öarne (Skriftens Melitta) omvänd till christendom och bekant som Medelhafvets bästa sjöfolk. De försågos från Sicilien med säd. Deras enda skydd mot sjöröfvare var den lilla fästningen San Angelo. Träd funnos inga utom några caroabas (johannisbröds-träd), som här och der stodo mörkgröna på den steniga marken, hvilkas skidfrukter och litet bomull voro öarnes enda produkter.

Ogerna slogo Johanniter-riddarne sina bopålar ned på den nakna klippön. De sågo långtande tillbaka till den sköna, fruktbara Rhodus och gjorde äfven försök att återvinna den. Men de misslyckades, och ledd af en god försyn, hvars plan han ännu icke förstod, beslöt l'Isle d'Adam att befästa sin Orden på Malta. Stora arbeten företogos genast därför.

Ordens efterföljande Stormästare följde l'Isle d'Adams plan och fotspår, och med hvarje ny chef för Orden uppstodo nya mäktiga fästningsverk kring Maltas djupt inskurna hamnar, rundtom fästningen San Angelo. Så byggdes fästningen St. Elmo, St. Sebastian, St. Michael, m. fl., och inom denna stad af fästningsmurar och batterier uppstodo efter hvarandra ståtliga städer, Burgo, Singlea, Cospicua. Hela tiden kämpades med detsamma blodiga fejder med sjöröfrarne från Tunis och Alger, samt ej sällan med Portens flagga.

Ett skepp, lastadt med dyrbarheter från Europa för Sultanens serralj, togs af korsriddarne; och i sin harm öfver denna djerfhet beslöt Solyman den praktfulle att på allvar tillintetgöra deras makt. Han utrustade en storhär under Mustapha Paschas befäl. Den ryktbara Barbareskhöfdingen Dragut förenade sig med den för att storma Malta.

Ordens Stormästare hette då La Valette. Han var en andans, så väl som en stridens man, en af dessa sällsynta naturer, som lika beherrska materiens krafter och människornas själar. Han gjorde Maltas fästningar starka; han eldade sina Ordensbröders mod att kämpa, segra eller dö martyrdöden för korssets heliga sak. I kyrkan San

Lorenzo emottogo de alla nattvarden och vigde sina vapen till den heliga kampen. Riddarne och deras folk utgjorde en styrka af omkring 8,000 man.

Den 18:de Maj 1565 nalkades den turkiska flottan med ett hundra trettio segel och trettiotusen män vallarne af St. Elmo. Den kamp, som nu följde, i tre månaders tid, hörer visserligen till de mäktigaste i historien för dess art och för dess följder.

På båda sidor gjordes underverk af tapperhet. Men Muselmännens och Corsarernas vilda anfall måste slutligen ge vika för den orubbliga mur af vilja och af stål, som åter och åter bjöds dem af korsets försvarare. Dessa föllo, men de veko icke, och nya stridsmän intogo de fallnas plats.

Tvenne episoder i denna så ojemna strid äro af gripande intryck. Den ena: är besättningens af St. Elmo kamp och undergång. — De hjeltomodige, redan nästan alla sårade och utmattade, vigde sig, nattetid, i St. Elmos kapell genom nattvarden till döden, den de ock funno på sina poster, medan halfmånens tecken segrande höjdes på St. Elmos torn.

Den andra episoden tillhör en man, La Valette. Från sin borg, i San Angelo, såg han, utan att modfällas, San Elmo falla, sedan den undsättning han sändt dit, afskurits af turkarne, såg sin älskade brorson — sin ålders stolthet och glädje, — och sin bästa vän läggas som lik vid sina fötter och lät sig icke röras. "Alla mina bröder," sade han, "äro mina barn, alla äro mig lika kära." Men martyrens död syntes honom icke en sak att begråta. När han såg antalet af sina män allt mera minskas och hungersnöden växa omkring sig, och den öfvermodige fienden sände honom en parlamentär med uppmaning att kapitulera, befallte han att denne skulle hängas för att afskräcka fienden från vidare försök af denna art. Maltas klippgrund var mindre fast, än denne Malteserriddares sinne. Alltid den samme, alltid vid gladt mod, uppmuntrade han de sina med ord och föredöme. Sådan fasthet vinner vanligen segern. Den första stora fördel i kam-

pen tillskyndades de Christna genom sjöröfvarhöfdingen Draguts fall, ty stor var denne djerfve anförares makt öfver sinnena. Småningom jemnades allt mera den olika striden. För korsriddarnes energi försvagades på tidens längd Muselmännens. Hjelptruppar kommo från Sicilien till Ordensbröderna, och i September 1565 blef Mustapha Pascha med öfverlefvorna af sin här drifven från Malta. Jublande blef mötet emellan de nya vännerna och den gamla besättningen, hvars utmärklade gestalter noggsamt vittnade om de mödor den genomgått, men hvars ögon strålade i medvetande om den seger, som deras mod och ihärdighet vunnit.

Denna var större i sina följder, än de sjelfva förstodo det; ty genom den var muselmännens välde i Medelhafvet för alltid brutet. Solyman den praktfulle dog innan han hunnit fullfölja sina hämdplaner mot Malteser-riddarne, och med honom begynte halfmånens tecken att nedgå — och har nedgått allt sedan på historiens horisont.

Tvenne år efter sin stora segerkamp lade La Valette på Monte Suberras udde grundstenen till staden, som nu bär hans namn och — hans prägel. Den åldrige hjälten stod då omgifven af hela sin Orden i full ståt, helsad af trumpeters klang och af ett oändeligt jubel af allt det omgifvande folket.

Johanniter-riddarnes banér svajar ej mera på St. Elmos och St. Angelos fästen; deras store Ordensmästare de l'Isle d'Adam och La Valette hafva längesedan gått bort i det tysta; men deras verk står kvar, ett härligt monument öfver deras hjeltebragder, och korsets riddare skydda än i dag genom sina förra bedrifter christendomens folk i deras fredliga framfärd öfver hafvet.

Med La Valettes hjeltebragd synes Johanniter-Orden hafva nått sin höjdpunkt och sitt mål. Sednare Stormästare byggde väl på Malta nya fästningsverk, men förmådde icke uppehålla Ordens anda, som under följande fredliga år allt mera sjönk.

När år 1798 franska republiken, under Bonapartes ledning, kastade sina ögon på Malta, väl inscende dess vigt

för väldet öfver Medelhafvet, fann hon der starka färdigbyggda fästningar och ståtliga städer, men blott några få riddare, som vågade försvara dem. Desse voro snart öfvervåldigade och Maltas fästningar och folk öfvergingo i fransmännens händer.

Den franske härföraren begagnade sin seger med klokhet. Inom en vecka hade han organiserat öns nya styrelse till befolkningens tillfredsställelse. Fransmännens välde, först älskadt af denna, gjorde sig dock sednare hatadt och den förenade sig med engelsmännen för att belägra fästningen. Efter tvenne års hjeltomodigt motstånd måste den gifva sig, och Malta jemte Gozo och den lilla ön Comina blefvo, år 1800, af innebyggarne öfverlemnade till England, med vilkor att de skulle få åtnjuta samma rättigheter, som dess eget folk. Sedan dess hafva syskonöarne under Englands lagar uppblomstrat till en betydlig grad af commercielt välstånd, och Englands flagga har öfvertagit Johanniter-Ordens värf till Medelhafvets skydd. Det är i goda händer.

Den 24 Dec.

En härlig sommandag! lik dem vi i Sverige stundom hafva i början af September. Med den unge älskvärde Maltesisk-Engelske doktor Pisani till cicerone, har jag besökt de äldsta städerna på Malta, på andra sidan af Porto Grande, Senglea, Cospicua och Victoriosa, jemte fästningen San Angelo. Dessa städer äro befästade, välbyggda och ståtliga såsom La Valette och nästan likaså folkrika. Husen i Victoriosa syntes mig ändå prydligare, och de fönsterklädda balkongerna af gladare utseende. Huru de prunkade i den granna solen, dessa städer, och huru skönt hafvets blå vågor lekte denna dag kring deras guldgula klippstränder och kring de otaliga fartygen, stora och små, som lågo stilla, flaggande, i de djupt inskurna vikarne! Huru ljufligt det kändes att vagga i båt på de dansande

vågorna i det glada solskenet, huru roligt att betrakta det idoga, rörliga folklifvet på strändernas kajer och gator! Det var såsom om allt och alla firade julaftonen, och för mig var denna solskensdag den skönaste julgåfva.

På San Angelos bastion ligger ett litet kapell med l'Isle d'Adams graf. På innersta muren läser man denna inskrift: "Dygden besegrar lyckan." L'Isle d'Adams bildstod visar ett utmärkt ädelt, mildt och allvarligt anlete, snarlikt ett Christus-hufvud. La Valettes utseende deremot har ingenting intagande, men tyder på en orubblig viljekraft. Vi besökte hans fordna bostad på San Angelo. En vacker ung fru af engelsk typ trädde mot oss och bad oss stiga in. Glada barnröster jublade derinne, och vi funno ett dussin barn med strålande blickar samlade omkring ett julbord med ljus, gåfvor och frukter. Det var den unga frun, som här hade beredt en glad julafton åt barn, icke hennes egna. Hon var maka åt en af engelska flottans officerare, befälhafvaren på ön. Hon förde oss in i La Valettes sal, sängkammare, trädgård, alla bibehållna i det närmaste så, som den gamle kors-riddaren lemnat dem. Den höghvälfda salen med de djupa fönstren, hvarifrån han betraktade San Elmos kamp, hade framför allt en storartad, gammaldags karakter. Man ser att dessa korsets stridsmän icke glömde sina egna, adliga vapensköldar eller sin verldsliga storhet. Vare dermed hur som helst, de hafva kämpat en god kamp för en helig sak. Det var i skydd af den gamle hjeltens borg och lagrar, som nu, en ung skön qvinna och en flock lyckliga barn firade julaftonen, fredade för christendomens fiender.

St. Johannes kyrka är ett ädelt monument af Malteser-riddarnes verldsliga och andliga betydelse. Öfverallt lysa Ordens-stjernorna med det åtta-uddiga korset. Golfvet är belagdt med riddarnes vapensköldar i mosaik. Dessa hafva en mängd symboliska figurer och zirater, för det mesta af dyster karakter. Så äro ock inskrifterna. Jag har anmärkt tvēne. Den ena under en klocka, visande på midnattstimmen, säger:

"Venit hora ejus
Veniet et tua."

Den andra framställer ett hjämbeprydt dystert ansigte bakom ett galler och säger:

"La morte e la fine d'una prigióne oscura."

Om en gladare lefnadsásigt vittna dock de praktfulla palats eller "Auberges", dem de olika nationerna inom orden byggt hvar för sin nation såsom dess klubb. De äro lika prydliga, som ståtliga och af en ädel, enkel styl. Bland dem utmärker sig den fullkomligt väl bibehållna "Auberge de Castille."

Den 12 Januari 1859.

På tre veckor har jag ej skrivit i min dagbok, icke af brist på ämnen, värda att anteckna — Malta har gifvit mig intressen för tanken och för hjertat långt öfver hvad jag kunnat vänta eller ana, — men emedan jag frusit, emedan den stormiga, kulna väderleken under nästan hela denna tid, i förening med kulenheten inom rummen, der eld är en okänd sak, hafva gjort mig stel och trög att skriva. Nu, då jag, troligen, om få dagar lemna Malta vill jag likväl, trots tröghet och stelhet, upptaga tråden, som jag låtit falla, och göra reda för mina sednast förflutna dagar.

Som jag frös i mitt ensliga hôtél tillbjöd mig den svenska konsuln Zimelli — en Maltesare, men af engelsk bildning och en mer än vanligt angenäm gentleman — sitt hus och sina hos honom boende tvenne systrars sällskap på ett sätt så enkelt och hjertligt, att jag ej kunde annat än gerna emottaga hans tillbud. Det lofvade mig sällskap inom hus om aftnarne och tillfälle att lära känna Maltesarnes hemlif. Jag flyttade derföre till hans boning nära fästningen S. Elmo, och ser från mina fönster äfven nu den engelska flaggan der svaja från tornet, och hafvet utan-

före häfva sina mäktiga vågor, höga som stora bergsryggar, — hu

Jag fick dela familjens glädje i hemmet, då vid nyåret, konsul Zimelli blef utnämnd till polis-minister på Malta; jag delade hvar dag deras stilla, husliga lif. Den äldsta af systrarne var, liksom brodern på sitt håll, oftast ute om aftnarne; jag, som ej ville vara ute, blef allena med den yngre miss Zimelli, ett behagligt, stilla, mycket fromt och fromma öfningar tillgifvet fruntimmer. Familjen är katolsk — såsom hela Maltesiska befolkningen på ön, — men af de katholiker, som kunna lefva i godt förstånd med protestanter. Vi begge språkade och läste om aftnarne tillsammans. När vädret var drägligt tillbringade jag stundom dagarne hos andra bekanta. Ett ord om dessa.

Jag hade kommit till Malta utan att der känna en enda människa, och utan att hafva med mig ett enda rekommendationsbref. Jag ville blott se Malta under några dagar och sedan fara vidare. Till min öfverraskning fann jag mig snart der omgifven af vänner, som gjorde mig lifvet intressant genom deras personlighet och genom de förhållanden, de lärde mig känna. Låt mig bland dessa, främst och tacksamt nämna den skottske predikanten M:r G. Wisely, som med en oemotståndlig vänlighet förde mig ur kyrkan, der jag hört honom predika, till sitt hem, der jag allt sedan kände mig hemma såsom hos en broder. Jag vet mig icke hafva känt en mera älskvärd och angenäm andlig man, hos hvilken en rik naturs ofrivilliga källsprång, förfriskande genombröt livvets conventionella former och den stela dogmatik, som tillhör den kyrka, i hvilken han var lärare och en förträfflig predikant. Deruti är han lik Englands utmärkte skriftställare Rev. Charles Kingsley, med hvilken han dessutom hade en så märkvärdig likhet i utseende, väsen och yttranden, att han ständigt å nyo påminte mig om denne, som han sjelf personligen ej kände, men åt hvars författarskap han egnade en varm beundran. Mången skön stund tillbragte jag med den älskvärde, begåfvade mannen. Han förde mig en dag i

ett religiöst sällskap af hög-kyrkliga, der jag väckte stor skandal och motsägelse, emedan jag påstod, att Unitarier kunna vara af de bästa christna. Den gode Wisely allena sade mig ej emot, men tycktes icke rätt nöjd med diskussionen. En annan dag förde han mig till det engelska seminariet för judars och hedningars omvändelse. Der gladde jag mig åt den förträffligt ordnade anstalten och den engelska missions-anden, hvars verk den är. Hvad godt denna anstalt gör kan jag ej bedömma. I storm och regn förde han mig en tredje dag till Maltas rikaste handlande M:r Evers, tillika Maltas mest gifvande, mest välgörande enskilda man, en af dessa vår tids vackra gestalter, som jag önskade att en skicklig penna ville teckna i det storartade af dess allmänna och i den flärdlösa enkelheten af dess enskilda lif. (Den talangfulle tyske författaren Freytag har i sin roman, "Soll und haben", endast tecknat frånsidan af denna ädla typ). Det är min lilla stolthet att vara sondotter till en man af denna karakter. Min farfader var sjelf sin lyckas smed. Men medan hans skeppingo på alla jordens haf knytande förbindelser med främmande länder och förande deras alster till vårt land, lefde han sjelf som den enklaste man. (Hans lilla silfverfickur, det enda han ägde, gömmer jag som en dyrbar relik). Ingen behöfvande af hvad stånd som helst (som förtjenade att hjälpas), gick ohulpen från honom; och der något godt för det allmänna var att stifta, der var han med, ofta som anonym. Och mer än en ännu lefvande svensk köpman känner jag, som liknar honom. En sådan man är M:r Evers.

M:r E. är ock hvad man kallar "en sjelfgjord man." Jag öfverraskades af att i honom finna en så angenäm samtalarare. Men han hade varit en längre tid i Amerika, och vi hade gemensamma intressen för den stora, nya verlden. Dessutom såg jag i hans ögon den gnista af snilletts eld, som gör människan mäktig att öfverallt på jorden och i allt finna ämne för intresse. M:r E. s' villa ligger vid stranden, en timmas väg från La Valette. Vädret var förfärligt. Hafvet häfde sig svallande som om det

velat uppsluka stranden och dess bostäder. Men inom hemmet, der jag befann mig och der familjefadren tycktes sola sig i kretsen af sina åtta barn och dessas tydligen lika lyckliga, som älskvärda moder, der var det godt att vara, och gerna skulle jag hörsammat maningen att återkomma dit, om blott vädret

Amiral Codrington och hans ganska behagliga fru har jag att tacka för flera angenäma stunder, för nöjet att rätt väl hafva fått se de stora "docks" och andra engelska marinens arbeten på Malta, samt för att hafva, på nära håll, fått se en liten älskvärd prins. Ty drottning Victorias andra son, prins Alfred, kom till Malta en af de första dagarne i Januari, och mottogs festligt och firades storligen för sin fru moders skull. Han är en täck gosse af omkring 15 års ålder, ganska liten för sina år, men väl bildad, med väsen af en gentleman och tillika enkel och anspråkslös såsom hvarje annan moders väl uppfostrade son.

På balen, som Maltas borgerskap gaf för honom (och vid hvilken min värd var en af tillställarne) var den lilla prinsen och en ung miss G., med hvilken han gerna valsade, emedan hon var af hans storlek, onekligen det täckaste paret, ty han dansade utmärkt väl. Om aftonen före sin afresa kom han i M:rs Codringtons loge, der jag var med henne, och jag måste beundra hans goda takt, enkla, anspråkslösa sätt att vara och tala. Hans utseende vittnar om ett godt och klokt hufvud, hans händer om att de ej skonas vid fartygets manöver. Hans guvernör, en ung officer, med stora, klara, goda ögon, synes hafva ett fullkomligt välde öfver honom.

Låt mig ännu nämna här ett par unga landsmän, som skänkt mig glada timmar. Den ena, till familjen och till hjertat min landsman, men i engelsk tjenst och befälhafvare på ett ståtligt linieskepp i Maltas hamn, "the Commander", capiten af Kantzow, förde mig att bese sitt sköna skepp — en stad i smått, flytande på vattnet, der allt är så ordnad och putsadt, som i en af våra salonger — och glädde mig i öfrigt med sin okonstlade hjertlighet och sin

känsla för sitt gamla hemland. Må han bli lycklig, såsom jag önskar det, såsom jag vet att hans redliga och goda hjerta förtjenar det!

Den andre — en son till den kapten Gollscher, som i många år fört korvetten Svalan med apelsiner från Messina till Stockholm — har bosatt sig på Malta, gjort lycka som skeppsredare, gift sig med en Maltesiska af Maltas bästa, gamla familjer, har eget hus, tre små gossar — durch und durch små svenska pojkar — och har efter tolf års vistande på den sydliga ön dock förblifvit till hjerta och utseende fullkomligt svensk. Hos denna min vänliga landsman och hans täcka mörkögda Maltesiska fru spisade jag middag med Maltesiska herrar och fruar — rätt kloka herrar och rätt täcka fruar — försökte "la Faldetta" och åt Maltas sköna rätter och frukter. Ty på den nakna klipp-ön lefver man godt och alla läckerheter från öster- och vesterland komma der tillsammans. Sjelf producerar Malta på sina små åkertäppor — i synnerhet Gozo — ypperliga grönsaker, ibland dessa nu en blomkål — jag vet mig icke hafva förr sett så stora hufvuden. — Haf tack, min hederliga landsman, för all din vänlighet, men i synnerhet för den promenad du lät mig en dag göra i vagn till Città Vecchia och till St. Pauls vik! Den glömmet jag aldrig, och ej intrycken af denna dag! Det var en dag af sol och lugn och ljufvaste friska luft, efter många dagar af storm och regn. Huru jag njöt den och de stora utsigterna af det ljusblå, lugna hafvet! — Ofrivilligt kommo mig tacksamma tårar jemt i ögonen. Dessutom — öde var väl den gamla staden (Città Vecchia), men i dess byggnader, casaler, kyrkor, fontäner, huru mycket egendomligt! Och människorna, som gingo der, kvinnorna, som hemtade vatten vid brunnarne, deras drägt och sjelfva deras vattenkrukor hade något så egendomligt, såsom jag tyckte österländskt. Det gjorde mig obeskrifligt nöje.

Città Vecchia ligger högt och man har derifrån en storartad utsigt. Dess förnämsta skönhet är den fria rymden och det blå hafvet. Maltas klippgrund utom stä-

derne är indelad i små täppor, kringgårdade med stenmurar, der de flitiga innebyggarne så säd och plantera allahanda grön- och rotsaker. Jord taga de, stundom hela skeppslaster fulla, från Sicilien och sprida den på sina steniga täppor. Under mycket torra år hemta de äfven vatten dit från Arethusas källa. Malta har inga källor eller brunnar, endast cisterner, men detta cisternvatten är utmärkt godt. Från högsta punkten af Città Vecchia ser man, vid nordliga horisonten, en molnlik kulle höja sig ur hafvet. Det är Sicilien med Etna.

St. Pauls staty står på en höjd öfver viken, i hvilken han säges hafva gjort skeppsbrott. Huru vackert grönskade nu stranden i denna vik, huru täck och inbjudande syntes mig icke hela denna kust, som böjer sig i amphiteater inåt landet. Jag förstår ej att man icke planterar träd der och gör andra parkanläggningar i engelsk smak. "St. Pauls bay" kunde blifva en den skönaste promenad.

Sedan denna härliga dag har jag ej sett solen på Malta, och flera utfärder har jag måst inställa för det vilda vädrets skull. Bland dem är det i synnerhet en, som jag saknar att icke kunnat göra, till lemningarne af en, som man tror, Phenicisk stad "Hagiar Kim", hvaraf gator med cyclopiska murar och stenar säges ännu vara att se.

Malta har ock ett litet museum, väl ganska litet, ty de sista rövvarne på Malta, engelsmännen (jag ber så mycket om ursäkt!) hafva bortfört allt hvad de kunnat af öns fornlemningar, och detta har ej varit litet. Men hvad som är kvar, har af museets direktör M:r Vasallos blifvit ordnad på ett sätt, som ger en slags öfversigt af öns historia uti minnesmärkena af de folk, som efter hvarandra der rest sina altaren och bostäder. Så ser man der ett Pheniciskt altare, der myriader stjernor omgifva palmer och andra symboler; vidare bilder af Kabyrerna "de stora gudarne", till hvilka de offrade — och som se ohyggligt lata och dumma ut. Från Saracenska perioden på Malta har man blott en enda marmor-grafsten med grafskrift

(och denna mycket lång) af en sörjande fader öfver sin dotter. Öfverallt och i alla tider har dock människohjertat älskat och lidit!

Maltas mest intressanta fornlemning är emedlertid dess språk, som är en blandning af Phenisiska, Arabiska och Hebreiska ord, hvartill sednare kommit flera Italienska, Franska och Engelska. Folket på ön talar endast detta blandade språk. Arabiskan synes emedlertid vara dess hufvudstam och jag har måst lära mig några Arabiska ord för att kunna tala litet med tjenstfolket i huset. Så begär jag nu bröd med ordet: "Hops" eller "Chops", vatten med det vackra ordet: "Elma" och jag tackar med orden: "Katter-herak!"

De förmögna Maltesarne i städerna närma sig alltmer den Europeiska bildningen, och de Maltesare, som blifvit uppfostrade i England, blifva alldeles lika Engelmän med mörka ögon och mörkbrunt hår. Den Engelska, uppfostrande anden tillåter icke heller den Romersk-Catholska högre societeten att blifva efter den Engelska i bildning, och jag har lärt känna en lärd och klok Jesuit, Miss Zimellis bikt-fader, såsom ledare af en stor uppfostringsanstalt i staden för unga fruntimmer. Och lärdomen der synes dem icke tillmätt af en njugg hand.

Härom dagen bevistade jag en theatralisk föreställning, gifven på Italienska, af förnäma unga Maltesiskor. De gäfvo en af Goldonis goda komedier och spelade rätt väl för ett talrikt auditorium af herrar och fruntimmer. Men icke en af de unga aktriserna var vacker. Endast sällan får man på Maltas gator under Faldettan se ett vackert ansigte. Det utmärker sig då genem sin mjuka rundning, dragens finhet och de mörka ögonens skönhet. Hyn är alltid alldeles färglös, uttrycket allvarsamt. Ett leende på detta ansigte liknar en solstråle i natten. Faldettan ger åt gestalten en dyster fysiologi, men äfven ett slags mystiskt behag. Män och qvinnor af arbetsfolket synas mig utsökt fula med deras breda och gulbleka ansigten.

Den 14 Januari.

I morgon väntar man det Franska ångfartyg, som hvar fjortonde dag går härifrån till Egypten och Palestina — ovisst är emedlertid om det kan komma i denna storm — och i morgon, om möjligt, reser jag till — Egypten och Palestina.

Jag skall icke säga dig, min L*, hvad jag vill se der, ej heller hvad som förer mig att så utsträcka en resa, som ursprungligen blott var ämnad till Schweitz, samt att trotsa de svårigheter och faror, som i dessa länder måste möta en ensam resande, såsom jag, fullkomligt obekant med deras språk och seder; jag skall icke säga dig det; ty jag vet det icke rätt sjelf. Ett blott vet jag och det är — att jag måste dit.

Käre L*. Har du någongång, under din lefnad, hört en röst — men icke en människoröst — som i ditt innersta ropat: "Gå dit!" eller "gör det!" Har du, på din skymningsväg sett framför dig, eller rättare inom dig ett ljus — men icke af jordiskt ljus — som klart visat dig den vägen du tvekande en tid sökt, — då, men icke eljest skall du förstå den inre röst, det inre ljus, som manar, som *tvingar* mig att vallfärda till det gamla, heliga Österlandet, människans ursprungshem, hemmet för hennes första och andra födelse. Hvad väntar du att finna der? Hvad väntar du att derifrån kunna gifva andra? Dessa frågor har jag ärligen gjort mig, liksom du. Jag kan ej besvara dem. Men att få se de orter, der det högsta af människoslägtets fornlif uppväxt, blommat och satt frö för sednare släkten, och der uråldriga minnen i natur och konst ännu vittna derom: att för en tid, på sjelfva dessa orter, med hela sitt hjerta, sin själ och sin håg, försänka sig i dessa minnen, så att de blifva ett närvarande lif för själ och hjerta; det, känner jag, kan icke vara utan frukt för själen och dess lif, i synnerhet om den derunder ledes af en stadig längtan och kärlek. Denna vet jag med mig.

Den skall blifva min kompass i stormen på det villande hafvet, i de främmande landen, bland de vilda folken, på min ensliga färd. Man talar mycket om dess faror i dessa länder, just under denna tid, om mord och rövverier. Men jag kan ej känna någon fruktan. En hemlig glädje och ett hemligt hopp äro i mitt hjerta.

Hafvet häfver sig och svallar så att man kan bäfva vid att blott se derpå och stormen brusar — men jag reser. Med gudsfruktan och dumdristighet kommer man dock fram här i verlden. Och Pyramiderna och Palestina äro väl värda att man vågar en dust med de otrogna!

SJUTTONDE STATIONEN.

I Alexandrias hamn. Resa och resällskap från Malta. Furstinnan och Professorn. Storm och stillhet. Pesten och protesten. Jag får ej se Pyramiderna. Men jag får se Palestina. Besynnerlig skickelse. En omvändelse genom David Strauss. Syriska hafvet. Ankomst till Palestina. Jaffa.

Om bord på Borysthène.

Alexandrias hamn, Egypten d. 18 Jan. 1859.

"Du skall se det, men du skall icke komma dit in!" så ljuder det i dag till mig från Nilens och Pharaonernas land. Ty pesten säges vara der, och ingen, som satt sin fot på dess jord, får sedan sätta den på Palestinas utan att dessförinnan genomgå quarantain-anstalter, dem Turkiska regeringen låtit inrätta i alla sina hamnstäder, och hvilka sägas vara omöjliga att genomgå med bibehållande af lif och hälsa, åtminstone för europeiska fruntimmer. Genom den stora öknen kunde jag icke färdas ensam, och den vägen säges dessutom nu vara så ofredad af röfvande Beduiner, att inga Europeer våga taga den. Emellan

Egypten och Palestina har jag intet val. Jag måste se Palestina och måste därför öfvergifva Egypten, ehuru mycket det kostar på mig att ej få se Nilen (Moses' lotusprydda vagga), Nildalens kolossala tempel, öknen och pyramiderna, — de stora monumenterna af en stor egenomlig kultur och en stor historia. Men det måste blifva dervid. Jag ser det klart, äfven i det oväntade tillfälle — rättare den skickelse — som jemnar min väg till Jerusalem och låter mig utan stor svårighet och utan fara nå min resas förnämsta mål. Innan jag talar mera derom måste jag säga några ord om min resa från Malta.

Den 15:de om morgonen lyste Frankrikes flagga på den ståtliga ångaren Borysthène i Maltas hamn, och himlen klarnade, solen sken. Vinden var häftig ännu och vågorna gingo höga, men åt ett motsatt håll med de föregående dagarnes vind och vågor. De farande molnen, de skummande böljorna visade nu österut. Utan att vara vidskeplig kunde jag känna det som ett godt tecken. Min artiga, vänliga värd, konsul (nu mera ministern) Zimelli följde mig ned till stranden; min förträffliga vän Dr. Wisely förde mig om bord, och föreställde mig der för en äldre, något korpulent herre, hvars anlete vitnade om ett öppet och redligt sinne och tillika var den mest talande spegel af godmodighet och godt humoristiskt lynne. Mannen kallades professor Lewison. Af judisk härkomst, men sednare omvänd till christendomen, var han nu Rysk undersåte och lärare vid universitetet i — Petersburg tror jag. Lärda undersökningar hade fört honom till Jerusalem, der han, bosatt sedan ett år, hade företagit sig att öfversätta och sjelf trycka Samaritanernas bibel. För att förskaffa sig trycknings-materiel hade han rest till Paris, och återvände nu till Jerusalem i sällskap med den ryska furstinnan Shahovskoy, som ville vallfärda till de heliga orterna, och hvars beskyddare under färden han åtagit sig att vara. Detta allt fick jag veta dels af M:r Wisely, dels af professorn sjelf under det vi samtalande uppe på däck och fartyget låg för ankar i Marsamusetto's hamn.

”Vi få sannolikt ett godt väder och en den lyckligaste färd”, sade professorn i det han såg på den österut hviftande flaggan, ”och vi, alla högst viktiga personer med våra för världen högst viktiga planer kunna anse oss bebyggade”, tillade han under hjertligt löje. Ankaret lyftades, vinden blåste, fartyget tog fart österut, österut! Men jag såg vesterut, ty La Valette på sin höga udde stod fram allt ståtligare, med allt skarpare konturer, allt egendomligare karakter, en bild af Malteser-riddaren i full rustning. Ännu tycktes han bjuda vågorna trots, ännu och evigt stå kampfärdig der, Stormästaren, hjälten, den gamle, högsinnade La Valette!

När den ståtliga bilden försvann i fjerran och jag vände mig åt öster, såg jag på fartygets öfversta däck en högväxt, ung och vacker fru, med en grön slöja fladdrande kring en liten fantasi-res-mössa, som icke dolde de rika bruna flätorna, uppfästade i nacken. Det var furstinnan Shahovskoy. Hon hade i Paris lemnat sin man och sin lilla dotter för att göra en pilgrimsfärd till Jerusalem. Hennes utseende uttryckte friskt mod och mycken godhet. Jag såg henne föga under de första dagarne af vår resa. Hon och ett par andra personer samt professorn vistades på den första platsen. Jag var på den andra. Det var för första gången jag befann mig der på ett ångfartyg. Men skillnaden i priset för de begge platserna var så betydlig, att jag ej ansåg mig hafva rättighet att kosta på mig den första, då jag kunde hafva det godt och bekvämt nog på den andra; och derom hade man försäkrat mig. Om jag deruti fann mig bedragen så hade jag alltid frihet att flytta upp på första platsen. Jag steg därför ned på den andra ehuru det något litet kostade på mitt lilla högmod. Men jag hade aldrig mycket sådant, och det lilla, som då och då kommit på flygande besök till mig, hade kärleken till det christna idealet längesedan visat ut i förstugan. Dessutom var jag ju nu en pilgrim, på väg till det heliga landet. Det är just icke tid och stund att tänka mycket på sin lilla heder och värdighet. Det tyckes mig nästan vara skada att jag ej fått tillfälle att göra

annat offer. Men allt är godt på den andra platsen på Borysthène, bord, rum, uppsättning, sällskap. Ja, detta har varit mera underhållande, än kanbända det af de få personer, som vistades på den första platsen, det erbjöd mig en god förströelse mot den slags nervösa ångslan, som den fortfarande stormen och fartygets häftiga svängningar vållade hos mig, liknande en moralisk sjösjuka. Borysthène är skruf-fartyg, och detta slags fartyg äro i storm obehagliga för passagerare. Vågornas dundrande slag mot mitt hyttfönster, ej olika kanonskott, bortjagade min sömn om natten, och fartygets slingringar hindrade all möjlighet att spatsera på däck. Dessutom var hafvet så svart och fullt af hvitskummiga vågor, att det var ohyggligt att se. Icke ett segel eller en ångare sågo vi der i tre dagars tid. Ehuru vi hade medvind, alla segel uppe och gingo med stark fart, var stormen så häftig att icke sällan en störtvåg rusade öfver däck. Middagsbordet dukades med barrikader, hvar tallrik, hvart fat och hvar butelj stod liksom inom fästningsmurar.

Sällskapet var dock vid godt mod, äfven de sjösjuka. Det bestod af fyra unga amerikanare, en af dem en andlig, (en tänkande och älskvärd ung man), flera Franska, katholska bröder och systrar af olika Ordnar, som reste ut på missioner till Indien. Förestånderskan för de barmhertiga systrarne, som ifrån sin skola i — jag minnes ej hvilken stad — uti Indien rest till Paris för att värfva nya biträden, förde nu med sig derifrån 4 unga systrar, hvilka utmärkte sig genom deras goda lynne, saktmodiga väsen och det lugn, hvarmed de midt under stormen arbetade och språkade med hvarandra. De flesta voro täcka, alla sågo blomstrande och behagliga ut. "Madame la supérieure" sjelf var eländigt sjuk och beundransvärd för det tålmod, med hvilket hon bar plågor, som tycktes skola göra slut på hennes lif. Först sent beqvämde sig fartygets läkare att besöka henne och gifva henne medel, som stillade de våldsamma kramplika kräkningarne.

I sällskap med de barmhertiga systrarne och till samma missionsställe reste tvenne carmeliter-munkar. Den

ena var ledaren för hela sällskapet, en man med präktiga ögon och af dessa herrskareandar, dem man föres att älska eller att — hata om man måste lefva under deras valde. Den andre — som hade kassan om hand — såg ut såsom jag tänker mig "Judas som hade pungen." Jag skulle ej hafva velat träffa honom ensam i en skog. Den tredje och yngste af bröderna var — ett barn till anletsuttryck och sinnesstämning. Han hade nyligen öfvergifvit en glad verldslig bana och många tillgifna anhöriga för att blifva carmeliter-munk. Han pratade och skrattade beständigt. Bröderna voro ofta vid systrarnes hytt dörr för att höra hur det stod till med "la supérieure!" "Min syster" hörde jag en dag carmeliter-munken med herrskareanden säga, "tag en kopp buljong. *Jag vill att ni tager en kopp buljong!*" Den sjuka tackade, sade ja, men kunde intet taga till sig.

Tvenne "Frères des écoles chrétiennes" i svarta dräfter reste ock ut på mission till Indien. Deras uttryck var så godt och faderligt, att man ej kunde annat än fatta förtroende till dem. "Känner ni ingen fruktan under denna er första sjöresa och i denna storm?" frågade någon en af dem. Han utbrast i ett godt skratt: "Gud har skickat mig. Han skall nog föra mig fram", svarade han. Hans väsen var i allo fromt och förståndigt.

I skarp kontrast till dessa bröder voro tvenne capuciner-munkar, som reste till Jerusalem och tycktes föga bekymra sig om annat, än att göda sig. De voro skickade från Rom och liknade fän mera än folk.

Till detta sällskap kom — vid middagsbordet — fartygets officerare af andra rangen. De talade gerna om fruntimmer och giftermål. En af de civila embetsmännen vid bordet gaf sina vinkar om att fruntimmerna icke voro just lätta att härda ut med och giftermålet icke alltid ett paradiset. Han möttes med det inkast, att man just icke ansåg *honom*, som ett mönster för äkta män, hvarpå han såg litet flat ut. "Le second," en liten qvick och rask officer, ville gerna hafva en hustru och var besluten, sade han, att hon icke skulle, i hans hus, sakna

något godt, som hon hade i sina föräldrars hem. En tredje, något äldre herre af befälet, med ett utmärkt hyggligt utseende, sade att han endast hade ett emot sitt eget giftermål och det var att han icke gift sig tolf år förut, så lycklig hade han känt sig under de tolf år, som hans äktenskap varat. Han hade kunnat hafva en indräktig post på fartyg, som gjorde resor till Ost-Indien, men föredragit att blifva vid dem, som resa på Medelhafvet blott emedan de tillåta honom att vara några dagar med sin hustru i Marseille. "Om hon icke vore så söt mot mig" — *si gentille pour moi* — sade han, då han talade derom med mig, "så hade jag icke stadnat på denna post." Jag skulle väl vilja kasta en blick in i hans hem och se den gode mannen mottagas af sin lifliga lilla fransyska!

I hytten, der jag hade min bostad, låg en annan liten fransyska, äfven lycklig i sitt gifte och som nu reste till sin man, anställd i Alexandria. Hon var sjösjuk och kunde ej sätta upp hufvudet, men detta hindrade henne icke att berätta mig sin lefnads roman, och huru godt man hade det i Bretagne och huru godt pris det var att lefva der, och hvilket öfverflöd på mjölk och ägg och smör den tiden hon lefde der. Men det var nu flera år sedan och jag förmodar att det nu är annorlunda. Jernvägarne, som hjälpa att föra alla varor dit, der de högst betalas, till de stora städerna, fördyra nödvändigtvis lifvet i de små och på landet, i jernförelse med förr. Den lilla frun var en fransyska af det älskliga slaget, der mycken godhet paras med naturlig liflighet och godt förstånd.

Under sådana samspråk och åtskilliga med mig sjelf förgick äfven småningom min nervösa ångest; och jag kunde under det jag höll mig fast i bordet läsa och glömma storm samt allt annat under läsningen af A. Vinèt's förträffliga arbete öfver Pascal och hans skrifter. Vinden fortfor att vara gynsam och jag märkte en viss rytmisk takt i Borysthènes svängande rörelser. Darrande såsom af kämpa-ifver brusade den fram genom vågorna, liksom vore den ett lefvande, viljande väsen.

Mot tredje dagens afton hörde jag ett par af besättningen hviska att något gått sönder i machineriet, och jag såg äfven att man tagit upp golfvet öfver skrufven. Det syntes mig klart, att om denna kom i allvarsamt olag, så måste vi gå förlorade, ty inga båtar kunde hålla ut på vågor sådana som dessa. Jag tänkte mig så lifligt stunden då jag skulle omfamna den mörka böljan att det gjorde mig lugn, och jag somnade djupt för första gången på tre nätter. När jag vaknade var det morgon och stilla. Vi gingo långsamt utanför hamnen af Alexandria, der vi, för grundens skull, icke kunde löpa in utom vid dagsljus; och vågorna, som så ofta väckt mig med sitt dunder, plaskade nu lekande vid mitt hyttfönster. Det var mig som den ljufligaste musik.

När morgonen blef fullt ljus, lotsades Borysthène in i hamnen och jag såg solen uppgå öfver en ny verldsdel. Gula, låga, sandiga reste sig Afrikas kuster ur det klarblå hafvet. De syntes mig snarlika Maltas, men af gulare färg, och Alexanders stad lät se några stora byggningar och orediga massor af hus bakom en skog af master, som dolde till större delen staden och dess redd. En palatslik byggnad, mycket liknande ett krystal-palats, der murarne tyckas utgöras af fönsterglas, ligger stötande till reddan utanför staden; det är, säger man mig, sommar-palatset för vice-konungens seralj och ständig vistelseort för en del af hans harem.

I hamnen hvilket lif! Hvilken mångfald af fartyg, båtar, nationer, kostymer, färgrika som österlandets sol! Och dessa österländska gestalter huru pittoreska! Snart hvimlade det omkring vårt fartyg med båtar och folk. Här kommer en, bemannad med väl tjugu roddare i militärisk uniform, alldeles vit, röda mössor med blå tofsar; de komma att afhämta Holländska Chargé d'Affären och hans fru, och klyfva vågorna med långa åror och militärisk takt. En hög gestalt står befallande i åktern, turbanklädd, med det silfverhvita skägget i vågor flytande ned mot gördeln, bestående af en silkes-shawl lysande af regnbågens färger, ur hvilken framblicka pistoler samt andra vapen; han

har sabel vid sidan och i handen en lång silfverbesmidd staf, som synes tjena mera såsom kommandostaf, än såsom käpp. Andra båtar föra män med rikt, i guld och silfver utsydda pelsar och turbaner af alla färger, hvita, gröna, brokiga. Ansigtena hafva en vacker, allvarsam karakter, näsorna äro stora, men välbildade, örnlika; ögonen mörka, ovalt formade med skarpt tecknade fina ögonbryn; anletet ovalt, långt, mera magert än fylligt. Fruntimmer ser man icke till. Från dessa praktgestalter skiljer sig skarpt en mängd andra, som fylla båtarne här och der, och nästan alla äro roddare. Deras kläder och turbaner hafva jord- eller tobaksfärg, deras ansigten äro mera runda och mycket mörka. Det är Fellahs eller Fellahins; — så kallar man den grofarbetande och jordbrukande folkklassen. Bland den fartyget omgifvande mängden, som äfven med våld söker att klättra upp derpå, tillbudande sin tjänst eller sina varor, äro äfven mohrer, negrer, folk af alla färger och klädedrägter, en del i trasor, men alltid pittoreska. Solen hjälper till att draperas dem.

I en båt helt nära fartyget, står ensam en Fellahin. Han har afkastat sin mantel och, vänd mot den uppgående solen, förrättar han ifrigt sin morgonbön under det han upprepade gånger kastar sig framstupa ned i båten, hvars botten han berör med sin panna. Hur de öfriga väsnas och storma i hans grannskap — det störer ej hans andakt.

Af en vänlig Amerikanare och Cosmopolit i Rom samt af andra vänner har jag med mig åtskilliga bref, så väl för Alexandria, som för Cairo, och väntar blott att strömmen af resande andliga och världsliga lemnat fartyget, för att äfven jag må i god ro kunna gå i land. Jag ämnade tillbringa en vecka i Alexandria, sedan resa på jernvägen — endast 6 timmars väg hade man sagt mig — till Cairo, der tillbringa vintern, och mot våren, möjligtvis med några engelska eller amerikanska bekanta, göra resan till Jerusalem. Så var min plan. Då öfverraskades jag af underrättelsen om den i Egypten utbrutna farsoten, om de turkiska quarantänerna och om alla de svårigheter som

under resan till Palestina skulle möta den, som här stigit i land. För pesten kände jag ingen fruktan, men väl för att blifva stängd från det heliga landet.

Den ryska furstinnan, som äfven velat besöka Egypten, blef motad af samma betänkligheter, och beslöt i följd deraf att uppgifva Egypten och nu direkte fortsätta resan till Palestina. Och då hon förnam att jag umgicks med samma tankar, lät hon genom professor Lewison, vänligt erbjuda mig att göra resan från Jaffa till Jerusalem i sällskap med henne och i skydd af den eskort, som ryska autoriteterna skulle förskaffa henne. Det var ett tillbud alltför godt att icke genast bestämma mig. Jag kunde på detta vis komma till Jerusalem utan fara för de Arabiska röfvarne, och professor Lewisons välvilja, hans bekantskap med Hebreiska och Arabiska språken försäkrade mig om ett skydd, som jag för första gången under mina resor kände mig icke kunna väl undvara. Hans godhet och klokhet, hvaraf jag under dessa dagars sam-resa haft mer än ett prof, furstinnans behagliga personlighet läto mig tacksamt antaga förslaget.

Och nu är allt sagt och beslutadt. I morgon eller i natt fortsätta vi resan på Borysthène till Jaffa — ett dygns resa — och jag har i dag för första och sista gången sett Isis' och Osiris' land. Jag ser längtande öfver till de gula, sandiga kullarne, der långa tåg af kameler långsamt draga fram, och der, i närheten af Alexandria, lummigt gröna parker framskymta: jag ville så gerna, så gerna se något mer af det gamla underbara landet! Men det skall icke ske, och kanske är det bäst så. Hvad säger jag? Det är helt visst bäst så. I stället att denna vinter stadna i Cairo vill jag nu blifva i Jerusalem; i stället att i min själ upptaga många föremål vill jag samla den för ett — det enda nödvändiga för mig och — för alla!

Om bord på Borysthène, den 19 Januari.

"Himlarna förtälja Guds ära och fästet förkunnar hans händers verk!" Ord kunna ej beskrifva dagens och see-

nens skönhet. Vi fara öfver Syriska hafvet, mot östern, mot morgonens land, och i hvilket ljus? Jag tycker mig aldrig hafva sett solen så lågande, så klar, aldrig så skära färger på himmel och haf. Hafvet går mörkblått med lätt krusade vågor, här och der sticka små skumklädda toppar upp såsom hvita liljor ur djupet. Man skulle kunna säga att hafvet blommor. Luften är som på en skön Majdag i Sverige. Några strömoln, som standom skockat sig öfver våra hufvuden, sjunka allt mer vesterut, medan den östra hälften af himlahvalfvet är klar som den klaraste ädelsten. Vi se endast himmel och haf; men den ljusblåa himlen öfver det mörkblåa hafvet synas så goda, så lugna som om de aldrig kunde storma mer. Och luften, ljuset, — på veckor har jag ej upplefvat en sådan dag, aldrig en under en så lågande sol, — så synes det mig.

På morgonen lemnade vi Alexandrias hamn. Afrikas gula kuster badades af solen under det vi ännu en god stund behöllo dem i sigte. Från öfversta däck, med min karta öfver Egypten och Palestina (af D:r Philipps) i handen betraktade jag, jemte furstinnan, de framträdande ryktbara orterna *Abukir* — stället för den stora sjödrabbningen emellan Frankrike och England, som odödliggjorde Nelson; Rosette vid mynningen af en utaf Nilens armar, fordom beryktadt för sin blomstring och sina bad, nu en falnande ros, likt så mången annan österlandets blomma. Febrar herrska der och husen, öfvergifna, falla i ruiner. Ännu äro dock Rosettes trädgårdar sköna, och de lyste gröna emellan de hvita husen på stranden emellan hafvet och Nilen — Nilen som jag icke fick se! —

Hela dagen har jag vistats uppe på däck, språkat litet med furstinnan (naturfrisk och vacker, from och flärdfri), med professorn, (humoristisk, god och klok), dock mest lefvat tyst och tillbedjande inför dagens stora, härliga naturuppträde. Ord kunna icke utsäga huru det varit mig till mods. Jag har ej mäktat läsa eller skriva, och skrifer nu några rader endast för att hvila en stund från den öfversvallande känslan af lifvet. Att resa på detta vis, i en sådan luft, under en sådan himmel — jag ser

ett fadersöga blicka öfver mig derur — och resa till landet, der mensklighetens andliga sol gick upp, det är nästan för mycken lycka!

Om aftonen.

Vi se Palestina. Som ett höghväldt, töckenhöljdt land ligger det framför oss vid östra horisonten, och i det klara månskenet öfver de på hafvet hvilande lätta töcken, ser det ut som om det sväfvade i luften. Vi nalkas det med sakta fart; ty man fruktar grunden utanför kusten och det förvillande månljuset. Vi kunna i alla fall, icke gå i land förr än i morgon. Hela natten måste vi blifva utanför den farliga redden vid Jaffa, som icke har någon hamn. Gud vare tack att det är så lugnt. Klockan är elfva. Hela dagen har vädret varit festligt. Så var skådespelet vid solnedgången. Strömolnen, som hade samlat sig åt denna sida, ordnade sig i regelmässiga figurer af tempel och palatser med arkader, kolonnader — man skulle kunna säga orientaliska tempelbyggnader. — Genom en hög port af gyllne moln sände solen oss sin sista strålande blick. Det såg ut, som om den gått ned i palatset. När dessa gyllne gestalter bleknade i vester stod fullmånen högt strålande på den östra himmelen. Aftonen är praktfull.

I det klara månskenet har jag vandrat uppe på däck med den goda professor Lewison, som berättade mig historien om sin omvändelse till christendomen. Han torde vara den förste man, som genom David Strauss (den kritiske författaren af "das Leben Jesu") blifvit en christen, men så förhåller sig saken. Lewison var Rabbin och theologisk lärare i en judisk högskola i Tyskland då den ryktbara boken af Strauss kom ut. Det myckna tal och väsen den förorsakade, lockade den lärde Rabbinen att läsa boken. Denna läsning lockade honom att läsa de skrifter, som der kriticerades. Han läste för första gången Evangelierna och Apostlarnas skrifter, och blef så öfvervåldigad af det "Leben

Jesu", han i dem fann tecknadt, och framför allt af den personlighet de framställde, att han — blef christen till tro och bekännelse. Och få christna tänkare synas mig hafva varmare och starkare omfattat hjertat af den christna läran, än denne omvända Rabbin.

Sednare ännu gick jag allena på däck, såg genom salongens fönster (de ligga ofvan däck) den vackra furstinnan sitta vid thebordet i gazlågornas sken, samspråkande med professorn och med fartygets kaptan, — en mycket liten man, icke högre än jag, men en liten duktig man och befälhafvare — gladdde mig åt den vackra taflan, åt min egen frihet och frid, åt den stora nattlampan öfver mitt huvud och åt utsigten österut. I morgon ser jag den på nära håll. I morgon!..... Finnes det väl en ljufvare känsla än den af ousäglig tacksamhet!

Jaffa, (Palestina,) den 20 Januari.

Morgonrodnaden var icke tidigare uppe på fästet, än jag var på däck för att se den gå upp öfver Palestina. Skönare kunde ej anblicken vara. En eldfärgad sky, som allt mera antog ljusets glans, hvälfde sig, lik en strålande båge, öfver gröna kullar, prydda af palmer och andra träd. Tätt vid hafsstranden låg på en hög kulle en klunga af gråa stenhus med låga kupoler till tak, några palmträd stucko här och der upp emellan dem. Det var Jaffa, det gamla Joppe, och en af verdens äldsta städer. (Som jag tror, tillskrifves dess anläggning en af Noachs söner). Långt i bakgrunden, begränsande horisonten, reste sig en hög dunkelblå bergskedja, jemn ofvantill som en mur. Det var Judea berg, öfver hvilka solen snart flammande uppsteg. Långt till venster sänkte sig en ansenlig bergsrygg från landet ned mot hafvet. Det var Carmels berg emel-

lan Samarien och Galilea. Ändå längre bort, inåt landet, åt denna kant syntes ett högt, snötäckt berg — man kunde ej säga mig dess namn. Man trodde att det var ett af bergen i Samarien, kring Nablus (det fordna Sichem) Ebal eller Gerizim*). Och bortom den höga blåa bergsmuren vid horisonten låg, ännu osynligt för våra blickar, Jerusalem.

Snart efter solens uppgång omgafs fartyget af små båtar och turbaner eller röda Fez. Sonen till en judisk värdshusvärd i Jaffa förde mig och några af mina reskamrater i land. Vid landningsplatsen måste han temmeligen handgripligt bana oss väg genom trängseln af nyfikna, mest gossar och flickor, draperade på orientaliskt vis (och många i trasor), som klungat sig der så tätt som bin kring en bikupas fluster. I portarna till staden måste vi tränga oss emellan en mängd kameler, åsnor och dessas drifvare. Äntligen blef det friare för folk och fän. Klättrande på usla stentrappor i tränga och smutsiga gator, kommo vi till Juden Brudners hus, der det var godt att få förfriska sig med en god frukost af kaffe, risgryn, ägg och bröd.

Från husets tak har man en vidsträckt utsigt öfver staden, trädgårdarne deromkring — mycket beryktade — och sandfälten kring dem. Ty så fort dessa planterade palm- och orangelundar upphöra vidtager öknen och dess sand. Hafvet i vester och bergen i öster bilda bakgrunden af det vida panorama man härifrån öfverskådar och med hvars betraktande i den lifvande, värmande solen jag tillbragte en stor del af dagen.

Åtföljd af en utaf husets unga söner, som är född på stället, talar tyska, samt således kan gifva mig svar på många mina frågor, har jag äfven gjort en vandring utom stadsporten på vägen åt Jerusalem och besökt ett par af de stora trädgårdarne.

*) Af bergets skapnad och läge är jag nu öfvertygad, att det var Hermons berg, som man likväl påstår icke kunna ses från Jaffa. Men dagen var ovanligt klar och jag ser ovanligt skarpt på långt håll. (Sednare tillagdt.)

Det är ett öfverraskande spektakel, som marknads- eller saluplatsen utom stadsporten företer. På Malta hade jag sett österländningen stadd på besök i Europa, i städadt skick vandrande på gatorna. Här såg jag honom hemma hos sig i allsköns frihet och vårdslöshet. Och här, i hamnen för den allmänna stråkvägen till Jerusalem tycktes alla slags österns folk hafva kommit tillsammans. Man såg dem i alla färgskiftningar och klädedrägter sälja, köpa, röka, vandrande, sittande eller liggande i solskenet på den varma sanden eller den gröna marken emellan stora högar gyllne frukter, socker-rör, dadlar, kakor m. m., utmed kaktushäckar eller under stora fikonträd. Kopter, Abyssinier och Nubier voro här tillsammans med Turkar, Araber, Judar, Ryssar, Armenier och Greker. Deremellan drogo karavaner med kameler, åsnor, hästar på tåg till eller från Jerusalem. Det var att blifva yr i hufvudet. Dertill voro här en mängd qvinnor i deras besynnerliga maskerad-drägter. Der gå flockar af turkiska fruntimmer, från hufvud till fötter insvepta i kåpor af hvitt bomullstyg och ansigtetna betäckta af ett ogenomträngligt flor, än svart, än gult, än blommigt. De samla sig på en höjd nära staden, på hvars nakna mark man ser några hvita stenvårdar och pelare. Det är stadens turkiska begravningsplats; och som det är fredag (Turkarnes söndag), så gå qvinnorna enligt bruket att besöka vänners eller anhörigas grafvar. Och ve den jude eller christen, som skulle våga sig bland dessa spöklika gestalter kring grafvarne! — Här gå qvinnor från Egypten, som betäcka näsan med ett slags skygge, fastgjordt med ett band öfver pannan och räckande fram utöfver munnen. Denna näskappa behänga de med små silfverpenningar och andra grannlåter, hvarmed de äfven kanta pannan och stundom hela ansigtet, hvilket af den besynnerliga näsprydnaden får skapnaden af ett tryne. Detta utsmyckade tryne ser ohyggligt ut, i synnerhet som hvad man ser af ansigtet är mycket mörkt till färgen. Andra, hvita qvinnor, gingo utan slöjor, med blommor och bjefs i håret och bröstet alldeles bara, hvilket icke såg hyggligare ut. Åter andra hade nedra delen af ansigtet ända upp öfver nästippen be-

slöjad, men ögonen voro fria och bligade nyfiket och lefnadslustigt omkring sig.

Bland männerna voro många ståtliga gestalter, en del i präktiga drägter, der de redo på vackra hästar, en del der de sutto i grupper vid tälten och frukthögarne makligt språkande och rökande sina långa tschibuks. De mångfärgade turbanerna och gördlarne, de granna silkesshawlarne, löst kastade kring halsen, mångfalden af gestalter och granna färger i denna tafla, öfver hvilken solen sken i full sommarkraft, gjorde den för mig på en gång bländande och förtjusande. Jag hade velat se den åter och åter under flera dagar. Kamelerna, som lågo i långa rader på sina knän i sanden eller tågade efter hvarandra på vägen och buro hufvudet så högt och sågo så högtförmäna ut, medan de buro ofantliga laster på sina ryggar och böjde sina knän lydigt för sina drifvares befallning (var än denne blott en liten pojke), förlustade mig mycket, så ock de nya ropen och ljuden af djur och menniskor. Jaffa's berömda trädgårdar äro delar eller afdelningar af en stor park, som drar sig i halfkrets kring den sydöstra sidan af staden. Citron- och orangeträd, daddelpalmer, fikon, granater m. fl. Österlandets träd och buskar växa der utan all ordning och plan. Midt ibland dessa växtrikets furstar träffar man stundom en ödmjuk kålgård eller en åkerlapp med rofvor. Gångar finnas inga; marken är gropig och ojemn som i de Italienska Mazzerias omkring Neapel. Det är en slags poetisk vildmark, full af gyllne frukter, men der man ej kan gå utan att jemt buga sig eller rödja sig väg emellan trädens grenar. En täck mörklagd arabisk flicka, som följde oss, frågade jag, genom min tolk, huru gammal hon var. Hon svarade att hon icke visste det, att hon "icke räknade åren." Hon kunde vara, tyckte jag, 10 à 12 år gammal.

Ett par scener ur familjelifvet i Jaffa måste jag omtala, som vittna mindre godt för det. På en af dess trånga gator såg jag en lång flicka ligga framstupa utanför ett hus, gråtande och jemrande sig. En qvinna med utseende af en furie kom ur husets dörr och drog flickan i

de nakna fötterna. Hon sparkade emot och höjde dervid hufvudet. Ansigtet syntes mig vackert, men det var nedsladt af blod, som rann från näsan. För andra gången kom den furielika qvinnan ut med en stor käpp i handen; hon ryckte upp den unga flickan, drog och skuffade henne in i huset, der jag förmodar att den olyckliga undfägnades med bastonad. Ingen af folket på gatan tycktes se på detta uppträde såsom något ovanligt eller värdt att uppehålla sig vid.

Den andra scenen har jag nyss betraktat från mina fönster. Midt emot dem ligger en turkisk boning med en piazza, under hvars vida arkad en turk i grön turban promenerade med majestätliga steg och sin tschibuk i munnen. Nära derinvid äro tvenne fönster, ur hvilka jag såg qvinnohufvuden titta fram. Mot skymningen tillslöts luckorna till ett af dessa fönster, men det andra förblef öppet, jag förmodar emot Hans Nåds, husherrns befallning, ty på en gång fick jag höra slag såsom af örfilar, skrik, häftiga röster, dels grälände, dels jemrande; — jag såg den gravitetiska turken agera med benen såsom utdelade han sparkar; luckorna tillslötos hastigt, rösterna tystnade eller qväfdes — jag tyckte mig höra dem jemra och klaga bakom de slutna luckorna, och turken i den gröna turbanen och sidenfodrade kaftanen spatserade åter majestätligt ensam på sin piazza, rökande sin långa pipa. Jag frågade min cicerone under förmiddagen om den möjliga anledningen till denna scen. Han ryckte på axlarne och "ansåg det bäst att icke bekymra sig om sina grannar."

Det är afton. Min goda professor har nyss hälsat på mig. Först i morgon vid middagstid vill furstiinnan resa härifrån, och då till Ramleh — en liten stad på vägen till Jerusalem — der vi skola tillbringa natten. Nästa dag fortsätta vi resan fram till Jerusalem. Vägen dit — från Ramleh — lärer vara både svår och farlig, en tio timmars väg. Detta och att resan måste göras till häst, med arabiska sadlar, d. ä. mans-sadlar, låter mig hemllgen bäfva och fråga: huru skall detta gå? Jag har, utan att kunna pröfva dem, tagit de tvenne hästar, som man här

tillfört mig, en för mig och en för mitt bagage. Båda se osköna ut, men man påstår, att de äro säkra och vanda vid vägen. Man lofvar mig tvenne gossar som ledsvenner för hästarne, och — jag bereder mig till färden, icke utan ångest, men utan tvekan.

Man visar ännu, i Jaffa, huset, — lädermakarens, — der Petrus hade den underbara synen eller drömmen, som öppnade hans ögon öfver Guds kallelse till — alla menniskor, och som förde honom, den judiske mannen och christne aposteln i hedningens, romaren Cornelii hus. Jag tror icke på att detta hus är det rätta, utan har sannolikt den omständigheten att en lädermakare nu och sedan många år är der boende, gifvet det dess benämning och ryktbarhet; men jag tror fast på sanningen af de orden, som synen ingaf Petrus: "när Gud är intet anseende till personen, utan i allahanda folk den som Gud fruktar och gör rättfärdigheten, han är Honom täck!" — Och han ledes af Honom från den ena klarheten till den andra såsom den gode Cornelius.

Med denna tro i min själ inträder jag på Asiens urgamla jord och går att betrakta dess mångahanda folkslag.

Vore jag blott framme i Jerusalem! Man talar mycket om vägens svårigheter och farligheter, om många resande, som der stupat med hästarne, brutit armar eller ben! Äfven professorn

ADERTONDE STATIONEN.

I Jerusalem. Tillbakablick på resan från Jaffa. Vår karavan. Min ensliga färd. Ny värdighet. Luftens och landskapets skönhet. Ankomst till Ramleh. Tröttande dagsresa. Ankomst till Jerusalem. Pilgrimerna och den heliga grafven. Oljoberget och Gethsemane. Judarnes klagodag. Gudstjenst i Evangeliska kyrkan. Vandring genom Hinnoms, Kedrons och Josaphats dalar. Bethanien.

Jerusalem, den 24 Januari 1859.

”Jag lyfter mina händer
upp till Guds berg och hus”...

i ousäglig tacksamhet att vara lyckligen framme i Jerusalem, att här, i en fredad bostad, få hvila från trötthet och farlighet, och med fogel-fri blick se mig omkring andligen och lekamligen!

Jag är i Jerusalem; jag bor på Sions berg, på konung Davids berg, och från fönster och tak af min högt belägna boning — ”hôtel Rosenthal” — ser jag ut öfver den urgamla märkvärdiga staden, hemmet för mänsklighetens största minnen, föremålet för så många blodiga stri-

der, så många pilgrimsteg, ämnet för så många lof- och klagosånger, så många frågor och förhoppningar ännu i dag; sinnebilden för alla tider — i Apokalypsens ljus — af den Guds stad, som människohjertat evigt söker, till hvilken alla jordens vandrare längta, om än de icke gifva den samma namn! Ty alla längta vi till ett ljusets, fridens och fullkomlighetens hem, och i hvarje människosjäl bor en röst, som tyst ropar: "Jerusalem! Jerusalem!"

Men den heliga, härliga staden, som Siaren såg "nederkomma af himmelen, tillredd som en brud, strålande af ädla perlor och äkta stenar, med den klara elfven, på hvars stränder lifsens träd bära tolfaldig frukt alla månader. Staden, i hvilken äfven hedningarnas ära och härlighet införes, i hvilken all jordens prakt och skönhet församlas, der ingen natt varder mer, ej heller gråt eller död, ej heller något som ondt är, ty Herren alsvåldig Gud, är sjelf templet deruti och ljuset deruti, och hedningarna och alla som saliga vandra i hans ljus" *) — — detta Jerusalem är långt, långt ifrån det jordiska, som — jag nu vill föra dig till, om du vill följa mig på min färd dit från Jaffa den 21 och 22 dennes!

"Till häst!" så ljöd det för mig fruktansvärda uppropet, som jag lydde med hjertklappning och beslutsamhet i det jag satte mig på mansvis, upp i den arabiska sadeln. Men o! förundran och förtjusning. Jag befann mig der så bekvämt och så väl, som om jag sutte i länstol, (och så som jag aldrig befunnit mig i engelsk fruntimmerssadel på åsnerygg); och stigbyglarne — stora som ett par skosulor — passa äfven förträffligt till stöd åt mina fötter, — med ett ord — jag sitter så fullkomligt väl på min rossinante att — jag sjelf har svårt att begripa det. Men den arabiska sadeln är mycket bekväm, och är försedd framtill och baktill med uppstigande stöd, som tjena till fästen för handen under klättrandet i backarne. Den goda professorn glädde sig mycket att se mig rida "som en

*) Joh. Upp. kap. 21—22.

annan karl", och han log hjertligt. Klockan var ett på dagen då vi begåfvo oss ut genom Jaffas port ibland hvimlet af Österländska figurer, män, qvinnor och barn, kameler och åsnor, åt Jerusalems-vägen till. Solen sken baddande varmt. Under ett stort fikonsträd, som står just der vägen vänder sig och breder skuggande ut sina mäktiga grenar, funno vi furstinnan och hennes eskort väntande på oss. Härifrån satte sig vårt tåg i rörelse. Först red furstinnan i en beqväm och pittoresk riddrägt, passande hennes ståtliga gestalt, åtföljd af tvenne herrar utaf ryska konsulatet. Så kommo fyra starkt beväpnade arabiska ryttare eller kavasser, professorn, jag och hästarne med bagaget, alla något huller om buller. Vägen gick en stund emellan aloé-bäckar och trädgårdar, der Österlandets sköna träd och frukter yppigt växte; så kommo sandiga fält och kullar utan spår af växtlighet. Här, vid inträdet till denna öken-region, försvann hastigt gossen, som hittills gått bredvid min häst. Denne, lemnad på egen hand utan drivvarens rop, blef efter; min andra gosse försvann också med hästen, som förde mitt bagage; snart derpå förlorade jag alla mina medresande ur sigte och såg mig på en gång helt ensam med min rossinante tågande genom sandöknen längs med en liten ohygglig sjö, hvars grunda vatten grumlades af en uppstickande, häftig vind. Det var mindre treffligt, helst vinden dref sanden i hvirflar och jag icke kunde se spår af en väg. Men min hederliga rossinante tycktes känna vägen och sträfvade utan tvekan, ehuru i godt mak framåt emot några höga sandkullar, der ett tåg af kameler kom mig till möte. Kommen upp på höjden inhemtades jag af Kavassen Abhul, hufvudmannen för eskorten och en turk af ett utmärkt godt, redligt, förtroende-väckande utseende och väsen. Han såg härefter till att tåget förblef någorlunda tillsammans.

Vi redo öfver Sharons slätt, hvaraf några delar voro odlade och här och der bestänkta med små byar, der palmer reste sig öfver kupol-täckta grå stenhus. Stora hjordar af getter och får vaktades af herdar på fälten å båda sidor om vägen. Judea mörkblåa bergskedja låg

ständigt hög framför oss; men först nästföljande dag skulle vi inträda i dess pass och stenöknar. Vägen öfver slätten var fast och god, ehuru icke egentligen någon väg. Turbanklädda gestalter till häst, till fots, på kameler, ensamma eller i små skaror, mötte oss ofta, stundom vänligt hälsande. Dagen var härlig och hela denna dagsresa skulle skänkt mig det största nöje om jag blott känt mig mera säker på min ridkonst och min Rossinante. Men denne var troligtvis en gammal ryttare-kamp, och då kavasserna redo förbi den, slamrande med sina gevär, gjorde den stora sidosprång och kurbetter, hvilka icke litet förskräckte mig stackars, ovanda ryttarinna. Deremellan var den trög och behöfde jemt pådrifvas. Den hade intet af den arabiska hästen utom de nätta fötterna och den lätta gången. Jag förvärfvade mig emedlertid beröm för min ridkonst af den gode professorn, som hade broderlig omsorg för mig.

Mot aftonen fingo vi Ramlehs minareter och palmer i sigte, som tycktes vinka oss ett vänligt välkommen, men ännu på långt håll. Det var klart att vi icke skulle komma dit förrän i skymningen. Icke rätt väl till mods satt jag på min nyckfulla, än tröga, än alltför lifliga häst; men aftonens obeskrifliga skönhet när solen sjönk bakom oss i vester, himlahvalfvets skära klarhet och färg — som jag ej kan jemnföra med annat än blått ljus — de strålande färgskiftningarne på bergen framför mig och rundt om vid horisonten, der de smälte i hvarandra likt toner af en skön musik, palmernas gestalter, som stodo i grupper här och der, och luftens utsägliga ljuflighet — denna Österlandets härlighet, som jag för första gången lärde känna, — den kunde jag dock uppskatta, den sög jag med mina blickar och med min andedrägt af rördt och tacksamt hjerta.

Furstinnan, ung, stark och vand att rida, och som dessutom hade en snabbfotad springare, red förut med sina båda herrar. Professorn och jag samt de öfriga kommo sakteliga efter. Just som skymningen började mörkna redo vi genom Ramleh's port och trånga gator. Helbregda

lyftes jag från hästen af den hederlige Abhul, men hade i förstone svårt att stå och gå, så styf var jag blifven af ridten. Det gaf sig dock om några minuter. Vårt herberge var det grekiska klostret i staden, der vi funno furstinnan redan hemmastadd och sittande i en stor, varm och väl upplyst sal med divaner kring väggarne. Midt emot henne satt en högväxt gammal man med långt skägg och allvarsamt ansigte. Det var Archimandriten, klostrets prior. En hop herrar eller tjenare i åtskilliga österländska kostymer fyllde rummet på sidan åt den öppnade dörren. En af dem, klädd som en beduin och med en mängd vapen i sin gördel, steg fram och hälsade professorn med strålände blickar och välkomnades af honom med det hjertliga utropet: "O Ali, min Ali!" Det var hans förra Dragoman uti Jerusalem, som här kommit honom till mötes.

Vi undfågnades med inlagda frukter och friskt vatten — en österländsk sed — samt utsökt godt Cypervin, hvilket bars omkring af en, oaktadt sina täta omhöljen, rätt täck grekinna, förmodligen Archimandritens tjenarinna. Sedan kom en god aftonmåltid, den ryska furstinnan till ära. Hon bjöd mig derefter vänligen sin arm till promenad på en af klostrets höga stenterrasser. Stjernihimmelen var praktfull. Orion strålade öfver våra hufvuden. Men förgäfves såg jag mig om efter Stora björn (vår Carlavagn, som kör så stolt öfver Sveriges stjärnhimmel). Den tycktes försvunnen. Ändteligen upptäckte jag dess bakersta stjernhjul, som med möda tycktes sträfva upp öfver horisonten.

Natten, — jag skall icke säga mycket om dess ljuflighet på den österländska bädden, som förekom mig full af kålhufvuden och "piccole bestie." Jag var glad att ännu innan dagen grydde höra professorns röst, som manade till uppbrott. Och när jag kom ut ur min mörka cell, — se! då log morgonstjernen emot mig så klar, så glänsande skön, att det kändes hjertstärkande.

Vi drucko kaffe — à la turkiska — det är: mycket sockradt, svart och starkt, utan mjölk, i helt små

koppar, samt tackade derefter för det gästfria herberget, som vi ej fingo betala; hvaremot furstinnan, i det hon behagfullt böjde sig öfver den gamle archimandritens hand, — den hon kysste medan han med den andra gjorde korstecknet öfver hennes panna, — smög i denna hand en gåfva ”per il monasterio”, som han ej vägrade att emottaga.

Morgonen var ännu icke blifven fullt ljus då vi åter alla sutto till häst, och nu befann jag mig helt hemmastadd och väl på min arabiska sadel; min rossinante var nu äfven blifven helt förnuftig och vann allt mera mitt förtroende. Vi redo ännu öfver Sharons slätt — *dal*, som den ock kallas, är en oegentlig benämning — och Judea berg reste sig framför oss allt närmare och, som det tycktes, allt högre. Morgonrodnaden färgade i rosenrödt och guld små skyar, som hvilade drömmande deröfver. Det blixtrade öfver kanten af den mörkblåa muren och solen svängde sig upp ljungande klar. Det var praktfullt, men dess sken bländade mig och en isande vind begynte blåsa från bergen. Detta var dock blott små olägenheter. Denna väg är i regnväder högst besvärlig, då hästarne fastna i den uppblötta lerjorden och man således ej kan resa fort; sådant väder är icke sällsynt denna tid af året. Nu var himlen klar och strålande, marken torr och fast. Ännu väl i två timmar redo vi öfver fältet, vidsträckt och oformigt såsom ett amerikanskt prairie-land, och tydligen af bördig natur, men endast här och der odladt eller under odling. Hela vägen mötte vi, liksom under gårdagen, folk till häst och till fots, och stundom tåg af 12 à 15 kameleler, lastade med menniskor och gods, hvilka dels kommo från, dels gingo till Jerusalem. Folkets mångahanda dragter och physionomier — äfven en mängd qvinnor voro bland de resande — tydde på olika folkslag och gåfvo ett underhållande skådespel.

Vägen emellan Jaffa och Jerusalem är, från jul till påsk, starkt bevandrad, synnerligen af christna pilgrimer från de Turkiska och Ryska provinserna, som då vallfärda till den heliga staden. Faran för röfvare är under denna tid, synnerligen om dagen, så godt som ingen, sedan den

stora Beduin-Sheiken och förra röfwarehöfdingen Abugosch, hvars gods och by ligger på denna väg, förbundet sig inför sultanen att med sitt hufvud ansvara för de christna pilgrimernas säkerhet under vägen. Han har — säges det, — dessutom blifvit de christnas vän genom en af sina hustrur, den han förvärfvat under sin fångenskap i Turkiet. Der dömd till döden för flera mordts skull hade han fått nåd genom christna konsulers bemedling och på vilkor, som nu gjort honom från de christnas farligaste fiende till deras beskyddare. Likväl sprängde då och då en af våra arabiska ryttare på sin snabbfotade häst, med sträckt gevär, öfver kullarne omkring vår lilla karavan, för att utröna om någon fara hotade den, och detta var roligt att se; ty dessa arabiska hästar förefalla såsom ett slags fyrfotade foglar der de flyga fram öfver backar, buskar och berg. Största fara på denna väg består för närvarande deri att hästen under klättrandet i bergen lätteligen snafvar och störtar och att man dervid skadar sig. Det händer också mången och hade hänt äfven professorn förliden höst under hans resa till Jaffa. Man berömmar dock hästarnas säkerhet och lägger hela skulden på de fatala vägarne.

Solen begynte bränna hett då vi kommo in i bergspassen och på den egentligen svåra delen af vägen. Denna var visserligen fatal, men vida mindre vådlig, än jag efter beskrifningarne föreställt mig, synnerligen som hästarne verkligen hafva getters talang att klättra upp och ned bland klipporna. Min rossinante betedde sig derutinnan makalöst väl och jag begynte att känna mig på honom allt tryggare, men betydligt trött, och var glad att få sitta af och rasta en stund för att frukostera. Det var i en vild ökenrakt. Furstinnan satt vid foten af en stenhop och spänderade med egen vacker hand åt sina medresande bröd, ost, ägg, kött samt vin ur silfverbägare af de förråder, som i klostret blifvit henne gifna med på vägen. Araberna stodo härunder orörliga bredvid sina hästar rundt omkring oss.

Efter en half timma stego vi åter till bäst för att icke hvila förr än i Jerusalem. Arabgossen Dahud, som förde mitt bagage, — (min andra arab hade alldeles försvunnit) — och ett par af kavasserna stämde då och då upp en oharmonisk, skrånande sång, den jag dock gerna hörde, ty det kändes tryggt. Under denna musik och de gälla maningsropen till hästarne: "Yeah! Jeh!" tågade vi upp och ned emellan berg och backar, som här och der voro buskbeväxta, men mestadels kala och stenhöljda. Hästarne fingo sjelfva välja sin väg så godt de det kunde och säkrast var det också att öfverlemnade åt dem denna omsorg; men min rossinante hade derunder starka distractioner vid åsynen af hvarje liten grön växt, och professors rop: "Vorwärts, Vorwärts!" tvingade mig att med ropen "Yeah! Jeh!" och med slag af stegbyglarne mana på min tröga eller trötta kamp.

Furstinnan red förut med sina herrar; bagage-förare och vakter följde. Snart förlorade vi dem ur sigte. Professorn och jag, ledsagade af Abhul, lemnade oss efter, hvilket var godt för lugnet och tryggheten af färden. Professorn var vid bästa lynne, kallade mig "Sitti (Arabiska benämningen för ett fruntimmer af anseende) Fredrika", hvaremot jag kallade honom "Kavasche" (herre) Basilio, enligt österländska bruket att kalla en person vid endast dess dopnamn. Kavassen Abhul — den ansvarige anföraren för vår karavan — då han hörde mig kallas "Sitti Fredrika" frågade professorn om jag vore en släkting till "Sultanen af Preussen, som hette Fredrik?" "Ja," — svarade professorn allvarsamt — "ja, en aflägsen släkting till denne sultan!" Hvarpå han underrättade mig om min nya värdighet och hade sedan obeskrifligt roligt åt detta infall. Som en aflägsen släkting till kungen af Preussen fortsatte jag min väg och erhöll derefter af Abhul betydligt mera uppmärksamhet. Den vackra och ståtliga mannen hade redan escorterat öfver 10,000 pilgrimer till Jerusalem och fått derföre en hedersmedalj af Sultanen.

Solen brände hett, ingen vindfläkt kändes, och vägen blef allt svårare och backigare. Jag sökte hålla mig tapper, skrattade åt professors lustiga infall, lyssnade till hans lärda uttydningar af gamla namn och orter, till hans lektioner öfver ridkonsten i dessa backar, huru man skulle luta sig bakåt när det gick nedför, och framåt när det gick uppför, samt hälsade med det arabiska "Marhabbah!" (Frid med eder) de mötande araberna, som vanligen högst vänligt besvarade hälsningen; men jag började känna mig obeskrifligt trött. Ibland, från höjderna, allt som vi stego uppföre, öppnade sig stora utsigter öfver den bakom oss liggande slätten och hafvet bortom; det kändes upplifvande för ögonblick.

Icke långt ifrån Abugosch (byn der den ryktbara Beduin-Sheiken med samma namn har sitt tillhåll) kommo ridande i raskt traf emot oss ett par af professors vänner samt en hans arabiska trotjenare. Stor var å ömse sidor återseendets glädje. I behof att samspråka med dessa vänner lemnade sig min goda professor, som hela dagen drifvit "vorwärts, vorwärts", nu efter, och öfverantvordade "Sitti Fredrika" till en viss herr Thiele, föreståndare för det tyska hospitet i Jerusalem, och som nu skulle föra henne välbehållen till den heliga staden. Sjelf skulle han komma sednare dit. Professorn är temligen korpulent och troligen, efter sitt förra fall från hästen, ej rätt modig att rida, huru munter han dervid än ställer sig eller är. Gud välsigne den gode mannen för den verkeligen broderliga omsorg han hela vägen haft för den honom hittills främmande "Sitti'n!"

Det var således helt ensam som jag, på något afstånd följande herr Thieles häst, från Abugosch — det såg ut som ett riktigt röfwarenäste — tågade uppåt till Jerusalem. Och uppåt, uppåt gick det ständigt öfver oändliga, långsluttande backar och berg, täckta med kullriga stenar, hela nejden rundt omkring var ett riktigt Arabia petrea. Jerusalem ligger högt — nära 3,000 fot öfver hafvet — och vägen tycktes bli allt brantare och svårare allt som dagen led mot sitt slut. Herr Thiele manade på mig, ty

man stängde tidigt Jerusalems portar, sade han, och vi voro ännu långt ifrån Jerusalem, och jag manade på min rossinante, som endast ville gå sin egen tröga gång. Strömoln hade under dagen skockat sig öfver våra hufvuden, och detta var godt, emedan de förtogo de stickande solstrålarne; men mot aftonen lätnade de och hotade med regn. Och åter kom en backe och åter en och ännu en, och ännu syntes ej Jerusalem, — skulle vi någonsin komma dit? Och nejden var blek och bar och stenig som om den blifvit förbannad. Nu kom ett fint regn med blåst från vester, och solen i nedgången kastade en strålande bäge öfver en skön dal — Calonias dal — till venster om vägen, och lyste upp höglandet framför oss. Det kändes upplifvande. Kom så en brant gångstig utföre emellan klipporna, verkligen vådlig. Professorn hade beredt mig på den och tillstyrkt att vi då borde stiga af och gå till fots. Men herr Thiele rådde mig att sitta kvar på hästen och jag lydde, emedan jag måste det och hade ingen ridderlig Abhul till hands att lyfta mig som ett barn af och på hästen. Och det gick bra, ehuru stigen, som stundom går emellan afgrunder och är jemt bred nog för hästens fötter, icke inger de tryggaste känslor. Så kommo vi i en täck, med orangeträd planterad däld, ett litet paradiset midt i ödemarken; så kom åter en lång backe uppföre och, komma uppför den — "se! der är Jerusalem!" utropar herr Thiele. Och jag ser framför mig öfver slätten åt höger till en hög, grå, tandad mur, inom hvilken en minaret, några grå torn och kupoler, en klosterlik byggnad och mörka cypresser sticka upp. Det öfriga af staden döljes af slutningen, på hvilken den ligger. Det var Jerusalem. Bakom staden låg en hög olivbeväxt höjd. Det var "Oljoberget." Till höger djupt i fonden, drog sig en hög, mörkt purpurfärgad bergskedja. Det var Moabs berg på andra sidan Jordanen. Jerusalems grå murar och torn tecknade sig rent på denna mörka grund. I den slocknande dagens sken såg staden underligt stilla och sorgsen ut — en skugga bland skuggorna! Dock hvilade öfver den ett mildt sken från solnedgångs-sidan. Jag

tyckte mig höra de milda profetiska orden: "Tröster, tröster mitt folk! Talen ljufliga med Jerusalem"*) etc.

Öde och obebodd var högslätten, öfver hvilken vi redo. Min häst, som vädrade herberget, började nu trafva med stark fart, så att jag hade möda att tygla dess ifver. Vid den sista lilla slutningen utanför staden stupade den på knä och blef så liggande ett par sekunder, kom dock åter oskadd upp och vi redo utan vidare äfventyr igenom Jerusalems ännu öppna Jaffaport, sedan vi förut mötts af åtskilliga europeiskt klädda personer, som frågade efter "professor Lewison", hvilken tycktes här hafva många vänner. Vakt omgaf denna port, och en treflig vakteld brann derinvid. Fem minuter sednare var jag vid mitt tillärnade herberge. Herr Thiele hade godheten att lyfta mig af hästen, på hvilken jag nu sutit i tio timmar, och att leda mig in i huset, ty jag kunde i förstone hvarken gå eller stå ostödd. Men huru godt smakade det ej att här emottagas med all upptänklig vård af en vänlig värdinna, att få uppfriska sig med en kopp förträffligt the, och få bada de trötta lemmanne i varmt vatten, få sedan gå till hvila i en god säng, och sedan — veta sig lyckligt framme i Jerusalem.

Den tanken höll mig glad och tacksam under en skarp migraine, med hvilken jag fick plikta för resans besvärligheter och tillbringa min första Söndag i Jerusalem.

Furstinnan hade tillbragt hela första natten efter ankomsten vakande i den heliga grafvens kyrka. Jag har icke ännu sett den. Det är icke till grafvens kyrka här, som min pilgrimsfärd är ställd, och icke der söker jag den helige. "Han är icke här, han är uppstånden!" sade englarne vid grafven.

I mitt herberge — en verklig labyrinth af små stenhus, trappor och terrasser — är jag den enda gästen; hvilket skänker mig den förmånen, att ensam få rå om den

*) Es. 40: 1.

stora salen och dess fria utsigt, samt ostörd kunna vandra omkring i den labyrinthiska borgen.

Från terrasserna eller taken ser jag öfver hela staden med dess hufvudpunkter, den heliga grafven och Omars praktfulla moské, (på platsen der fordom Salomos tempel stod), kullarne rundt omkring staden, olivberget (på hvars topp man äfven ser en turkisk moské, och i bakgrunden den dunkla kedjan af Moabs berg. Några få palmer höja sina sköna kronor öfver stadens grå stenmurar och låga kupoler. De flesta träd, som här och der afbryta den enformiga gråheten, äro cypresser. En skön hög daddelpalm susar vid mitt sängkamarfönster. På kullarne omkring staden växa oliv- och fikonsträd, men äfven dessa äro tunnsådda. Annorlunda måste Jerusalems omgifningar sett ut på den tiden, då kung David och Profeterna der sjöngo naturens härlighet och hemtade derur sköna symboler för ett kommande rike och frid, fröjd och fullkomlighet. Nu se dessa kullar nakna och liksom afskalade ut, och staden är lik en församling af grafvårdar.

Men — i dag hvälfver sig himlen hög och klarblå öfver jorden, som tyckes vänta på vår, luften är frisk och ljuflig. hundratals sparfvar qvittra på taken, och det är mig högtidligt till mods att bo på det berg, der Sions skalder diktade de odödliga sångerna, som alltsedan och intill nu utgjort den innersta sången i allt andligt skaldskap; sångerna, från hvilka alla christna folks kyrkosånger äro afledda; som ännu i dag styrka, trösta och hugsvala vandrarne på jorden, vare sig under polcirkeln snöfulla himmel eller under vändkretsens brännande sol, öfverallt på jorden, der människohjertat lärt att känna sig själf, lifvet och sitt högsta behof — Gud!

Den 25:te.

I dag har jag besökt den heliga grafvens kyrka, som ligger endast tio minuters väg från min bostad. Luther

kan hafva ganska rätt, då han säger: "Den graf, i hvilken Herren legat och som turkarne innehafva, den frågar Gud lika mycket efter, som efter alla kor i Schweits." Men det är menniskor och christna tillbörligt att känna det annorlunda. Är det oss icke dyrbart att gå till våra älskades grafvar, att kläda dem med blommor till tecken af vårt trogna minne, och att vid dem påminna oss hvad de bortgångna varit för oss? Detta är naturligt, vackert och godt så länge som vi icke stadna blott vid grafven, utan taga den för hvad den är, den älskades sista jordiska hvilobädd före hans uppståndelses morgon, för stället, hvarifrån hans stoft talar till oss om lifvets förgänglighet och om lifvets högre mål. Min frälsares, min högsta välgörares graf, rummet, der min herre och mästare legat, kunde ej vara mig likgiltigt, äfven om jag icke sökte honom — ej ens hans stoft mera — der. Men jag hade läst lärda och äfven fromma mäns kritiska undersökningar öfver sannolikheten, att grafkyrkan är, såsom det uppgifves, bygd på det fordna Golgatha, och de, som förnekade det, syntes mig hafva rätt; denna tro blef mig till visshet, när jag från min terrass på Sions berg betraktade stället, der jag ser uppstiga den heliga grafvens kupol. Ty den judiska kungaborgen, — det betviflar ingen, låg ju på Sions berg; och huru kunna tro, att "hufvudsalleplatsen" låg så nära kungaborgen, att Juda konungar och drottningar ständigt måste hafva den under ögonen. Kristus, så säger dessutom den Heliga Skrift, korsfästades *utom* stadens mur. Att den del af Jerusalem, som nämnes Sions berg, verkligen är det gamla Sions-berget, vet jag icke att någon betviflar; gamla grundmurar och dess läge vid Hinnoms dal, m. m. sätta detta utom tvifvel. Men om stället, der nu grafkyrkan står, skulle legat utom stadsmuren, så hade staden — i Herodes' tid stor och folkrik — varit, just i detta viktiga kvarter, — Sions — alldeles onaturligt smal. Det var således utan ringaste tro, som jag gick till Christi graf, — som jag gick till den heliga grafvens kyrka.

Vägen leder genom trånga, eländigt stenlagda gator, der en mängd pilgrimer af flera folkslag, samt araber och turkar, judar, åsnor, hästar, kameler välla en villervalla och en trängsel, genom hvilken det icke är lätt och stundom vådligt att lotsa sig fram. Dessa gator äro fulla af små bodar och stånd, der Armenianska köpmän sälja radband, ljus, jericho-rosor m. fl. ting, som kunna locka pilgrimerna. "Via Nazarini" kallas gatan, som närmast förer till grafkyrkan. Utanför den trånga porten till förgården satt en mängd tiggare, om muselmän eller christna vet jag icke. Ej utan svårighet kom jag lyckligt genom porten och utföre en trappa, der en tropp turkisk vakt våldsamt trängde sig fram bland skaran af pilgrimer samt säljare af radband, kors och allahanda prydnader, som lägrat sig på båda sidor om vägen och der utbredt sina varor. Förgården, en stor, väl stenlagd gård, var äfven uppfylld af dessa säljare, säljerskor och deras på marken utlagda varor. Massiva byggningar höja sina murar rundtomkring. Låt oss gå in genom dessa gamla vördnadsbjudande portar till hufvudbyggnaden i fonden, mot hvilken pilgrimerna ställa sina steg; derinne glimma tända ljus genom mörkret.

Ljusen, fyra höga vaxljus på kandelabrar, brinna kring en marmorskifva eller sten, som ligger i djupet af det dunkla för-rummet. Pilgrimerna nedfalla och kyssa andäktigt denna sten, — som säges vara den samma, på hvilken Jesu vänner med välluktande örter och balsam smorde hans lekamen. De fromma vallfärdarne beröra den förnyade gånger med sina läppar och sin panna. Derefter går en del åt venster in i grafkyrkan, en del åt höger i rummet, uppför en hög trappa, som leder till korsfästelseplatsen — Golgatha. Vi vilja följa de sednare.

Har du någon gång under läsningen af Evangelisternas enkla, men gripande berättelse om uppträdet på Golgatha, eller — måhända — under åhörande af Haydn's målande Oratorium "de sju orden" fått ett rätt starkt intryck af denna scens skaplynne; har du dervid, i andanom, sett de tre korsen på höjden, vakten, lärjungarne, Jesu

moder, folkmängden; har du förnummit den hemska, tilltagande tystnaden, det stigande mörkret, deremellan de få orden från de korsfästade — detta underbara samtal, som himmelens och helvetets makter genomljuda — det sista ropet och jordbäfningen, som lät templets förlåt remna, — har du förnummit och fattat det utsägligt storartade af hela denna scen, då skall du vid uppträdandet på grafkyrkans "calvarium" erfara en känsla af plågsam förundran vid åsynen af den mängd kulörta lampor och allt det glitter och bjefs, som der omger den korsfästades osköna bild. Du skall blott se deri ett barnspektakel af smaklös, osann karakter. Andakt, uppbyggelse kan du ej erfara. Och likväl, jag erfor en viss rörelse, en viss uppbyggelse på detta calvarium; de väcktes af pilgrimernas synbara djupa andakt. Hur de kommo, dessa män och qvinnor, ynglingar och flickor af olika folkslag och i många olika klädedrägter — rika rajahs i guldbroderade, skinbebrämade pälsar, fattiga herdar i getskinsmantlar, — och kastade sig ned för den korsfästade och kysste jorden vid hans fötter åter och åter. Derefter gingo de och kysste ställen och målade bilder rundt omkring. Derjemte var det tyst och stilla deruppe; ingen talade, ingen log eller sysselsatte sig med något utom den tillbedjande hyllningen. Det var allvar dermed, och allvaret stod att läsa på allas anleten. Den egendomliga upplysningen, som genom de mörkröda och brandgula lamporna hade något bjert, grannt och dystert på en gång, och som dock icke förtog skymningen, verkade säkert äfven gripande på dessa barn i andan, föga vanda vid denna världens spektakel. För dem hade detta en målände kraft.

Genom åtskilliga gluggar och hål visar man dig här stället, der "det verkliga korset stått", der klippan remnat (och låter dig sticka en käpp in i springan), m. fl. anstalter och dekorationer, som alla gifva (åtminstone mig) intrycket af småaktiga tillställningar. Det var mig plågsamt att dröja vid dem; jag gick tillbaka ned i förrummet. Solskenet strömmade in genom de öppnade portarne åt förgården. Det upplyste en grupp muhamedaner med

turbaner och långa pipor, som sutto makligt rökande på en hög divan under en alkov till venster om ingången. De voro väktare på stället och tycktes icke utan löje betrakta pilgrimerna, som vandrade in under det de gjorde täta korstecken öfver panna och bröst. Vi vilja nu följa dessa in i grafkyrkan.

Det är en stor, skön rotunda, med en kupol, som påminner om det gamla Pantheons kupol i Rom. Men denne är ännu väl bibehållen och här lyser dagern genom stora, trasiga öppningar i hvalfvet. Jag hade längesedan bemärkt dessa vanställande skador, som ses från långt håll, och blef förundrad då jag hörde att de funnits sedan lång tid tillbaka och att föga utsigt vore att se dem snart botade, emedan de grekiska och de katholska christne strida om behörigheten dertill, samt om rättigheten till hvalfvet, och ej kunna förena sig om att gemensamt reparera det. Likväl är det klart, att regn och snö kunna i mängd inkomma genom dessa öppningar, skada kyrkan och förorsaka pilgrimerna mycken olägenhet. Midt i den stora rotundan är ett kapell, eller rättare ett tempel, mejsladt af hvit, men nu gulnad marmor. Massiva vaxljus på höga, massiva silfverkandelabrar brinna der framför, och målningar och färgade lampor pryda dess portal. Der — säges det — är den heliga grafven. Rundtom ingången sitta och stå en mängd pilgrimer, äfven några lama, blinda och lytta, och vissa stunder är det lifsfara att begifva sig dit in; ty rummet är litet, utgång ingen, utom ingången, och pilgrimerna tränga fram likt vildar — hvilket de stundom äfven äro. Jag lyckades att komma in en stund då kapellet var nästan tomt. I förrummet eller det så kallade "engels-kapellet" stod en qvinna i nunnelik drägt, som under oupphörliga böjningar af kroppen gjorde oupphörliga korstecken — jag har hört att dessa göras stundom till ett antal af trehundredratusen efter hvarandra; och detta anses förtjenstfullt. Den korstecknande nunnan tycktes vara en af de outtröttliga i den konsten. När jag efter en kvarts timma, återkom ur grafrummet i engelskapellet stod hon ännu der, bugtande och korsande sig.

I grafrummet ser man, utom flera målade, smaklösa bilder, en, af flera lampor upplyst sarkofag eller stenkista, betäckt med en enkelt slipad sten. Detta föregifves vara frälsarens likkista. Medan jag stod inne i rummet kommo tre män. Männen från öknen kunde ej hafva sett vildare ut, deras gestalter och lemmar voro ovanligt stora och grofva, deras anletsdrag starka och dystra. De aftogo sina skinnmössor — en af dem hade hufvudet rakadt och endast en lång tofs hår på dess topp — och de böjde sig och kysste åter och åter den kalla stenen och tryckte mot den sina pannor med ett uttryck så allvarligt, så djupt att — det rörde mig.

Äro vi så visa i vår förståndiga protestantiska kyrka då vi derur hafva banlyst alla yttre tecken af tillbedjande kärlek, och stå styfva och stela, der de katholska och grekiska christna böja sina knän och närma varma, tillbedjande läppar? Jag tviflar derpå. Dock måste andens dragning vara fri och icke bindas af bruk och vantro.

Ifrån grafven gå pilgrimerna vanligen några trappsteg uppför till ett stort, grant, förgylt, med målningar och en mängd dyrbara prydnader utsmyckadt half-chor — den egentliga grekiska kyrkan. Här kyssa de en stor rund marmorkula, som de kallar "Nafvelstenen" och anse ligga på jordens medelpunkt. Omkring den fästa de äfven små brinnande ljus. Sedan gå de och kyssa flera bilder och ställen kring väggarne. Bilderna hafva alla en stel, enformig karakter. Biskoparne hafva alla samma min, samma näsor och munnar, och lyfta alla på samma sätt handen med tummen slutet mot tredje fingret. Kejsarinnan Helena synes här den oskönaste af alla kejsarinnor. Jag skall icke föra dig vidare omkring i de flera gångarne, gallerierna och kapellerna inom kyrkan, icke i katholikernas kyrka der, ty den innehåller ingenting märkligt, och jag fruktar att du redan är trött af vandringen. Vi vilja åter gå ut i rotundan, der en procession bildat sig och der vi se prester med kors och ljus och fanor under sång anförda flocken af pilgrimer, som följa dem rundt omkring grafkyrkan och sedan ut åt för-rummets sida. Men vi vilja

dröja litet efter dem, dels för att undvika trängseln, dels för att ännu något litet betrakta de besynnerliga gestalter, som stå här och der vid väggarne af kyrkan. De äro mörka till färgen och de flesta insvepta i hvita, långa mantlar eller skynten. De äro barn af Egypten eller af det heta Abyssinien, Kopter, Etiopier; de stå eller sitta vid de små särskilta kapellerna, som tillhöra dessa folkslag, synas inbegripna i någon slags mumie-artad andakt och liknande mera mumier, än lefvande menniskor. Den österländska ascetismen är en grafläggning af lifvet, och den grekiska kyrkan är sjelf ännu en chrysalid, — en mumie i stor styl. Men derinom bor en Sfinx. När skall den spränga sin puppa?

Nu nog af grafkyrkan för i dag. Låt oss gå ut i den fria luften och ljuset. Men, min L*, låt oss dock ej se med hån tillbaka på den ort, der oräknade millioner af våra medchristna sökt och söka och — finna uppbyggelse och hugsvalelse. Låt oss komma ihåg, att denna ort är för dem hvad skriften är för oss, en bok, i hvilken de läsa historien om allas vår välgörares sista stunder och sista kamp. Och vore nu stället, der han lidit och der han blifvit begrafven, här eller litet längre bort — hvad betyder det? På denna jord hafva hans blodsdroppar fallit, hans sista suck utandats, i denna jord har hans lekamen hvilat — för att helga våra hvilokamrar i jordens sköt till en ny förhoppning — det är nog för att göra denna jord kär och vördnadsvärd för oss och göra Jerusalem till en grafkyrka öfver den heliga grafven. Att en särskilt plats framför allt bär dess namn och blifvit helgad åt dess åminnelse bör icke stöta oss. Låt oss blott önska och uppmana att öfver ingången till denna graf måtte i gyllne bokstäfver sättas orden: *"Han är icke här, han är uppstånden!"*

Den 27 Januari.

Om än alla heliga orter i och omkring Jerusalem blifvit kritiserade och betviflade att vara hvad traditionen

säger dem vara, om än kritiken, likt plogen, gått öfver Jerusalems mark och omvältat allt, gator och palatser, tempel och torn, så att hvad der nu står visas vara till mestadelen bygd på grushögen af den gamla staden — och så är förhållandet, — så finnes dock nära Jerusalem en plats, en ryktbar höjd, som hvarken plogen eller kritiken kunnat röra eller störa i sin eviga frid. Denna höjd är Olivberget. Som ett evärdeligt altar reser det sig vid Jerusalems murar med lika evärdeliga minnen af ord och handlingar. Djupt hafva dessa slagit rot i mensklighetens bröst! Högt, såsom för tvåtusén år sedan, bär det sina fridfulla olivkronor mot himlens klara fäste: och endast för att vandra upp till denna höjd och att derifrån betrakta jorden, endast därför är det fullt värdt att vallfärda till Jerusalem.

I går gick jag första gången dit upp, ledsagad af den lärde och vänlige herr Hefter, en af den evangeliska missionens prester i Jerusalem. — Vi gingo ut genom Zions port — en af stadens vackraste, — byggd i tung, men ädel styl, — och följde muren rundt om Sions berg — hvars höjd man från de nedanom liggande dalarne först rätt uppfattar — och till Moriahs kulle — fordom platsen för Salomos tempel, nu för turkarnes Haram och stora moské: El Sahahrah. Der nedanför, i Kedrons dal emellan staden och Olivberget, ligga små trädgårdsland och täppor med grönsaker, som odlas af Siloams qvinnor och säljas i Jerusalem. De låga, grå husen af deras arabiska by synas på klippterrasserna af det kala berget på andra sidan om dalen. Vi stiga utföre en lång, ormande gångstig nedför Moriahs kulle, gå så öfver Kedrons vattulösa bäck och begynna sedan uppgången för Olivberget. Nej, först stadna vi vid en trädgård, som ligger vid dess fot, omgifven af en i fyrkant gående, hög, grå mur, öfver hvilken olivträd blicka fram. Det är Gethsemane.

En grupp muhamedanska fruntimmer med tätt beslöjade ansigten, gula och röda saffians-stöfletter och tofflor, ställa sig jemte oss utanför jernporten och vilja hafva inträde i trädgården. Porten öppnas af en skäggig, bistert blickande

Fransiskaner-munk; vi släppas in, men de mohamedanska damerna måste blifva utanför. Derinne se vi en liten väl vårdad trädgård med gångar, kantade af rosen-marin, arbor vitae, myrthen, malört m. fl. symboliska örter. Cypresser, törnebuskar och passionsblommor pryda särskilt några ställen. Ortens högsta, evigt vördnadsvärda prydnad och minnesvårdar äro dock dess olivträd. Några af dem se så ålderstigna ut, att man ovilkorligt frågar om de icke kunna vara desamme, under hvilka Jesus kämpade andeligen och bad under en nattlig stund, hvars ångest ännu ingen menniskokänsla mått. Det hörer till det egendomliga af detta märkvärdiga träd — oliven, — att det är odödligt. Det kan stå grönt och fruktbarande från århundrade till århundrade, ja — såsom jag hört försäkras — under årtusenden; och när det nedfaller eller afhugges sända de lifsstarka rötterna upp nya qvistar, som växa upp till nya träd. Det många århundraden gamla trädet känner man igen derpå, att stammen delar sig eller brister och bildar liksom en krets af skiljda stammar, som blott sammanhänga vid roten och i kronan, hvilka grönska icke mindre skönt och mindre fruktrikt för det. Vid hög ålder framträda många besynnerliga bildningar och gestalter af trädet. Jag har aldrig sett några träd med så menskelig fysiologi, som dessa urgamla olivträd. Här, i Gethsemane, äro i synnerhet två eller tre, som man icke kan betrakta, utan att besynnerligen gripas. De starka, klufna stammarne, dels vridna, dels fårade och märkta såsom af djupa tankar och tårar; den rika skugga, som sprides under deras mäktiga, uträckta grenar, fulla af löf och af frukter, (nu bittra men — när de mognat — fulla af ljuflig olja.) O! dessa träd! jag hade velat knäfalla vid dem, och omfatta dem med mina armar, trycka mot deras bark mina läppar, mitt hjerta och — —; men flera personer voro i trädgården och — jag skämdes att gifva mina känslor luft. En liten flock barn, ledd af katholska barmhertiga systrar, vandrade i gångarne, ett par herrar och trädgårdsmästaren "Frater Antonio", som pysslade här och der. Han hemtade mig

blommor och cypress-kottar och bevisade sig mot mig såsom en vänlig, välvillig gammal man.

Denna trädgård tillhör katholska kyrkan. Den grekiska har en annan obetydlig plats, ett stycke derifrån, som den påstår vara det rätta Gethsemane: Örtagården vid Olivberget, der frälsaren brukade ingå med sina lärjungar. Något bestämdt vet man icke om platsen. Men vägen rakt nedifrån Jerusalems St. Stephans port öfver Kedrons bäck och uppför Olivberget går nära invid den katholska trädgården. Detta och den höga åldern af träden här — sådana finnas ej i den grekiska — låta mig tro att denna är den rätta, gamla Örtagården eller att den åtminstone legat i denna trakt. Väl säger Josephus i sin historia, att vid Titi belägring af Jerusalem alla träd blefvo nedhuggna nio eller tio stadier omkring staden för att tjena till att förfärdiga belägrings-machiner. Men vi veta redan att oliv-träden icke på detta vis kunna utrotas, att de hafva makt att växa upp på nytt; och den synbara höga åldern af de få träden här visar, att man vårdar sig om dem mera än om alla andra olivträd i nejden. Hvarföre så? Sannolikt derföre att de första christne behållit och fortplantat vetandet, att stället, der de växa, är Örtagården Gethsemane, och att dessa träd sedan långa tider tillbaka ansetts heliga. Ty äfven Muhameds lärjungar vörda Jesu minne. Mer än en gång skal jag återkomma till detta ställe, fridfullt och hägnadt som en kyrka, men der träd och örter tala med en mera gripande pathos, än några mennisko-ord.

Vi fortsatte vår väg uppföre berget, som har en mängd afsatser och terrasser, de flesta glest beväxta med träd, till en del fikon- och oliv-träd, men större delen en slags hagtornsträd, nu löflösa. Marken var grön, men icke odlad. Stigarne slingrade sig ofta brant uppföre. Det varade öfver en half timma innan vi kommo upp på höjden. Der uppe äro några stora, sköna olivträd, några odlade marker och en utsigt, som man dock först fullt beherrsakar från galleriet till Minareten vid den turkiska

moskén högst uppe. Den är vidsträckt och förvånande, icke lik någon annan på jorden. Nedanföör oss, vesterut, ligger Jerusalem, med sina kyrkor, moskéer och kupoltäckta hus, omgjordad af Hinnoms (Gehennas), Kedrons och Jehosaphats dalar, bortom dessa af kullar och högländ, en del trädplanterade, större delen nakna och kala. Högst bland dessa åt Medelhafvets sida är kullen, som bär profeten Samuels graf och som utmärkes af en moské. "Nebbi Samuel" kallas den af araberna. Derifrån ser man, såsom det säges, Medelhafvet, och det är kanske denna kulle som härifrån stänger utsigten deraf. Norr om Jerusalem utom Damascus-porten se vi sköna olivlundar och vägen, som öfver den gröna slätten går åt Nablus, Galileen, Cesarea, Libanon och Damascus. I söder utbreder sig Judea öken, en hemsk sträcka af svartbruna kullar, högst bland hvilka resa sig, lika slocknade vulkaner med utbränd krater, de, som buro Herodes's borg och Herodes's graf. Det är en vild, förfärlig ökenrakt, der endast några vilda örter och några beduin-stammar kunna lefva. Den sträcker sig ända mot Döda hafvet, som glänser fram likt en klar blå flod emellan öknens svarta vågor och den höga muren af Moabs berg, begränsande utsigten i öster. Längs denna mur drager sig från Döda hafvet en mörk djup skogig dal norrut. Det är Jordans bädd. Men flodens vatten döljes af strändernas täta buskväxter. Hela timmar kunde man betrakta detta panorama, visserligen det märkvärdigaste på jorden både för dess minnen och dess egendomlighet, och för — den sköna, skära, strålande himmel, som utbreder sig deröfver i makalös glans.

På högsta stället af berget och nära invid den turkiska moskén är ett litet kapell, som utmärker platsen, der, enligt traditionen, Frälsaren stod då han för sista gången välsignade sina lärjungar och — försvann för deras blickar i det han upptogs till himmelen. Rundt om kapellet ser man de afbrutna pelarne till en stor rotunda, som fordom hvälft sig öfver denna plats. En lika dum, som klumpig tradition hänvisar på ett slags spår af en

ofantlig jettefot på klippan, öfver hvilken kapellet står, såsom Jesu sista spår på jorden!

Vare med stället historiska riktighet huru som helst, det synes likväl, der det ligger emellan öknen och den odlade världen, emellan Döda hafvet och Medelhafvet — i medelpunkten snart sagdt af alla jordens verldsdelar, såsom den rätta orten för uttalandet af de verldsbekanta orden: "Går ut i hela världen och lärer allt folk! — prediker Evangelium allom kreaturom."

Solen lutade till sin nedgång och vi måste hasta tillbaka om vi skulle kunna komma till Jerusalem innan man stängde dess portar. Vi måste afsäga oss den hederliga Sheikens — en högväxt, vacker, gammal man — tillbud af kaffe, och hunno blott flyktigt betrakta moskén, som han öppnade för oss. Den var en tom rotunda med en nisch eller alkov åt sydost till — åt trakten der Mekka ligger med Muhameds graf. — Vända mot denna nisch, muhamedanernas Kyblé eller heliga rum, förrätta de sin andakt.

Arab-byn på berget är usel, folket ser fattigt och vildt ut, barnen osnygga. Några araber svarade vänligt på herr Hefters hälsning och berättade honom, i förbigående, om en eller annan af deras anhörigas sjukdom eller död. De tycktes betrakta honom såsom en god vän. Men vi måste skynda utför berget och uppför Moriahs höjd så att vi slutligen sprungo och hunno fram just som en vakt på kullen utanför St. Stephans port såg sig om i nejden och ropade till dröjande vandrare att skynda. Vi kommo lyckligen i tid inom porten, och lång och tröttsam var vandringen derifrån genom trängseln af folk och djur på de trånga och illa stenlagda gatorna upp till våra bostäder på Sions berg.

Den 28 Jan.

Det är Fredag, och Fredagen är judarnas klagodag i Jerusalem. Med herr Hefter och biskop Gobats unga

döttrar gick jag, kl. 4 eftermiddagen till klagoplatsen, en gata i turkiska kvarteret, nära invid den stora moskén El Sahahrah på Salomos tempelplats. Ena sidan af gatan utgöres af en mycket hög mur, som omgifver tempelplatsen, nu turkarnes Haram. En del af denna mur anses vara kvar af murarne till Salomos tempel, och visst är att stenarne i den nedra delen äro af ofantliga proportioner och af en ännu synbar sorgfällig slipning och sammanfogning, olika med nyare tiders stenbyggnad och synnerligen med den Saracenska, hvilket äfven murens öfre del utvisar. Längs med dessa jettestentar stodo några och femtio personer, män och kvinnor — de sednare i en afskiljd grupp — och klagade och talade högljudt på hebreiska, vända mot muren. Männerna bugade eller vickade oupphörligt fram och åter med kroppen under det de läste högt ur böcker, dem de höllo i händerna. Kvinnorna, insvepta i långa hvita skycken, hvilka tjenade dem både såsom mantlar och såsom slöjor, lågo eller lutade sig öfver de stora stenarne, hvilkas kanter här och der stodo fram ur muren, kysste dem, tryckte mot dem sina pannor under sakta jemmer. Flera tycktes mig gråta på fullt allvar. Arabiska barn betraktade dem skrattande, dock utan att störa dem. Jag kände mig nära att med dem gråta, ty deras sorg är här mer än berättigad, antingen den gäller det förflutna eller det närvarande. Judarne äro hårdt tryckta i Jerusalem och utgöra dess fattigaste befolkning. Sedan de judiska kvinnorna en god stund sakta jemrat sig och gråtit, såsom vid en älskad väns dödsbädd, gingo de tysta, efter hvarandra, bort, i det de svepte kring sig den vida hvita slöjan, som ej döljer ansigtet eller den öfre delen af hufvudets turbanlika prydnad, öfver hvilken den är fästad. Denna dräkt är utmärkt ädel och klädelig. Också förekommo mig alla dessa kvinnor att hafva ädla drag, några voro unga och utmärkt vackra. Männerna dröjde kvar ännu länge sedan kvinnorna gått bort, och blefvo alltemellanåt mycket högljudda i det de uppräckte händerna och ropade in genom stenarnes brystna fogningar: "Jeruscholojim! Jeruscholojim!" m. fl. klagande ord. De

flesta voro fattigt klädda. Några hade aftagit sina skor och stodo i strumpfötterna utanför den heliga muren. Judarnes tro är nemligen att "Shekinah" eller Guds ande vid templets brand flyktade från det nedbrunna altaret och till muren, som blef qvarstående, och att den dröjer der ännu, slumrande eller förstenad intill en dag, då den skall få nytt lif och åter uppresa Israels folk och dess helgedom. De tro, att deras böner och klagan skall påskynda ankomsten af den dagen, och denna tro ger dem mod att hvar fredag återkomma till detta rum, klaga och bedja. churu de dermed tjena till skådespel och åtlöje för både christna och muhamedaner. Jag kände mig nedstämd och gripnen af detta trogna minne, af denna stadiga, modiga förhoppning. Mer än tusende år hafva gått fram sedan templets förstörelse, och Israels barn klaga ännu der och hoppas på dess uppståndelse. Är det alldeles fåfängt? Ligger ingen profetisk aning i grunden för denna murfasta tro?

"När det sjuka barnet är dödt" — anmärkte herr H. — "då klagas man ej mera och beder att det åter må få lif. Men så länge lifvet ännu är der, gråter man och beder att barnet måtte blifva återskönt till sina älskande."

Jerusalem och dess tempel skola uppstå, säger Skriften, men i en annan mening, än nu dess förblindade döttrar och söner föreställa sig. "J Jerusalem döttrar, gråter icke öfver mig, gråter öfver edor sjelfva och edor barn!" ropades till dem en dag för aderton århundraden tillbaka. Och de hafva gråtit här allt sedan! Förunderligt och — förfärligt!

Söndag den 30 Jan.

Gudstjenst i evangeliska kyrkan — "Christi kyrka" — på Sions berg. Församlingen sjöng Davids 100:de psalm: "Te Deum laudamus." Ord och musik härliga! Huru det kändes att sjunga dem här, kan jag ej beskrifva. Den lilla kyrkan är vacker, har fönster i göthisk styl och har-

moniska proportioner, synes ock rymlig nog åtminstone för den nuvarande lilla församlingen af evangeliska bekännarne i Jerusalem, ungefär 200 personer, mest tyskar och engelsmän, äfven några omvända judar, armenier och araber. Biskop Gobat predikade öfver orden: "tillkomme Ditt rike", och sade några goda tankar angående förhållandet af Guds rikes tillkomst eller historia, (ett rike af nåd och kärlek) till Guds verlds regering på jorden. Såsom på skapelsedagarne — se 1:sta kap. af skapelseboken (Genesis) — följer en sabbath, i hvilken allt är frid och allt är godt, så följer Guds rike efter den historiska verldskampen, — dock genom den pånyfödda människans förmedling. Moses och profeterna hafva i hänryckta syner talat derom före Christus. Efter Honom — grundläggaren af detta rike — fortsättes hans verk af hans apostlar och deras efterföljare. Så vida var allt godt. Men hvad detta Guds rike egentligen är, det förblef oklart i predikantens framställning. De härliga, rikt symboliserande skildringarne deraf hos de hebreiska profeterna — ett utmärkande, alldeles egendomligt drag hos dessa siare — Pauli uppfattande deraf i det hvardagliga lifvets mångahanda spherer, och apokalypsens sista praktfulla och fulla syn deraf i det nya Jerusalems tillkommelse, lemnades otydda, oförstådda såsom de äro det ännu af de flesta lärare på predikstolen. Biskop G. är för öfrigt en man af goda, om ock ej stora gåfvor. Församlingen ser ut, som en församling af goda, bildade och välmående europeer af medelklassen, utan särdeles egendomlighet. Biskopen samt konsulerna af främmande länder utgöra dess stora notabiliteter och komma till kyrkan företrädda af turkiska kavasser eller hedersvakter i lysande dräkter, marscherande gravitetiskt hvar med en lång silfverbesmidd staf i handen. Framför biskopen eller hans familj gå tvenne kavasser, framför engelska konsuln tvenne, framför preussiska konsuln blott en. Detta, som ser rätt ståtligt ut, och kostymerna af de araber och andra österländningar, som höra till församlingen, gifva den en viss egendomlighet. Kyrkan ligger fritt och soligt på Sions höjd, med en stor, fri plats framför façaden. På

sidorna derom ligga engelska och tyska predikanternas bostäder — herr Hefters med en liten trädgård och från taket en skön utsigt åt Olivberget — litet längre bort bor biskopen, som, tillsatt af engelska och preussiska regenterna samfäldt, är den Jerusalemska evangeliska församlingens hufvud. Den lilla kyrkan har först sedan få år blifvit fullbordad. Då man skulle lägga dess grund måste man gräfvä 40 alnar djupt genom grus innan man kom till fast botten. Huru många kungaborgar och gårdar månne hafva bildat detta grus?

För några aftnar sedan gjorde jag på en familjefest hos biskop Gobat — hans födelsedag — bekantskap med större delen af den tyska societeten härstädes, hvilken gaf mig ett rätt behagligt intryck. Jag hade nöje af att språka med den preussiska konsuln Rosen, en ganska kunnig och interessant samtalar, och i andra ämnen med ett par Diakonisser från Kōiserswerth, hvilka här förestå sjukhus och barnskolor, — behagliga, älskliga unga qvinnor! Med biskopen, som flera år varit missionär i Abyssinien, har jag råkat i en liten opposition; ty han påstår att drottningen af rika Arabien, som kom till kung Salomo i ädel hyllning och vettgirighet var — "svart" eller åtminstone "svartbrun!"

I afton har jag haft besök af min hederlige professor "Kawasche Basilio" och nöje af hans samtal, — vid en kopp the och en ofantlig tshibuks-rök, — om hvad man bör söka, och hvad man icke bör söka i bibeln. Mera upplyst orthodox, än många af de protestantiska bibeltrogna, såsom de kallas — söker han icke der modeller af dygd eller af seder, vetenskap eller statsförfattning. Han söker icke fullkomliga förebilder i bildningar, stadda under historisk utveckling. Hvad han söker och hvad han finner i bibeln är historien om ett folk, som under Guds synnerliga ledning, genom skickelse och uppfostrande Heroer skall föras till högsta andliga och timliga fulländning — "till Guds barns fullkomliga frihet", — en historia, som derföre är "historiens historia" och typisk för alla folk. Dess siste Heros är äfven mensklighetens befriare, full-

komnare och saliggörare. I honom är allt fullkomnad. "Alla människor äro syndare, alla äro svaga, bristfulla människor. Ingen är helig, ingen god utom Gud allena och den han sändt hafver, Jesum Christum."

Åtskilligt, som professor L* sade mig om grekiska kyrkans tro och läror, låter mig ana, att i denna chrysalid slumrar puppan till en skönvingad Psyche.

Den 31 Januari.

Med min värdinnas unga dotter och en af hennes söner har jag i dag vandrat genom Hinnoms, Kedrons och Jehosaphats dalar. Dessa dalar, som på tre sidor omgjorda Jerusalem, hafva hvar sin egendomlighet och sin egen grupp af historiska minnen. Vi gingo ut genom Jaffaporten — äfven kallad "Guds väns" eller Abrahams port — och ned i Hinnoms dal, som begynner i vester och drar sig söder ut om Jerusalem. Den har en öfre och en nedre dald. Ödsliga, fula vattenpölar här och der påminna om de Gehennas glödande pölar, der fordom barn offrades åt afgudarna, och der sednare Jerusalems orenligheter förbrändes, hvilkas ständigt uppstigande rök blef en judisk symbol af de ogudaktigas eviga plågor. Längre fram komma, längs med dalen, höjder med vackra olivträd, i synnerhet på den höga terrassen till höger, som kallas "Akeldama" eller blodsåker, och påstås vara densamma, som inköptes till begravningsplats för de trettio silfverpenningar, dem den ångerfulle Judas återlemnade sina förförare. Sedan urminnes tid synes klipporna, som begränsa åkern, i det de följa den längs efter dalen, hafva varit begagnade till grafrum. Öfverallt ser man öppnade grafportar gapa. Nedanför grönskar dock åkern härligt och bär de skönaste olivträd. Vi vända söderut längs Sions berg, som reser sig högt till venster om oss utmed Jerusalems södra mur, och vi komma ned i Kedrons dal, öfver hvars bäck frälsarens steg ofta vandrat. Nu är den torr, och är det större delen af året, stundom året om

då höst- och vinter-regnen uteblifva. Man fruktar att det blir fallet i år. Dock måste marken här fuktas af underjordiska källor; ty härligt grönska de små grönsaks-täpporna, som Siloams qvinnor här odla. Äfven i Siloams brunu (till hvilken man nedgår på djupa stentrappor) är alltid vatten, och ständigt ser man arabiska flickor och gossar fylla derur sina kärl eller påsar af getskinn. Höjdernas afsatser från Jerusalems sida äro, längs denna dal, fruktbara, bära fikon- och oliv-träd samt hafva trädgårdar med hvarjehanda grönsaker. Man tror att de fordna kungsträdgårdarne voro här belägna. I dalens sydliga utvidgning ligger en stenbrunn, kallad Jobs brunn. Vi vända oss från denna och från trädet, i hvilket man säger att Judas hängde sig — ett stackars vanskapat träd så fult och som ser så olyckligt ut, att man lätt förstår huru det fått bära detta minne, — och vi tränga in i Jehosaphats dal. Moriahs höjd står till venster om oss med Salomos tempelplats och moskéerna El Sahahrah och El Aksa. På andra sidan om Kedrons dal se vi de usla stenyddorna af Siloams by, som föga skilja sig från de grå klippterrasserna, på hvilka de ligga; men de färgrika drägterna af österländska gestalter, som visa sig här och der på taken eller i portarne, gifva byen ett pittoreskt tycke.

En liten bäck rinner öfver vägen, och vi stadna, för att dricka, vid brunnen längre bort, jag äfven för att betrakta de arabiska qvinnor som här skölja sina grönsaker. Ett par af dem voro vackra, och skulle varit det än mer om de icke varit så tatuerade med mörkblå prickar och muscher. Deras utmärkt välbildade händer och handlofvar voro betäckta af silfver-ringar och armband, deras naglar målade med zinober-rött, hvilket icke såg illa ut mot den svagt bronzfärgade huden. Kor och kalfvar och kameler, som drevos hemåt, stavnade vid bäcken för att dricka; det var en oredig, men rätt pittoresk tafla. En liten ovanligt skön flicka frågade jag om hennes namn. Hon hette "Hassum" eller "den sköna."

Kedrons strömfåra löper genom Jehosaphats dal och man ser af dess inskärningar huru djup och våldsam

strömmen kan vara, svälld af vinterns regn. Dalen är en djup ravin eller remna emellan Moriahs kulle och Olivberget. Om dess namn är ett minne af den stora Judakonungen Jehosaphat eller vill säga "Jehovas dom" äro de lärda ej ense. Visst är att nu och sedan lång tid både judar och muselmän i Jerusalem förena sig i den tro, att uppståndelsen och yttersta domen skola försiggå i denna dal, hvarföre ock båda folkslagen här äro mycket angelägna om att få sina grafplatser på dalens sluttningar och terrasser. Deras själar — så är sägen — måste eljest från hvad annat ställe på jorden, der deras kroppar blifvit begrafna, resa under jorden och hit för att vara tillstädes på domedag.

Hela sluttningen åt Olivbergets sida är täckt af små, flata, liggande stenar, som utmärka judars grafvar.

På de höga terrasserna längs Jerusalems murar hafva muselmännen rest sina hvita sten-minnesvårdar, sällan af någon skönhet, men af vida mera anspråk än de ödmjuka judiska. En liten stenpelare eller ett slags altare med några smaklösa prydnader utgöra monumenter på de flesta af dessa grafvar; här och der reser sig en hvit kupol eller moské i smått öfver en helig mans hvilorum. Dessa grafvar ligga fritt, trampas af både menniskor och djur, och äro ofta illa skadade; de större falla i ruiner, men åter till judarnes sida af dalen. Mot slutet af dalen norrut resa sig trenne märkvärdiga, mycket gamla monumenter, som nämnas: Absalons, Zacharias's och St. Jakobs grafvar. Deras egendomliga och högst antika byggnadsstyl samt de två förstnämndas beskaffenhet af monolyther (huggna af ett stenblock) utgöra deras största märkvärdighet.

En liten stenbro går nära dem öfver Kedrons bädd. På andra sidan äro de christnas helgade orter: Gethsemane, och längre bort kapellet, der Jesu moder säges vara begrafven, hvarföre äfven araberna kalla denna del af dalen "Wady Sitti Maryam", fru Marias dal. Litet innan vi hinna detta kapell — med sköna marmortrappor utanför och derinom den vanliga glitter- och flitter-ståten, som

utmärker grekiskt christna kyrkor — vända vi af åt vester för att åter stiga uppför Moriahs kulle, en brant och besvärlig gång. — Men ännu nere i däliden möta vi flera arabiska qvinnor och flickor, som komma med vatten i sina kärl från Sitti Maryam's brunn, en brunn som aldrig saknar vatten och flitigt anlitas af Siloams qvinnor. Flera af dessa, synnerligen de helt unga, voro vackra, hade präktiga tänder, sköna ögon och lifligt ansigtsspel, men vildt tycke. De svarade gladt och vänligt då de tilltalades på sitt språk, hvilket min unga följeslagarinna talar såsom sitt modersmål. Alla voro de tatoerade i ansigtet med mörkblå prickar, och riktigt besmidde med silfver-halsband, armband, ringar och örhängen; bandåer af silfverpenningar gingo öfver härfästet och ned åt kinderna.

Högre upp sågo vi några spöklika, tätt besløjade turkiska fruntimmer dröja omkring grafvarna utanför St. Stephans port. En derwisch i grön turban, (tecken att han var af Profetens slägt) satt der och upprepade böner likt en bönmaschin. Vi gäfvo oss i tal med en gammal arab, som artigt och med mycken emphasis berättade oss att Christus, vid verldsdomen, skall stå på en af höjderna söder om dalen, men Muhamed på sjelfva Jerusalems mur; — han visade oss stället, en gammal inmurad, framskjutande stenpelare — och hålla dom öfver människorna. Emellan domrarne skola fina trådar vara fästade, på hvilka de uppståndna skola vandra. De ogudaktiga nedfalla och komma i Gehenna, de gudfruktiga vandra på de luftiga bryggorna in i de lycksaligas paradiset.

Den 11 Febr.

En härlig dag! Efter en tidig frukost-middag vandrade jag med familjen Rosenthal till Bethanien. Vi anfördes af en ung Armenian, vän till familjen och en djerf ryttare, som tumlade sin hvita arab så att det var en lust att se. Himlen var strålande och skär, luften som hos oss i Juni. Vi gingo uppför höjden till höger om Olivberget,

lemnade dettas gröna terrasser på venster hand och hade till höger Judea öken med dess mörka vulkanlikt bildade kullar, dess vågor af svart jord. Vägen till Bethanien är god, går öfver högland och har fria storartade utsigter åt flera sidor; ofta går den mellan kullar, på hvilka olivträden stå så vänliga och sköna att se mot den utesägligt sköna och skära blå himmelen.

Efter halfannan timmas vandring mot Moabs bergskedja, som lyste i mjuk purpurglans framför oss, fingo vi i sigte det Döda hafvets blå vattenspegel vid dess fot, och snart derpå en liten by af grå stenhus på terrasserna af en klippig kulle. Det var *Bethanien*, stället för syskonhemmet, der Jesus älskade att dröja.

Det slägte, som nu bebodde Bethaniens hyddor, hade visserligen föga likhet med det fordna syskonhemmets inbyggare. Det var vilda arab-familjer, med deras oordning, trasor och smuts under en del yttre glitter. Vi blefvo snart omringade af männer, qvinnor och en mängd barn, som räckte ut deras små händer och begärte: "Backschish" d. ä. drickspengar. En ståtlig gammal arab, af vördigt utseende och som tycktes vara byns Sheik, tillbjöd sig att föra oss till Lazari graf. Han förde oss ett litet stycke ifrån byn till en klippa. En låg port i denna leder till en trappa af några och tjugu steg, huggna i stenvuren. Der nere äro flera grafkamrar. En af dem kallas Lazari graf, och tvenne derbredvid Marthas och Marias. Ingen stråle af ljus tränger hit ned, och man måste för att se något betjena sig af facklor. Herrar archeologer hafva upphöjt starka tvifvelsmål öfver äktheten af denna graf, icke blott såsom tillhörande Lazarus, utan öfver hufvud den tid då han lefde. Mig är detta alldeles likgiltigt. Precist här eller der betyder föga för det andliga sinnet. Hvad som för mig utgör Bethaniens intresse, är dess sceneri, är, att der bland dessa klippor, i denna omgifning tilldrog sig ett uppträde, som uppenbarade Jesu hjerta och Jesu kraft. Det betydande af denna ort är, att Jesus här grät vid grafven, och att dödens band visade sig spröda för dens hand, som är "uppståndelsen och lifvet." Men

hvarföre grät han öfver den döde då han gick att uppväcka honom? torde mången fråga, såsom jag förr frågat i oförstånd. Nu ville jag svara: Jesu tårar gällde icke ögonblicket. Han, som i sitt hjerta bar all människoslågtets nöd och sorg, kände i detta ögonblick all den sorg, alla de bittra qual, som döden vållar på jorden. Han såg dem hos Lazari gråtande systrar och vänner, och "förbittrades i sitt hjerta" och grät med dem, med alla, för alla, som än i dag gråta vid älskades grafvar. Fattar man Jesus i den högsta bemärkelse, nemligen som uttryck i Guds hjerta, så ligger för människan en oändlig hugsvalelse i den gudomliga medkänsla, som gjorde att Han grät. Underverket af Lazari uppväckelse må betviflas. Det synes mig af en underordnad betydelse i jmförelse med det faktum att Jesus grät med dem, som gråto vid grafven och att han uttalade de starka och styrkande orden: "Jag är uppståndelsen och lifvet", etc. Men dessa ord hade väl syns Jesu lärjungar och Lazari vänner vara tomt skryt, så framt han icke beseglat dem genom den dödes uppväckelse. Enligt Johannis berättelse var det denna kraftyttring, som väckte de Öfverste Presternas uppmärksamhet, deras fruktan för Jesus och deras hat. För mig hafva Jesu tårar helgat Bethaniens jord.

Från grafklippan närmade vi oss några stora olivträd, under hvilka vi satte oss på österländskt vis för att hvila en stund. En grupp turbanklädda männer stodo samspråkande helt nära, mesta delen resliga och vackra gestalter. Små arabflickor buro till oss vatten samt mjölk i små rödbruna lerkrukor. Männer och qvinnor och barn samlade sig sedan i en ring bakom oss och blefvo stående så under idkeligt muntert prat med skriande röster. Sällan har jag varit med om en mera bullersam måltid. Barnen och de helt unga flickorna voro vackra, några verkliga skönheter. Deras leende och blick hade något tjusande. Deras naglar voro rödfärgade, deras hufvuden behängda med små silfverplåtar och penningar, huru trasiga deras kjortlar än voro. Under vår måltid af mjölk och bröd tumlade den unge Armenianen sin arabiska klip-

pare fram och åter omkring oss till den arabiska församlingens stora förnöjelse.

Bethaniens by består af ett par dussin stenkojor, nästan alla af uselt utseende, så när som på en, i hvilken man samlat åtskilliga bildhuggerier och marmor-basreliefs, fundna på stället, och hvilka utvisa att Bethanien haft sin tid af storhet och förfining. Man kallar denna boning Marias, Lazari systers hus.

På återfärden till Jerusalem togo vi vägen öfver Olivberget. Icke långt ifrån Bethanien begynner på denna väg en sträcka af dälдер eller fördjupningar emellan bergen, som äro rikt planterade med aprikos- och mandelträd. De skola gifva en förtjusande anblick när de stå i blomma, d. ä. mot slutet af Mars. Nu voro träden kala, och marken under dem naken och grå. Vägen går temligen högt öfver dessa dälдер — stundom på en helt smal ås emellan dem — och utsigterna öfver Döda hafvet och den kringliggande nejden äro städse stora och egendomliga.

På ett ställe under färden sågo vi komma en ung flicka, hvars hvita tänder och röda kinder lyste emot oss under en ofantlig börda af sädes-stubb, som hon bar på hufvudet. "Kunde du bära sådan börda som jag?" sade hon i förbigående, leende, till min unga följeslagarinna. "Min moder har icke lärt mig det!" svarade denna enligt arabiskt språkbruk, hvilket innebär att man för allt hvad man icke förmår eller kan, skjuter skulden på modren.

När man från denna sidan kommer på höjden af Olivberget framstår Jerusalem plötsligt och öfverraskande för ögat. Det var på denna väg, som folket kastade palmqvistar för Frälsarens fötter och sjöng "hosianna"; det var på detta ställe, som midt under folkets jubelrop, Jesus vid anblicken af Jerusalem såg en annan syn, än segerns och glädjens, grät öfver staden och förutsade dess undergång.

Solen gick ned i prakt bakom den fordom präktiga staden, som nu stod der lik en i säck och aska klädd botgörerska så grå, så nedtryckt, så obetydlig. Utanför St. Stephans port sågo vi den turkiska vakten stå på kullen och ropa: "Skynda, skynda, porten skall stängas!" Under

det vi skyndade utför Olivberget, mötte oss en arab med tvenne välklädda qvinnor. Den äldre af dessa, med ett godt och fryntligt ansigte, sade skrattande åt oss: "Ni komma för sent. Man skall stänga porten för er!" — "Om man det gör", svarade min värdinnas unga dotter, "så kommer jag och lägger mig hos dig!" — "O! om du det gjorde", utropade qvinnan hjertligt, "så skulle jag lägga dig i mina ögon!" Vackert talesätt för att uttrycka ett hjertligt välkommen. Den äldre och den unga af de samtalande voro gamla bekanta. Blott med möda hunno vi till stadsporten i tid.

NITTONDE STATIONEN.

Hvardagslif. Vandringar och små uppträden utom Jerusalems murar. Nicephori trädgård. Davids graf. Vår-blommor. Konunga-grafvarne och Scopas. Sheikens hustru. Besök i åtskilliga Harems. Samtal med arabiska fruntimmer om de yttersta tingen. Fromma damer. En lycklig maka och moder. Svarta slafvinnor inom Harem. Qvinnan i Österlandet. Jerusalems gator och Jerusalems befolkning. Mitt nya hem.

Den 7 Februari.

Det är söndag och morgonen solig och skön. Konsulaternas fanor svaja i morgonvinden med deras örnar, lejon och stjernor samt mångfärgade fält öfver Jerusalems grå murar och tak, — ett angenämt afbrott i dessas enformighet. Klarblå hvälfver sig den stora himmelskupolen öfver kullarne, hvilkas mjukt vågande linea bildar Jerusalems horisont på alla sidor utom i öster, der de Moabitiska bergens purpurfärgade kedja, på andra sidan Jordan, bildar en storartad gränsmur för ögat, som alltid å nyo drages till den dels af dess färgprakt under dagens olika belysningar, dels af dess otaliga klyftor och skrynklor; ty hela

denna kedja liknar — sedd härifrån — ett skrynkladt sidenkläde, och blicken älskar att tränga in i de djupa vecken, och att här och der på de framspringande höjdpunkterna skymta mennisko-bostäder och byar. I dag ser man den likväl ej för töcken. Måtte detta bebåda hvad Jerusalems befolkning högt påkallar — regn. "Huru skola våra cisterner fyllas?" säger det bekymrade folket. Äfven höjderna synas ropa på regn, der de ligga hvitgrå och nakna i det bländande solljuset, endast här och der skuggade af några olivträd.

Mitt hvardagslif artar sig, om just ej lifvande, åtminstone vänligt och lugnt. Biskop Gobats och den engelska konsuln Finns familjer, till hvilka jag hade bref, hafva välvilligt öppnat sig för mig, äfven konsul Rosens hus, dit min goda "Kawasche Basilio" infört mig. Hos biskop Gobat har jag tillbragt mer än en afton "en famille" rätt angenämt under åhörande af Merle d'Aubignés reformationshistoria, den biskopen sjelf läser högt. Efter den lilla glada, Schweitsiskt enkla och goda aftonmåltiden slutas dagen med läsning af ett kapitel af bibeln och en lång bön, den biskopen förrättar, men som jag ännu aldrig funnit för lång, ty han har därför omissskänneliga gåfvor och en stor inre erfarenhet. Det är denna, som leder honom att så starkt betona bönen om helhet ("gör oss *hela*") om fullbordan för hvar och en af oss stackars halfva eller fjerdedels eller högst trefjerdedels christna.

Alla dagar går jag ut en stund och oftast på vägarne och höjderna omkring Jerusalem, helst utom Jaffa-porten, der vakt står och alltid en mängd folk rör sig; ty jag vågar ej ensam aflägsna mig långt ifrån staden. Efter det ohyggliga mordet, för några månader sedan, på den allmänt välkända och afhållna, åldriga engelskan miss Greecy, och tilltagandet af arabernas djerfva rövverier i nejden, är det ej rådligt för någon europée att der göra ensamma spatserfärder.

I Jaffa-porten får du se de turkiska soldaterna — de i drägt och hållning otympigaste af alla soldater —

gå med gevär på axeln eller sitta, stickande strumpor (en rätt god sed) eller värmande sig vid små eldar. I port-hvalfvat och derutanför är nästan alltid en betydlig trängsel af folk, hästar, åsnor, lastdragande kameler, frukt-, ved- och grönsaks-säljare, ridande araber, karavaner af pilgrimer o. s. v. Hvar säljare aflemnar utanför porten till en vakt-hafvande soldat något af hvad han har med sig, det må då vara frukt, grönsaker eller hvad som helst. Veden — olivträdens qvistar och rötter — kastas i en hög och denna hög tillväxer ansenligt under dagens lopp. Jag har märkt att frukt- och grönsaks-säljarne just icke gifva de bästa bitarne till denna beskattning, som kommer (om jag ej misstager mig) stadsvakten till godo. Straxt utanför porten ligger, på höger hand, ett stort kaffe-hus, der man hela dagen hör bullret af tärningar och kortspel, och der man ser, på den rymliga terrassen, rikt kostymerade armenianer och andra grekiska christna dricka, röka och spela, medan Muhameds lärjungar derutanför nöja sig med att endast röka och dricka kaffe i små, små koppar. Ännu ett godt stycke utom porten fortfar hvimlet af tvåfota och fyrfota varelser. Kamelerna hafva hufvud-rolen bland de sednare, och antingen de ligga, gå eller stå kan jag aldrig se mig mätt på deras komiskt anspråksfulla och — dumma uppsyn och förnäma façon. Den blandade och brokiga befolkningen med dess egendomliga dragter ger äfven ett skådespel, som man icke lätt tröttnar vid.

Utom Jaffa-porten sluttar marken ned åt däliden och slätten, som genomkorsas af vägar och stigar åt många håll, några gå genom grönskande åkrar, som utan försyn nedtrampas af folk och fän, andra öfver begravningsplatser, som lika oförsynt trampas. Vägen åt Damascus' sidan begagnas af europeerna i Jerusalem såsom promenad om aftnarne, och de unga Araberna älska att tumla sina hästar på de vågiga fälten deromkring. På Jaffa-vägen vesterut ser man jemt vandrande till eller från Jerusalem. Nära ett stort vackert therebint-träd vid vägen vidtager en stor muhamedansk begravningsplats — en plats utan stängsel

och utan vård — som hvarje torsdag uppfylles af en mängd svepningsklädda gestalter, hvilka i gula halfstöflor och tofflor, och pantalonger, i tunga veck hängande mot jorden, vanka eller sitta flera timmars tid kring grafvårdarne. Det är muhamedanska qvinnor, som enligt seden hvar torsdag besöka sina aflidna anhörigas hvilostäder. Likväl ser jag aldrig en blomma på dessa grafvar eller något som antyder ett kärleksfullt minne. Och faller en minnesvård omkull så får den ligga der den ligger.

Till venster om Jaffa-vägen drager sig mot Gehennas dal en temligen bred dæld, grönskande af utsådt korn och kantad af vackra olivträd. Vägen åt Bethlehem går genom denna dal, och betecknas vid dess slut af det ståtligt byggda grekiska klostret "Amar Elias" (den Heliga Elias). På andra sidan om denna dæld, midtöfver Jerusalem, höjer sig Nicephori berg eller ås, och på den ligger en trädgård, som man kallar den grekiska trädgården efter dess anläggare, en biskop af grekiska kyrkan. Den är en vacker anläggning med några trädplanterade gångar, marmor-cisterner för att ge vatten åt människor och djur, och är öppen för hvem som vill. Hit går jag oftast, ty platsen kan ses af Jaffa-portens vakt, och man har derifrån en härlig utsigt öfver Jerusalems fält och åt Moabs färgrika berg. Härifrån hör jag den arabiska trumman "tam-tam" stundom ljuda öfver slätten och ser en karavan med någon ansedd resande draga långsamt fram deröfver mot Jerusalem.

I dällden nedanför och på höjderna rundt om får man alla dagar se små grupper af qvinnor i hvita höljen sitta under olivträden på marken. Det är små Harems, tillhörande Sheiker eller arabiska Effendis (förnäma herrar), som sålunda förlusta sig i den stigande vårsolen. Ibland är en man med i sällskapet, och nästan alltid några barn samt en eller två svarta slafvinnor, stundom ett litet hvitt lamm. En kruka med läskedryck och en korg med apelsiner synes höra till saken. Ibland lyfter vinden af de snöhvita höljen på fruntimrens hufvuden och visar gula, röda eller gröna silkes-hufvudbonader, som låta dem likna

ofantliga blomknoppar stickande upp ur marken. När jag någongång nalkas dessa grupper blir jag merendels vänligt hälsad och stundom inbjuden att sätta mig ned hos dem. I går råkade jag, midt på vägen, in i en sådan svepningsklädd flock. Den omringade mig nyfiket, började prata, höljena öppnades och hvita fingrar med rödfärgade naglar framräcktes för att fingra min klädning, min schawl och i synnerhet min svarta spetsslöja och min parasol. Många frågor gjordes mig, på hvilka jag hade föga eller intet att svara, och under vänliga hälsningar sökte jag så fort, som möjligt, skilja mig från de närgångna damerna. Flera af kvinnorna i dessa Harems synas mig gamla, några äro mycket unga och utmärkt vackra. Dessa hölja sig hastigt då de märka att jag betraktar dem, och vinka aflägsnande med handen.

Ett stycke utom Sions port ligger en vacker moské med sin minaret, omgifven af ett par dussin hus med kupoler och terrasser. Det är "Nebbi Davud", Davids graf, en ort, som af muselmännen hålles i högsta vördning och ej utan lifsfara skulle kunna beträdas af christna eller judar. Flera arabiska sheiker samt flera derwischer hafva kring grafven sina bostäder, och mer än en gång har jag sett de vördiga männen i deras långa drägter öfverst på taken eller terrasserna af deras hus förrätta sin bön, hvilken alltid bär uttrycket af djup andakt. Hvar fredagsmorgon ser jag en flock af dessa derwischer tåga förbi min boning under mumlande af böner för att förrätta gudstjenst i den stora Omars-moskéen.

Nära "Nebbi Davud" är en begravningsplats för armenienska christna. Stora, flata marmorstenar med inskrifter och sinnebilder af den aflidnes yrke i listiden utmärka dessa grafvar. För öfrigt möter man begravningsplatser rundtomkring Jerusalem. En verklig Nekropolis omgördar den urgamla konungastaden. Emellan Sions port och Davids graf sitta vanligen en mängd spetälska, hvilkas lilla by ligger straxt innanför muren vid denna port. Men om dessa arma arfvingar af Österlandets största kroppsliga plåga vill jag tala en annan gång.

Den 10:de Febr.

I förrgår kommo några goda regnskurar och i dag grönskar marken på höjder och i dälдер såsom genom trollslag. De hvitsvepta qvinnoflockarna sitta nu "i det gröna", och hela staden stimmar likt en bisvärm ut i den ljuflika vårluften. Jag har botaniserat på Nicephori berg, plockat en liten vacker välluktande Draba, små "förgät mig ej", något olika dem, som växa hos oss, och vår lilla gula vårlök, här af de christna kallad "Bethlehems-stjernen", samt andra små gullgula blommor, som jag ej förr sett och hvilkas namn jag ej vet. Araber lågo här och der på trädgårdens stenhällar halfsofvande med sina långa pipor; små grupper af pilgrimer sutto solande sig och undfågande sig med apelsiner, som nu finnas i stor mängd och äro kostliga. Luften var ljuf af blomsterdoft, fjärlilar dansade öfver den solvarma marken och de små verldsborgarne, sparfvarna, stimmade öfverljudt i de ännu nakna träden. Den stora linien på Jerusalems horisont, den Moabitiska bergskedjan kläddes af ljuset i drägt af purpursammet; ingen fläkt rörde sig; det var en still-lifs-scen af österländsk grandezza och ljuflighet.

Den 20:de Febr.

Förliden veckas stora tilldragelser voro en utflykt till kungagrafvarne, och sedan besök hos några muhamedanska damer af hög rang. På den förra åtföljdes jag af biskop Gobats tvenne unga döttrar och af den vänlige och lärde pastor Hefter, vår goda ledsagare. En af biskopens kavasser följde oss som vakt, och en åsna bar våra små matsäckar; ty vi skulle vara borta hela dagen.

Vädret var härligt för fotvandring, hvarken för svalt eller för varmt; strömoln skymde alltemellanåt de redan heta solstrålarne. Vi styrde kosan norrut öfver steniga kullar,

glest beströdda med olivträd. Efter en god halftimmas vandring kommo vi till en slags fyrkantig klippborg med en hvälfd portöppning österut, men både port och borgmur voro tydligen mera än till hälften bäddade ned i jorden. Inom borgen, på venster hand, äro kamrar i muren. Märken af pelare, huggna i klippan, och en utmärkt skön fris med basreliefs, föreställande drufklasor, blomsterkransar och palmqvistar, utmärka ingången till de så kallade kungagrafvarna. Men om de tillhört Juda konungar eller sednare förnäma slægter, det vet man icke med visshet. På händer och fötter måste vi klättra ned i dessa underjordiska grafkamrar, ej utan möda, men den lönas rikligen genom åsynen af flera väl bibehållna hvilorum. Massiva stendörrar lågo här och der på marken, halft begrafna i mullen. Triangel-formiga, regelmässigt huggna nischer i murarne visade ställena, der lampor brunnit för de döda. Röken syntes ännu här och der på muren. Rummen voro för det mesta rymliga; man såg i murarne ställena der grafkistorna stått. Men om de döda, som här hvilat, vet ingen.

Från kungagrafvarne gingo vi upp på den höga kullen, der fordom låg staden Nob, hvars prester Saul lät döda. Några cisterner och stora stenhögar äro nu de enda lemningarne af den fordna staden. Derifrån bestego vi andra kullar, som sågo ut som om de varit bildade af aska. Och de äro det äfven, men om dessa ask-åsar äro af offerdjurs-aska eller af den, som alstrades vid såpfabriker i Jerusalem — derom tvista de lärda. Jag har lust att tro det förra, dels emedan det ger åt dessa ask-monumenter en poetisk slöja — som de väl behöfva — dels emedan sådana ask-kullar äfven lära finnas nära berget Gerizim vid Nablus (det gamla Sichem), och för öfrigt ingenstädes i Palestina; således blott på de två enda stäl- len, der judarne hade regelmässig offertjenst.

Härefter trädde vi upp på höjden, som kallas Scopas, af ett grekiskt ord, som lärer betyda utsigt. Och utsigten härifrån är äfven högst märkvärdig. "Scopas" är högsta punkten i en serie af kullar, som på denna sida draga sig

i halfkrets omkring Jerusalem, och på hvilka man går uppåt, såsom på en hög ås, ända till Olivberget, dess höjdpunkt och, så till sägandes, dess mål. Man har härifrån en af de skönaste, fullständigaste utsigter af Jerusalem, och på andra sidan om Scopas-åsen ser man närmast små arab-byar och olivplanteringar emellan kullarne, längre bort den hemska Judea öken ända mot Döda hafvet och Moabs berg. Luften var ej nog klar att låta oss väl urskilja dessa; men desto praktfullare och dystrare, på en gång, var belysningen af nejden i trakten af Döda hafvet under en himmel, som med sina svarta moln och bjerta soldagrar påminte om dagen, då eld och svafvel regnade öfver Sodom och Gomorra. I dag kastade den blott mörka skuggor på jorden och några droppar regn.

På Olivberget togo vi, med Sheikens tillåtelse, ett rum i besittning uti tornet nära vid minareten, ett stort ljusst rum, som tycktes enkom inrättadt för främlingars nöje, — och jag tror att hela tornet är det; ty man är der i fullkomlig god ro och har en ypperlig utsigt öfver Jerusalem, dess dalar och höjder. Men om denna har jag redan talat; och vill nu blott nämna huru vi i god ro från vårt örnbo betraktade Harams sköna tempelplats, med dess moskéer och trädplanteringar på Moriahs kulle tätt öfver Kedrons dal, denna plats så strängt förbjuden för våra fötter, men hvilken våra blickar härifrån kunde fullt beherrska*), så ock paschans palats nära Harams plats, m. fl. märkliga orter i staden. Herr Hefter läste högt den märkvärdiga profetian i Zacharias' 14:de kap.

Sedan vi spiset vår middag utaf medhafda förråder och frukter gjorde jag, med de två unga flickorna, besök i Sheikens harem. En duktig, femtioårig fru, särdeles lik en af våra goda svenska borgarehustrur, mottog oss vänligt i det hon gaf hvar och en af oss en bukett af nyss plockade, ljufligt doftande tacetter och mig dessutom en skön törnros. Hon förde oss derpå in i sitt förmak, rundt omkring väggarne beklädt med divaner, och vi begynte

*) Olivberget reser sig 5 à 600 fot öfver Kedrons bäck.

samtala, d. v. s. Sheikens fru och de två unga flickorna, som fullkomligt förstå och äfven tala arabiska. Jag kunde blott genom deras tolkning deltaga i samtalet. Då den goda frun fick veta, att båda fröknarne Gobat icke voro gifta fruntimmer, yttrade hon deröfver mycken förundran och sade, att "det var stor skam, att så stora flickor icke voro gifta." Men då de leende visade på mig i det de sade att jag ej heller var gift, gjorde hon min af att vilja lemna rummet af luttet förfärelse, vände dock igen i dörren och förklarade, med mycken pathos, att hon icke kunde tänka sig någon lycka utan man och barn, och ville veta hvarför jag icke hade gift mig. Då jag sagt det, genmälte hon att jag "hade rätt, men att hon icke ville höra sådant mer", och hon förde oss ut på husets tak för att beskåda utsigten. Gumman hade något lifligt, qvickt och duktigt; och som hon, allt sedan sitt giftermål med Sheiken, förblifvit hans enda hustru, så misstänker jag att den goda Sheiken (som ser ut som en from och god man) står under toffeln. Jag misstänker ock att den muhamedanska toffel-spiran icke är af mjuk eller mild art. Sheiken, hans son, dotter och deras barn, äfvensom deras boning bilda här en betydlig kontrast med byns öfriga innevånare och dessas bostäder, öfver hvilka de stå högt i skönhet och anseende. Sheiken har äfven vårdnaden om moskéen. Sedan vi besökt den, druckit kaffe, som Sheikens fru bjöd oss, samt med en liten penningegåfva tackat för gästvänligheten, gingo vi hem genom Kedrons och Hinnoms dalar och genom Sions port. Godt kändes att få hvila efter den långa, något tröttsamma, men intresse-rika fotresan.

Nu vill jag berätta dig om mitt besök i Effendi Musas harem, dit jag infördes af konsul Rosens unga, behagliga fru, en dotter till den bekante kompositören och pianisten Moscheles. Effendi Musa är en förmögen man, och då han med sin unga fru, efter några års giftermål, icke hade barn, tog han — en fru till. Inom året hade han med denna en son, och på samma gång fick äfven hans första fru en son, hvilken några månader derefter dog. Den andra frun blef förskräckligt rädd, att den första

skulle förgifta hennes barn, hade ingen ro att förblifva i sin mans harem, utan flyttade tillbaka till sin fader, der hennes man fick besöka henne. Den första frun fick åter ensam herrska i Effendi Musas harem.

Uppgången dit lofvade ej godt; smuts och hvarjehanda skräp lågo i portgång och trappa. Men deruppe kommo vi in på en snygg och rymlig borggård, belagd med flata stenar. Tvenne, rätt pryddligt utstyrda unga fruntimmer i eldfärgade koftor och med blommor i håret, kommo oss här till mötes, hälsade oss mycket vänligt och förde oss in i sällskapsrummet. Det var Effendi Musas första fru och en ogift slägting till henne. Den förra var en lefvande bild af qvinnan som barn. Sitti Selma var 24 år gammal, af en späd gestalt, med ett rätt täckt ansigte med fina välbildade drag och vackra, mörka ögon. En half krans af lefvande, dubbla jonquiller, fästad öfver pannan med ett smycke af amethyst, omgaf en liten sammets-kalott, hvars mörkblåa silkestofs hängde långt nedåt nacken. Klädningen af flor, betäckt af påklistrade, med granna färger utsydda blommor, sammanfästades under koftan af en gördel, från hvilken hängde en guldklocka samt hvarjehanda bjefs. Den unga fruns naglar voro målade svartblå, och händer och handlofvar voro betäckta med små blåsvarta blomfigurer. Hon syntes barnligt glad och ogenerad, och var ganska närgången under mönstrandet af både fru Rosens och min toalett sedan vi satt oss på divanen. Hvert plagg beskådades och fingrades särskilt, det undersöktes äfven om vi buro snörlif, och förundran ytt-rades öfver dem. Den ogifta "Sitti Nephisa" var en fyllig, ganska vacker blondin om 27 års ålder, mindre vårdad i sitt sätt att vara, än hennes gifta kusin. Hennes händer och naglar voro omålade, men mycket vackrare än den unga fruns; på hufvudet bar hon en krans af miniatyr-små blommor.

Svarta tjenare och tjenarinnor kommo och gingo genom den åt borggården öppnade förmaksdörren, tillagande en traktering. En ung, nyss köpt Abyssinsk slafvinna presenterades för oss, befalltes att kyssa våra klädningsfållar

samt att hålla venstra handen på bröstet under det hon med den högra bjöd oss the i små äkta porslins-koppar. Sedan bjöds på samma sätt kaffe, likaledes i helt små koppar och, liksom theet, mycket sockradt. Två små negerbarn (slafvarnas inom huset) inkallades, måste kyssa våra kjortlar, smektes och behandlades mycket vänligt af de två damerna. Jag längtade att komma till litet allvarsamt samtal med dessa, och tog tillfälle dertill då de visade oss Effendi Musas böcker, hvilka likväl ingendera af dem hade läst, ty — de kunde icke läsa. En muhamedansk qvinna, som kan läsa, är en stor sällsynthet. Jag frågade genom min vänliga tolk, fru Rosen, (som tyckes vara fullkomligt hemma i arabiskan) om de kunde bedja, om de dagligen bådo till "Allah." Båda svarade ifrigt derpå: Ja! De bådo fem gånger om dagen och för hvar gång en olika bön, dock hvar dag samma böner. Jag frågade vidare om de trodde sig kunna lika väl, som männen, komma efter döden i paradiset?

Svar: Ja, helt visst. Alla Moslems komma dit, somliga straxt efter döden, andra sedan de först genomgått en straff- eller pröfningstid, allt efter som de lefvat på jorden.

Fråga: Hvad skola de sysselsätta sig med i paradiset.

Svar: Med intet utom att göra besök hos sina vänner. — "Skulle de icke der göra musik?" — "Nej, det vore syndigt!" — "Skulle de hvarken äta eller dricka?" — "Nej, man har i paradiset inga tänder, ej heller hunger eller törst. Men ville man förtära något, så behöfde man blott önska det, och straxt stode ett dukadt bord der. Öfverhufvud behöfde man i paradiset endast yttra en önskan och den uppfylldes genast." — "Skulle de kunna se — Gud?" — "Nej, bevars! Det kunde aldrig komma i fråga. Ej heller kunde man önska det; man hade nog af Profeten (Mohamed) och hans paradis." — "Och de, som ej komma i paradiset, de elaka och ogudaktiga, hvarthän komma de?" — "I brinnande eld. Dock efter luttring i elden skulle äfven de omsider komma i paradiset." —

Dessa frågor m. fl. i samma ämnen besvarades med liflighet och redighet, i synnerhet af den ogifta unga

damen, som tydligen var mera tänkande och förständig, än den andra. Hon syntes allvarligt intresserad af religiösa ämnen, i hvilka hon fått muntlig undervisning af sin moster. Jag frågade henne slutligen om hon icke hade lust att resa och se andra länder, t. ex. mitt land, som jag beskref såsom mycket skönt. Hon svarade, att om hon kunde resa, så skulle hon vilja fara till Stambul (Constantinopel), emedan hennes fader lefvat der, och till Mekka; men då detta ej lät sig göra, tyckte hon att det var bäst att förblifva i den stad, der Abraham, David och Jesus vistats. I andra städer kunde finnas mera "fantasia" (förlustelse); men här funnos mera ämnen för uppbyggelse. Härtill sade jag: "Taib, taib!" (Godt, godt!). I öfrigt hvad vi än talade om, himmel eller helvete, Stambul eller Mekka, alltid kom man åter till kläderna och toaletten, som mer än något annat syntes intressera den unga frun.

Fru Rosen bad henne att visa oss sina granna kläder. Det ville hon gerna, men olyckligtvis var nyckeln till skattkammaren ej till finnandes och söktes fåfängt under soffmadrasser och kuddar, som dervid visades vara gömställen för hvarjehanda ting. Vi fingo nöja oss med att beundra ett par guldbroderade kuddar och kläden, hvilka den unga frun något för mycket okruserligt kastade öfver oss, och som voro utsydda med både smak och konst. Hvad som icke visades oss, men som jag vet finnes i huset liksom i hvarje muhamedanskt hus är — en piska, hvarmed slafvarna tuktas när de icke skicka sig till pass, och hvarmed herrn i huset äfven tuktar sina fruar när dessa träta eller skicka sig ohöfligt mot honom. Ty herrn i huset håller strängt på sin husbonderätt, och utan hans tillåtelse får ej hans hustru sitta ned i hans närvaro.

Den unga frun lät oss äfven, i detalj, beskåda sin egen dräkt, som, på nära håll sedd, var temligen dyrbar, men ingenting mindre än smakfull.

Den unga Abyssinska slafvinnan satte framför oss två med vaxduk klädda pallar eller små bord, det ena på det andra, och derpå en bricka med ett halft dussin små fat

med österländskt namn, pistasch-nötter, sockerkulor, apelsin-skifvor m. m., och en slags mjuka stänger, såsom af mandelmassa med stark smak af rosenvatten. Våra värdinnor nödgade oss på det vänligaste, och stundom på det handgripligaste — medelst instoppande i våra munnar af åtskilliga godbitar — att taga del af trakteringen; och våra försök till sjelfförsvär vid den något våldsamma välmeningen förorsakade å ömse sidor mycken munterhet. På det hela fann jag dessa barn af det instängda lifvet rätt behagliga, — oaktadt det något råa väsendet hos den unga frun, — och jag underhöll mig bättre med dem, än jag stundom gjort det med damerna i europeiska salonger. Dock, jag vet det väl, "en svala gör ingen sommar", och en timmas samtal med en person är ingen profbit för dess behag såsom sällskap genom lifvet. Då jag frågade Sitti Nephisa om hon icke framdeles skulle gifta sig, log hon och svarade: helt visst icke. Ty hon var ju redan gammal (27 år!) och det fanns ingen man i släkten mera för henne, sedan hennes tillämnade brudgum redan i unga år dött.

Araberna förlofva sina barn alltifrån deras spädate år, stundom ifrån deras födslostund, och gifta dem med hvarandra såsom mycket unga, (flickorna ofta ännu barn), merendels utan att de unga tu hafva sett hvarandra. Dör en af parterna före giftermålet, så söker man åt den efterblifna en annan hälft, men alltid inom släkten. De flesta af de förnäma araberna i Jerusalem hafva, nu mera, blott en hustru, — som det säges för dyrhetens skull att underhålla flera. Dock står det dem fritt, enligt Mohameds lag, att hafva ända till fyra hustrur och så många slafvinnor, som de vilja. Jerusalems nya pascha har äfven blott en hustru. Hon säges vara en behaglig och välbegåfvad fru, men som vill hafva mera frihet att röra sig ute i verlden, än hennes herre och man vill medgifva henne. Våra vänliga värdinnor föreslogo mig att göra hennes bekantskap och lofvade att bjuda henne till sig tillsammans med mig.

I dag, söndag, firas en slags vårfest af grekiska befolkningen i Jerusalem och man ser af denna hundratals, i skaror eller grupper, sitta på kullarne och fälten utom Jaffa-porten, undfägnande sig och sina barn med frukter och bröd. Qvinnorna äro nästan alla obeslöjade, och kulörta silkesdukar, röda, gula, gröna och blå, hvifta i vinden öfver deras hufvuden och deras hvita mantlar. Männerna stå för det mesta i afskiljda grupper, gunga på tåg, fästade mellan olivträden, eller ligga och sola sig under dessa. Det ser rätt festligt ut.

Äfven jag har firat en fest, en åminnefefest af djupt allvarsam art. Men hvem kan fira den här, i Sions kyrka, utan glädjetårar.

Vädret är varmt och ljuflikt, såsom på en midsommardag hos oss. Lysande, skarlakansröda anemoner slå ut på marken; bien suga honung ur en mängd små blommor. Men — man klagar allmänt öfver torkan och fruktar stor vattenbrist för sommaren. Kedrons bäck är torr och säges icke komma att flöda i år. Hela landet törstar!

Den 27 Febr.

I dag, medan kalla, stundom snöblandade regnskurar uppfriska Jerusalems marker, låta infödingarne jubla och hålla främlingarne inom hus, vill jag berätta dig något om mina besök i åtskilliga af stadens förnäma harems. Det är icke blott nyfikenhet, som förer mig till dessa besök, det är intresset att lära känna hvad dessa qvinnor, så stängda från lifvet och ljuset, förnimma af det andliga lif och ljus, som allena gifva värde åt lifvet och hopp åt döden.

Den vackra unga M:rs Johnson, gift med amerikanska konsuln i Beyrut och dotter till den härvarande amerikanska missionären, M:r' Barkley — en intressant och älskvärd man — var nu min vänliga anförarinna. Hon har sedan barndomen varit uppfödd i Jerusalem och hemma-

stadd i flera af stadens bästa arabiska familjer. Gynnad af en af dessa har hon äfven fått nedstiga i den af muhamedanerna så helig hållna, så strängt bevakade Davids graf, fått se de klara lamporna brinna och det gyllne täckelset i sångarkonungens tysta hvilokammare. Den unga frun talar arabiska som sitt modersmål; jag kunde ej hafva en bättre ledsagarinna vid mina besök.

Vår första visit var till en familj, som galler för ganska gudfruktig och äfven bigott. Vi infördes uti ett temligen vackert divanklädt rum, som snart fylldes af husets innevånarinnor medan svarta och bruna slafvinnor och deras barn samlade sig i en hop innanför dörren för att gapa på oss. Flera arabiska familjer af nära anhöriga bebo vanligen ett och samma hus och begagna ett och samma förmak. Föräldrar och barn fortfara att hafva gemensamt hushåll äfven då de sednare blifvit gifta och hafva barn, — patriarkaliskt tillstånd, som har sitt goda med sig, men äfven sina olägenheter och icke sällan vållar mycket osämja och gräl. Denna familj af flera gifta bröder sades vara ovanligt enig och lycklig. De flesta af dess fruntimmer förekommo mig mer än vanligt osköna. Nästan alla hade Jonquiller i håret, men planterade utan smak i en qvast öfver pannan eller vid örat. Alla buro tunga koftor och pantalonger. Deras klädsel var utan prydlighet, liksom deras hållning var vårdslös, utan allt behag. Bland åtta à tio var ingen enda vacker, men ett par hade lifligt tycke. Vi hade med oss ett ungt amerikanskt fruntimmer, Miss Moon, som såg mig litet ut som om hon kommit från månen, men som jag tror vara af mer än vanligt värde. Hon är sedan ett par år i Jerusalem och välbekant med arabernas språk och sedvanor. Vi välkomnades vänligt, med handtryckning af de jonquillebärande damerna, och slafvinnor bjödo oss, enligt bruket, kaffe i koppar, stora som halfva äggskal, samt tschibuks och cigarrer. M:rs J. och jag smuttade hvar sin kopp kaffe; miss Moon rökte en cigarr.

Medan M:rs J. språkade med en nygift ung fru upptogs min uppmärksamhet af en äldre, som emedlertid icke

alls bekymrade sig om mig. Det var en fru af omkring 40 års ålder, med ett blekt ansigte med klokt uttryck, fint formade ögon och penslade mörka ögonbryn. Hon satte sig på en låg divan, lät en slafvinna, knäböjande framför sig, med vatten begjuta hennes hvita och vackert formade händer och armar. Sjelf tog hon sedan med händerna af detta vatten ur handfatet, sköljde dermed sitt ansigte, drog det upp i näsa och mun, spottade det åter ut och tog det ånyo upp som förut. Efter denna mindre trefliga, men förmodligen brukliga, heliga tvagning, vecklade hon ett hvitt musslinskläde kring hufvud och hals, lät en slafvinna utbreda en matta midt på golvet framför ett fönster i djupet af rummet, föll der på knä i det hon förnyade gånger berörde marken med sin panna under det hon oupphörligt sakta mumlade. Den goda frun hade väl aldrig hört uppmaningen: "När du vill bedja, så gack in i din kammare och stäng din kammardörr", hon ville tydligen bli sedd af "menniskomen." Sedan hon väl i tio minuters tid förrättat sin andaktsöfning kom hon och satte sig på divanen bredvid mig, alltjemt muttrande sakta och fingrande på sitt radband, — ty muhamedanerne bruka äfven radband, liksom de romerskt-katholska och grekiska christna, dock utan kors. —

Genom M:rs J. sade jag henne, sedan hon slutat sitt muttrande — att jag var glad att se det hon sysselsatte sig med bön, och önskade veta om hon bad till Allah eller till Propheten. Hon svarade: "till båda." Jag frågade om hon ville säga mig innehållet af sin bön? Härpå frågade hon litet spetsigt "om jag ville blifva muhamedanska?" Jag svarade leende, att jag skulle besinna mig derpå om hon ville säga mig allt om sin tro och lära. Detta tog hon tydligen upp som ett skämt, dock ej ovänligt. Jag sade att vi europeer vanligtvis tro, att muhamedanerna anse fruntimmerna icke hafva själar och icke komma i paradiset efter döden. Hon svarade, att äfven fruntimmerna helt visst komma i paradiset, dock ej i det högsta.

Fråga: Hvad skola fruntimmerna företaga i deras paradys? skola de der dricka kaffe och hafva "fantasia", förlustelse?

Svar: Judarne tro, att de efter döden skola komma i Abrahams sköt, de christna att de skola komma till Herren Jesus, och Mosslems att de skola komma i deras prophets Muhameds paradys; de komma dit om de på jorden varit trägna i bön och allmosors gifvande; — men hvad de der skola sysselsätta sig med, det vet ingen af dem."

På detta allvarsamma svar af den goda frun, som dermed bevisade ett högre medvetande, än Korans lära om lifvet efter döden — "blott sinnliga njutningar" — kunde jag ej annat än säga: "taib", godt, men till åtskilligt annat måste jag säga: "muss taib", icke godt, såsom att man icke fick bedja af hjertat, utan endast föreskrifna böner på bestämda tider, och att de frommas fromhet tycktes bestå i formler och noga iakttagande af vissa föreskrifter. Den kloka frun syntes tydligen viss om, att ingen kunde vara klokare än hon, och hela fruntimmers-familjen syntes mig säker om sin rättfärdighet och sin salighet — ack! såsom larfven i kålgården är säker om sin lycka, emedan han ej har aning om fjärlens vingade lif!

Jag frågade ett par unga qvinnor med lifligt tycke om de icke hade lust att resa för att se Guds sköna verld? Nej, svarade de, "det vore syndigt för fruntimmer!"

Från detta ultra-heliga hem — från hvilket vi emedlertid skiljdes under många vänliga "massalami" (lef väl), förfogade vi oss till ett annat, mera verldsligt. Fruntimmerna der voro nu på besök hos paschans fru, men man väntade dem hem i hvarvt ögonblick, och slafvinnorna nödgade oss ifrigt att ingå i förmaket, ett stort, ljusst, ganska vackert rum, med höga, byzantinskt rundade fönsterbågar och skarlakansröda förhängen. Herrn i huset var en rik Effendi, och hade tre hustrur. Han och hans son och dennes unga fru bebodde samma hus. Slafvinnorna och deras barn kommo, som vanligt, in och ställde sig att

gapa på oss. Af dessa slafvinnor voro några alldeles svarta och hade ett rått uttryck, andra åter voro bronzbruna och hade de fina drag och det själfulla ansigtsspel, som utmärka Abyssiniens folk. En af dessa qvinnor, som sades vara en "trotjenarinna" och mycket afhållen inom detta harem, hade ett utmärkt godt och förståndigt ansigte. Öfverhufvud berömmar man Abyssinierna som de bästa af tjenare, förståndiga, goda och trogna. Desto mera är det att beklaga, att detta lilla afrikanska folk, som bibehållit sin christendom midt ibland muhamedanerna, skall af nöden i deras land nödgas utvandra, och att många tjena som slafvar. De äro tydligen en arabisk stam och en ädel sådan att dömma af dragens skönhet.

En af de hemmablifna damerna — förmodligen en fru af andra graden — kom i stor negligé och satte sig hos oss, språkade litet med M:rs J. och beundrade en qvist med blommor, som hon hade i sin hatt. M:rs J. ville lösgöra den för att gifva henne, men hon svor vid Allah att hon icke skulle emottaga den. Straxt derpå sade hon, att hon ändå gerna ville hafva blomman, och den flyttades nu från den vackra M:rs J.'s hufvud på det af den icke vackra Sitti Ayesha, som tog emot den, obesvärad af sin nyss uttalade ed. Men sådana meningslösa eder lära i hvart ögonblick uttalas af de muhamedanska fruntimren. Den unga närvarande frun hade ett utseende, som tydde på råa och våldsamma passioner.

Nu uppstod en liflig rörelse bland slafvinnorna i rummet, och man förkunnade, att husets förnämsta fruntimmer voro hemkomna. Snart derpå inträdde tvenne temligen frappanta gestalter, den ena en några och trettio års fru i en guldgul drägt af något storblommigt tyg, den andra, mycket yngre, mycket täck, i svart sidenkofta och pantalonger med rika guldfransar och galoner. Hon var den nygifta makan till sonen i huset och var utmärkt blygsam i uttryck och åthäfvor. Det var icke fallet med den äldre frun, som med högst ogenerade och ganska litet behagliga fasoner satte sig i soffan på gås-vis, dragande upp än det

ena benet, än det andra. Hennes framtill öppna klädning lät se en hals af bländande hvithet, omslingrad af en guld-kedja, hennes hållning var vårdslös och icke ens anständig, enligt våra begrepp. Hon tycktes vara den förnämsta af sin mans tre hustrur, sade oss att hon ville blifva en "Hadji", pilgrim, och med sin man och en af hans med-hustrur, denna vår, göra en valfart till Mekka. Hon kunde litet läsa, men alls icke skrifva, och då Mrs J. sade henne, att jag var ett fruntimmer, som skref böcker, syntes hon icke kunna begripa hvad det ville säga. En liten sjukligt utseende gosse togs emellanåt från famnen af en ung slafvinna, men var då så orolig och skrek så, att han snart måste återlemnas till den svarta flickan, hos hvilken han tydligen trufdes bättre, än hos modern. Den unga frun, lika behaglig, som den äldre var det föga, bjöd oss på en bricka en utsökt god sorbet af rosen-essens, och derpå en fint broderad näsduk för att torka våra läppar. Hebe eller Ganymedes hade icke kunnat bjuda nektar med mera blygsamt ädelt behag; hennes väsen och klädsel hade en viss antik ädelhet, och det lilla fina hufvudet en barnslig, verkligt rörande skönhet. Ack! att denna skall förnedras inom ett harems kloak, — jag kan ej nyttja annat uttryck när jag tänker på dessas natur och vanliga tillstånd och på den anborna skönheten af detta unga qvinnliga väsen. Men kanske kommer hon att höra till de undantags-qvinnor, som älskas uteslutande och intill slutet af sina män. Visst är att hon syntes mig förtjena det. Nu var hon tydligen lycklig, som en ung älskad och älskande brud, hvilken i nuets fullhet icke kan tänka på morgondagen.

Mycket vänligt och väl bemöttes vi i detta hus och trakterades på allt upptänkligt vis; ty gästfrihet hör till muhamedanernes pligter och dygder. Miss Moon rökte här en nerghilé, — en slags turkisk pipa, som jag skall beskrifva en annan gång. Vid afskedet fingo vi blicka in i ett litet rum nära divanen, der en liten frodig gosse, ännu i linda, men med turban på hufvudet, låg i silfverbeslagen vagger och sof — en pascha i miniatyr.

I tredje hemmet, som vi denna dag besökte, möttes Mrs J. med högljudda fröjdebetygelser af en ung, dyrbart utstyrd fru och en lika ung turbanklädd herre. De voro hennes bekanta allt sedan barndomen, hade i dag beredt sig på hennes besök och syntes mycket hålla af henne. Till min förundran kom den unga herrn in i sällskapsrummet jemte oss och satte sig helt obesvärad på divanen för att deltaga i samtalet. Han var svåger till den unga frun och för närvarande convalescent efter en tids sjukdom, för öfrigt sjelf gift och familjfader, ehuru han ej var mera än aderton år gammal (han hade blifvit gift vid fjorton år). Både han och den unga frun sågo bra, goda och vettiga ut. Hon hade ett verkligen europeiskt behag i uttryck och väsen, ehuru hennes drägt icke var fri från den smaklöshet, som i allmänhet utmärker fruntimrens klädsel härstädes. I stället för kofta bar hon en blå sidenblus, och kring lifvet och upp öfver ena axeln ett bälte af idel guldstycken, enkla och dubbla guld-mejidis och Österriskiska dukater; en stor guldklocka och andra dyrbara prydnader hängde vid detta dyrbara bälte. Hennes ögonbår och ögonbryn voro svärtade, hvilket dock ej förtog ansigtets goda uttryck. Vi trakterades, som vanligt, med kaffe och sötsaker; miss Moon rökte här åter en cigarr. Den unga frun ville intet förtära, ty hon hade gjort löfte att fasta denna dag till tacksägelse för sitt lyckliga tillfrisknande efter sin nyss öfverståndna tredje barnsäng. Hon lemnade oss en stund för att gifva di åt sitt lilla barn. Hon var synbarligen en lycklig maka och moder; hennes ögon strålade af lefnadsfröjd. Den unge mannen syntes äfven god och tillfreds; dock ville han gerna resa och se något af verlden. Men, sade han leende, han ville vänta till dess han fått mera skägg på hakan. (Detta syntes nu alls icke till). Han lärde sig emedlertid engelska språket.

Frågor om tillståndet efter döden kände jag alls ingen håg att göra här. Jag såg framför mig unga människor, alltför tillfreds med det närvarande lifvet, för att mycket sysselsätta sig med det tillkommande. Och den lyckliga

unga frun, sin mans enda hustru, ammade nu sin lilla son och får säkert af sin man hvar dag en ny guld-mejidi att hänga i sin gördel. Detta är hennes paradisfröjd. Mätte den räcka länge!

En ung svart slafvinna, som bjöd oss kaffe, stjelpte af tafatthet omkull en af kopparna så att kaffet rann ned på den vackra mattan. Men hon blott log deråt och syntes icke hafva att frukta bannor eller straff.

I allmänhet synes mig slafvarnes förhållande till deras husbondfolk vida friare och förtroiligare här, än i Amerikas slafstater. Slafvarne tyckas icke hysa någon fruktan för sina herrar. Kanske stå de dem närmare i bildningsgrad, än slafvar och husbönder stå till hvarandra i den vestra verldsdelen. Men orsaken till detta bättre förhållande här torde äfven böra sökas i den godhjärtighet, som, säges det, utmärker den arabiska qvinnan*).

För egen del kan jag blott berömma den välvilja och äfven hjertlighet, som jag erfarit under mina besök hos dessa fruntimmer, äfvensom det förstånd de flesta visade i tal och svar. Det är mig klart, att med uppfostran till frihet och christendom skulle de kunna blifva lika med Europas bästa bildade qvinnor. Desto större är den synd, som qvarhåller dem i sminkad förnedring, i andlig fångenskap, och desto rättvisare är det straff, som kommer öfver ett folk, hvilket ej i qvinnorna vet att akta människoslägtets mödrar. Straffet är, att folket sjelf hemfaller till förnedring och upplösning. Huru kunna dessa qvinnor, nej dessa människolarfver, uppföda ett fritt, sjelfmedvetande, till högre mål framåtgående folk? Der familjen hemfaller under den husliga despoten, och husfadren blir envälds-

*) Att den emedlertid icke hindrar slafveriets vanliga följder har jag sedan förnummit. En ung slafvinna i ett förnämt arabiskt hus midt emot konsul Rosens, visade sig stundom på dess tak med tårar och åtbörder, som tycktes påkalla hans medlidande. En dag då han visade tecken till uppmärksamhet bönföll hon honom gråtande att köpa henne, så att hon måtte komma ur detta hus, ty hennes "Sitti (Fru) slog henne så hårdt och ständigt!"

herre, qvinnan blott ett husgeråd, en tjenarinna för nöje eller nytta, der hemfaller folket under envåldsherrskare, och dermed under slafveriet och döden, — så framt det ej förmår spränga sin fängslande puppa. Första steget dertill vore att befria qvinnan och upphöja familjelifvet. Detta är en lifsfråga för alla Österlandets folk. Mösslems söner hafva en tid gått i spetsen för dessa. Starka som eröfrare, hafva de ej kraft som fri- och fridgörare — ej odlingens och den högre fredens krafter. Hvar är nu deras storhet och politiska sjelfständighet? Den stora porten har blifvit en inkörsport för främmande folks vagnar och hästar. Dess ny-måne har ingått i nedan. Dess stjerna går ned. Och så måste det gå för hvarje folk, som icke behjertat skapelsebokens urkunds-ord: "Gud skapade menniskorna sig till ett beläte; man och qvinna skapade han dem. Och Gud välsignade dem och sade: Varer fruktsamme och föröker eder och uppfyller jorden, och hafver henne under eder." Blott i denna rena ömse-sidighet och likhet emellan man och qvinna — så skönt antydd äfven i det svenska ordet *maka* — kunna de vinna den gudomliga välsignelsen och göra jorden till ett paradís.

Judarne, som, likt alla Österländska folk, förföllo i polygami, befriade sig likväl sednare derur, och äro i denna tid ett folk af rena seder och ett rent familjelif. Deras stigande odling och betydelse bland de folk, hos hvilka de nu lefva förströdda, har visserligen deri sin säkra grund, och profetian om en ännu kommande nationellstorhet, medan de folk, som herrskat öfver dem i deras hemland, hafva gått under eller stå vid randen af sin undergång. Så nu turkarne och araberna.

Qvinnornas underordnade ställning i Österlandet, hindrade likväl fordom icke, några af dem, att uppnå hög rang och rättvist rykte för klokhet eller karakterskraft. "Drottningen af Söderlanden" är en ädel representant af dem. Men de fria och ädla voro få bland de tusende ofria. Så är det hos alla för-christliga folk. Och huru hafva Österlandets qvinnor sedan dess sjunkit? Hvar äro nu deras Zenobior, Semiramider, deras domarinnor och hjeltinnor? Deras anda har blifvit qväfd af harems in-

stängda, förpestade luft. Hos de christna folken äro de högt utmärkta qvinnorna kanske icke i större antal, än hos de fordna, icke-christna. Men förhållandet emellan de få fria och de tusen ofria är nu omvänt. De tusen äro fria, och de få ofria, — en icke ringa orsak till dessa folks stigande lif och ständigt vexande odling.

Muhamed saknade icke känsla för qvinnans rätt. Derom vittna flera af hans i Koran skrifna stadgar. Han stadgade att hon skulle hafva del i arf, och afskaffade arabernas sed att döda sina flickebarn*) (i det de kastade dem lefvande ned i en brunn eller annat djupt hål i jorden); han ville göra qvinnornas lott och del på jorden bättre, än den var tillförne. Men ingen syn af ett Guds rike lyste dervid hans skumma blick, och hans egen väl-lustiga natur förde honom att stadga männernas rätt till månggifte och att dessutom hafva barn med slafvinnor. Derjemte föreskref han, att mannen i allt skulle hafva rätt öfver hustrun emedan "han måste försörja henne." Sjelf öfverskred Muhamed mycket det antal af 4 hustrur, som han stadgade som lagligt för sina efterföljare. Hans eget första gifte med den kloka enkan Kadijah, som han hade att tacka för sin upphøjelse i mer än ett afseende, borde, synes det, hafva fört propheten att se litet djupare in i dessa ämnen. Men dertill var han sjelf ej stor och fri nog. Efter den kloka Kadijahs död blef han slaf af sina lustar.

Den 1 Mars.

Jag har flyttat från mitt stora, men tomma hôtél. Alla hôteler i Jerusalem — summa två eller tre — stå i år tomma. De sednaste morden och rövverierna hafva afskräckt

*) En märkvärdig "Sura" (serie eller paragraf) i koran öfver yttersta domen, hvilken i starka färger beskriver den stora rättegången öfver människornas gerningar, innehåller orden: "när den lefvande begrafna flickan skall uppstå och fråga för hvad brott man dödade henne, då" etc.

turisterna att komma. Jag har flyttat till en tarffligare, men på det hela träffligare boning hos goda människor och ny-christna judar. Min värdinna — af tysk familj — har i synnerhet ett väsen så huldt, en röst så mild, att det gör mig godt att se och höra. Hon sörjer äfven på det bästa för min lilla hushållning, ger mig ett förträffligt kaffe, godt Jerusalemiskt bröd*), och färskt smör — för första gången sedan jag är här, — hvilken hjertstärkande frukost jag förtär vid hundrade sparfvans qvitter medan solen tränger in genom ett litet fönster åt gårdssidan samt dörrspringorna och helsar mig med ett vänligt: god morgon! Sparfvarne höra verkligen till innebyggarne i Jerusalems hus. Jag har ingenstädes sett dem i sådan mängd, ej heller så förtroliga och så frodiga. De äro ständigt på vakt kring gården, följa husmodren i spåren för att upphemta hvar fallande smula, hoppa ned i brödkorgen om hon sätter den ifrån sig ett ögonblick, göra sig allestädes hemmastadda och jubla dervid så lustigt, att man omöjligt kan blifva gramse på de öfvermodiga små.

Jag bor allt ännu på Zions berg och ej långt från den sköna palmen. Från de byzantinskt hvälfda fönstren i mitt klosterligt lilla och stilla rum ser jag ut öfver ett stort grönt åkerfält, der den frodiga kornbrodden redan går i djupa vågor för vinden. Bortom detta resa sig en vacker, gammal grekisk kyrka — "Abrahams och Isaks", om jag ej misstager mig — med pryddligt arbetade port- och fönsterhvalf, vidare en turkisk minaret, från hvars galleri jag ser och hör den vakthafvande muezzin utropa bönens timmar, — ett skönt therebint-träd står vid dess fot; — och bortom dem samt några klosterlika byggnader ser jag höja sig grafkyrkans sköna, men söndriga kupol. Horisonten begränsas äfven här af de eviga kullarne, som nu skifta i grönt efter de uppfriskande regnen.

*) Hvetbröd, bakadt af judarne eller egentligen af judinnorna, får man utmärkt godt i Jerusalem. Det arabiska brödet, bakadt i tunnare kakor, ser smakligt ut, men är bäskt och tungt.

I mitt rum är jag omgifven af mina vänner — böckerna, de gamla goda vänner, som jag fört med mig från Sverige, Schweits och Italien, och några nya, dem jag fått från pastor Hefter och M:rs Gobat — en fru af mycken godhet och välvillig omtanka för alla, som komma i beröring med henne. — De skola hjälpa mig att lära känna det land och de folk, hos hvilka jag nu gästar, hjälpa mig framåt på min tankes stig, framåt i klarhet och sammanhang uti min inre verld. "*Medicina Mentis*", själens läke-dom och tröst, tysta ljusbärare, bästa, trognaste vänner allt ifrån min barndom, mina böcker! Jag känner det, som om jag här kunde lefva länge lycklig allena med er!

Gatan nedanför mina fönster är föga lockande till utgång. Den är trång, krokig, smutsig, eländigt stenlagd; men så äro nästan alla Jerusalems gator. Denna gränd är blott litet trängre och litet smutsigare än de flesta. Likväl ser jag ofta Zions döttrar (många judfamiljer bo i denna del af staden), gå der fram i en ståt, som något minskat mitt medlidande med deras belägenhet i Jerusalem. Under den långa, hvita slöjan, så behagfullt fallande öfver den turbanlika hufvudbonaden, framglänsa ögon, som göras mera glänsande af mörktfärgade ögonhår och af blå, fint penslade skuggor under ögat; guldkedjor och annat glitter glimmar kring den hvita halsen, guldörhängen vid öronen; äfven den hvita turbanen har gyllne prydnader. Grupper af så utstyrda qvinnor och unga flickor ser jag ej sällan stå och sola sig utom Zions portar. Flera af dem äro ganska vackra, en verklig ögonfägnad, och tydligen rätt villiga att låta sig tagas i ögonsigte. Men jag frågar mig med någon förundran om dessa qvinnor kunna vara de samma, som jag på judarnes klagodag såg klaga och gråta öfver tempelstenarne och som sades vara så fattiga och tryckta. Jag har äfven frågat derom andra personer, och man har svarat mig att judarne här verkligen äro, i allmänhet, mycket fattiga, men att den praktkärlek, som är dem, liksom alla Österländska folk egen, låter dem ej sällan i grannlåt för hustrur och döttrar oklokt använda

mer än de borde af de penningeunderstöd, som de ibland erhålla af lyckligare lottade trosförvandter.

Då jag nu nedstigit på min gata vill jag säga ett par ord om Jerusalems gator i allmänhet, hvilka jag nu så temmeligen bevandrat och måste ihågkomma, såsom de sämsta jag någonsin vandrat på. Stenläggningen synes enkom gjord för att bringa vandraren till att stappla eller stupa. Smutshögar växa dagligen längs med husen och i hvart gathörn, ty ingen tar dem bort. Döda hundar och kattor ligga ofta der tills de förmultna. På dessa gator, i synnerhet i trakten af den heliga grafven, rör sig denna tid — och hela tiden ifrån jul tills efter påsk — en ström af folk utaf många nationer och af djur utaf många slag, i hvilken ström man stundom måste vända likt ett halustrå i en hvirfvelvind, åtminstone om man är ensam, utan ledsagande kavass; ty denna ström aktar ingen ensam person, och hvarken djur eller menniskor gå ur vägen för något så obetydligt. Och får du höra bakom dig ropet: "Darak!" då råder jag dig att så snabbt, som möjligt söka tillflykt i första bästa öppna dörr du finner; ty du kan då vara viss om att hafva tätt bakom dig eller öfver dig en af deras orientaliska högheter, kamelerna, som med sin breda last upptager gatans bredd och planterar sina stora tassar på marken med ett förkrossande uttryck af kraft och likgiltighet för hvad de träda uppå. De bära hufvudet så högt, att de ej kunna akta derpå, de komiska, dumma djuren; men har du en hatt, som retar deras aptit, t. ex. en halmhatt, så torde det hända, att hans kameliska höghet hastigt nedlåter sig att nappa den af ditt hufvud och gravitetiskt tugga den såsom en godbit för sin mage. Så hände det förra vintern ett fruntimmer här.

Ju närmare man kommer den heliga grafven, i synnerhet på Via-Nazari, och allt intill förgårdens trånga port, dess större blir trängseln, och det behöfves verkligen att vara snäll som en dufva och försigtig som en orm för att komma oklämd och oskadd igenom. Det är i synnerhet de christna pilgrimerna, som svälla denna ström under deras vandring till grafkyrkan eller under uppköp af grannlåter,

som bodarne på båda sidor om gatan framhålla för deras blickar, såsom radband, rökelse, perlemoarbeten från Bethlehem, färgade glas-armband från Hebron, målade helgonbilder, kyrkljus, Jericho-rosor m. m. Äfven ganska dyrbara radband och ädla stenar utbjudas der. Är du allena i strömmen af djur och människor, så får du ingen ro att betrakta något; ty du undanskuffas obarmhertigt af pilgrimer, af turkiska soldater, af araber eller af åsnor, kameler och dessas drifvare. Men är du i sällskap af en europeisk konsul eller af hans fruntimmer, så är du burgen; ty framför dessa och dig marscherar konsuls vakt, en eller två kavasser i lysande turkisk kostym och höga silfversmidda stafvar, och för dessa myndiga herrar med sultansminer och gravitet öppnar sig strömmen, och om den ej gör det, så ropa de högt och skuffa undan till höger och venster både folk och fä, så att det blir utrymme nog, och hvarken man eller qvinna törs sätta sig till motvärn. De packas upp mot husmurarne; sjelfva deras högheter kamelerna måste gå ur vägen, och du kan då med något lugn egna din uppmärksamhet att betrakta den brokiga chaotiska församlingen, genom hvilken du tågar fram.

Tio tusen till tolf tusen pilgrimer räknas vanligen denna tid i Jerusalem, i år sägas de vara i mindre antal än vanligt, men en större mängd säges skola komma närmare påsk, och mig synes mängden redan stor nog för den trånga staden. Större delen kommer från Ryssland och från de fordna christna provinserna, nu under Turkiets spira. Många äfven äro från Syrien, Armenien, Kaukasien, Persien och Egypten. De ryska drägterna hafva mörka färger, äro enkla och anspråkslösa. Qvinnornas klädsel påminner mig om den af våra svenska bondgummor kring Stockholm. Kostymerna af de Söder- och Österländska christna äro brokigare. Männerna hafva turbaner eller prydliga mössor och pelsar, stundom dyrbara. Qvinnorna hafva guldprydnader på hufvud, hals och handlofvar. Många gå, liksom de muhamedanska qvinnorna, i stora, hvita skynken, men betäcka blott sällan ansigtet såsom de. En af de märkligaste drægter, är den af männen från Kaukasien

och Persien. De se ut som om de kommo från Sibirien i deras höga svarta skinnmössor och svarta eller bruna fårskinnspelsar. Dessa mäns drag äro starka, välbildade, men grofva; deras gestalter äfven ovanligt starka och stora. De sägas hafva stora hjordar och rika betesmarker, samt ej sällan komma till Jerusalem med 20 à 30,000 francs på fickan. Men — jag har ännu ej sagt hvad jag ville om Jerusalems gator.

På den ryktbaraste af dessa, "Via dolorosa" visar man rådshuset, der Christus stod inför Pilatus, stället der Pilatus framställde den törnekrönte för folket med orden: "se människan!" (ett täckt bro-hvalf högt öfver gatan, med ett litet hus med tvenne fönster i midten), stället, der Jesus hudflängdes af vaken, det der han föll under korset, m. fl. orter, hörande till frälsarens sista smärtoväg. Det är möjligt att dessa ställen och kapeller ofvan jord motsvara de verkliga historiska platserna, men som helt visst äro begrafna djupt i jorden under dem, som nu, med mer eller mindre sannolikhet, representera dem i dagsljuset. Det dramatiska intresset för mig, ligger i karakteren af denna långa trånga väg med sina mörka smärtstationer, så olika med Salomo's tempelgårdar, och att denna väg fritt valdes af den, som en dag stod som lärare i detta tempel, beundrad af unga och gamla, och kallad: Mästare.

Den rike mannens hus är ett rätt prydligt hus, som man på denna gata visar främlingen, men helt visst ett annat och mycket nyare än den rike mannens, om hvilken Jesus talar, så vida för öfrigt denne var en verklig person i Jerusalem och icke blott en typ, som igenfinnes der ännu, liksom i alla länder.

Husen längs gatorna äro i allmänhet låga, utan anseende och skönhet. Åt gatan till ser man föga utom de grå stenmurarne. Inom porten finner man hos de förmögare en borggård, omgifven af små byggnader, icke utan bekvämlighet och stundom orientalisk prydlighet. Ett sådant hus är såsom en liten borg, hvilken kunde försvara sig under en fiendtlig stormning. Plan ser jag icke i denna

korall-rika hopgyttring af små hus, stundom bestående af blott små rum, det ena på det andra, och hvars halfva tak alltid utgör en terrass för promenad, från hvilket en liten trappa eller stege förer till bostaden eller till terrassen derofvanpå. Men uti ett klimat och uppå gator, sådana som Jerusalems, kan jag godt förstå behaget af att kunna få promenera på taken af sina bostäder och derifrån i god ro njuta fri utsigt och frisk luft under den nästan alltid klara himmelen. Konsul Rosens hus, — der han emedlertid bor endast som hyresgäst — är ett af de vackraste i staden och omsluter på sina höga terrasser en trädgård med vackra fruktträd, blommor, gräsvall, en sval veranda med en sten-fontän, en djurgård — der nu tvenne gazeller (sköna, men vilda djur) göra sina språng — dessutom en väl stenlagd borggård, från hvilken dörrarna till herrskapets rum på ena sidan, på den andra till tjänarens öppna sig. Och man ser der huru tjusande en Österländsk boning kan vara.

Större hus i Jerusalem ägas ofta af flera arabfamiljer samfäldt, stundom af 50 à 60 personer, och hyran för huset delas emellan dessa. Stundom kommer du till en port, som ger tillkänna att den sett bättre dagar, fastän den nu är fylld af smuts och sopor, så att det är dig svårt att komma öfver dem. Tar du dig likväl mod der-till, så upptäcker du kanske derinom (liksom jag härom dagen) ännu sköna lemningar af palats, hvars qvarstående hvalf, fönsterbågar och prydnader vittna om dess härkomst från medeltiden. Dess förfallna tillstånd, vårdslösheten och osnyggheten derinom vittna om turkarnes hushållning. Men hvart du går i Jerusalem ser du spår af denna; öfverallt smuts, grus eller oordning. Bethesdas damm, den heliga dammen, hvars vatten "en engel rörde" och gjorde helande, Bethesda är nu blott en reservoar för grus och orenlighet.

I bazarens dunkla, täckta gångar, tycker du dig gå i någon underjordisk stad. Tysta sitta musemännen der vid sina bodar, med långa pipor och långa skägg — hvar och en ser ut som en sultan — väntande gravitetiskt att Allah

sänder dem kunder. Der inne är tyst och dystert, men ej osnyggt, och jag kan förstå att det kan kännas som en lisa att komma hit undan de heta solstrålarne. Vissa delar äro så mörka, att man har svårt att urskilja de mötandes ansigten, och kamelernas tysta, fastän tunga steg — ty äfven de inträda här — synas mig här dubbelt fruktansvärda. De flesta gator hafva inga namn och alla synas mig så lika hvarandra, att jag ej begriper huru man kan komma att med säkerhet finna sin väg i dessa labyrinthiska gångar. Här och der råkar man på byggnader under arbete. I jude-qvarteret bygga judarne nu som bäst en praktfull ny synagoga genom bidrag af trosbröder i andra länder, af hvilka "Sir Moses Montefiore" i London nämnes som en af de Jerusalemska judarnes verksamaste välgörare i denna tid. I den mera europeiska delen af staden bygger Österrike ett vackert Hospiz med kapell, smakfullt och dyrbart. Äfven här har man, för att finna grund, måst arbeta sig ned igenom några och 60 fot grus. De största och nästan enda torgen äro Harams-platsen — ensam i sin art, — den vid Hippaikus torn innanför Jaffa-porten, och den framför evangeliska kyrkan på Zions berg.

Jerusalems arabiska befolkning ville jag klassificera i rökande, skrikande och — stumma eller spöken. De förra får du se i grupper och skaror sitta utanför kaffehusen — torget innanför Jaffa-porten är en älskad samlingsplats för dem — rökande tshibuks och nerghilés*), medan kaffehusets uppassare, — vackra gossar i grekisk dräkt — springa omkring med en eländigt utseende kaffekanna och hålla svart kaffe — ju svartare desto bättre — i äggskalsstora koppar, ur hvilka de rökande herrarne smutta med

*) Nerghilén är ett slags rökinstrument, från hvars munstycke — af gul ambra när det skall vara rart — går en slags slang, — flera alnar lång — hvilken slutligen nedgår i en prydlig vattenkarafin, hvarur du ser uppstiga en rök medan vattnet i karafinen pottrar med ett gurglande ljud. Den sålunda genom vattnet afvalnade röken säges vara mera hälsosam, än annan tobaksrök, och det gurglande ljudet särdeles angenämt för de rökande.

mycket välbehag. Stundom ser man en bland dem berätta något med lifliga åtbörder; de andra lyssna tyst, och sällan ser man någon skratta. Ur kaffeboden får du som oftast höra ljudet af zित्रa och stundom dertill en dallrande omelodisk sång, som besjunger krigsbedrifter, eller kärleksäfventyr, dem araberna mycket tycka om att höra. I bazarer och bodar, öfverallt der ett visst stilla lif råder, får du se rökande, och ser du bland dem gröna turbaner — och det ser man ofta — så har du för dig en slägtinge till Propheten, eller en man som gjort en pilgrimsfärd till Mekka, kan sin Koran utantill och har därför rang af en helig man.

De skrikande bland befolkningen äro alla de, som hafva vanan att sälja på gatorna eller drifva kameler och åsnor. Till dem höra äfven landtfolkets qvinnor (eller fellahins), som dagligen komma till staden med ved, gräs, grönsaker, ägg, o. s. v. De sitta vanligen på Jaffa-torget med sina varor, skrika förskräckligt, och när de tala emellan sig skulle man tro att de stortråta. Dessa qvinnor låta sina smutsgrå skynken hänga från hufvudet nedåt ryggen och betäcka icke sina ansigten. De äro merendels smyckade och stundom liksom besmidde med silfverprydnader. Silfvermynt, uppträdda på snören, bilda bandåer öfver pannan utåt hårfästet och hänga längs åt kinderna; silfver-ringar pryda fingrar och handlofvar. Äfven helt små flickors ansigten äro ofta sålunda infattade i en ram af silfverpenningar till fortsättning af hufvudbonaden, en liten mössa eller kalott, utsydd med turkiska piastrar, tätt fastsatta likt fiskfjell. Jag har hört, att denna mössa är flickans brudskatt. Dessa landtfolkets qvinnor hafva ibland en slags vild skönhet, men oftare äro de fula, och i synnerhet stygga till uttrycket. Råhet och ondska uttala sig i deras uppsyn och väsen. Det är en församling af hexor, för hvilka jag känner mera fruktan, än för männerna af denna klass, ehuru visserligen icke heller de ingifva förtroende. Men det vilda sjelfsvåldet är hos dem ej så synbart.

En vacker kontrast till dessa Xantippor äro de Bethlehemitiska qvinnorna — grekiskt-christna arabiska qvinnor, — som komma till Jerusalem och taga der tienst i goda hus. De beslöja icke heller ansigtet, hafva en frisk, blomstrände färg, vackra drag och en naturlig värdighet, som upphöjes af deras kostym. De igenkännas lätt på deras höga hufvudbonad och på det hvita långa höljet, som från denna faller ned öfver axlar och rygg. I silfvermynts-bandåen öfver pannan lysa vanligen några guldpennningar. Biskopinnan Gobats kokerska kunde tjena till modell för en bild af drottningen af Saba, och min tjena-
rinna "Maria" till den af en Judith.

Till de stumma eller spökerna höra alla de förnämre arabiska fruntimren, som, svepta i långa hvita skynken och med af täta svarta, gula eller blå florsöfverdrag betäckta ansigten, i grupper och skaror talrikt vandra eller rättare vackla i gula stöflor och toflor på stadens gator för att begifva sig utom Jaffa-porten på promenad. Man hör dem aldrig inom staden yttra ett ord, ej heller ser man dem stadna. Och komma de nära dig, så vänder sig det der svarta eller gula under det hvita höljet mot dig med ett stirrande, forskande uttryck, utan att du dock kan utforska eller ens gissa till ansigtet, som är der bakom. De stackars stumma spökerna — som oftast ej torde finna sig beklagansvärda och som äro det desto mer — gå vanligtvis ut på sina kyrkogårdar eller slå sig ned under olivträden och tillbringa dagen med att göra — ingenting.

Ett åkdon ser eller hör man aldrig i Jerusalem, men ibland ses en förnäm Effendi eller en rik beduin, följd af sin tjenare, komma ridande på ståtliga springare genom den fotvandrande mängden. Beduinen känner man alltid igen på hans långa från hufvudet fladdrande mantel — stundom inväfd med guldränder, och det snöre af kamel- eller hästhår konstigt flätadt, som fasthåller manteln kring hufvudet, så att dess veck skugga ansigtet. Detta ansigte är mörkt till färgen och uttrycket äfven mörkt, men i de dunkla ögonen bor en ljungande flamma, och perlhvita

tänder blixtra fram bakom läpparne när dessa någon gång öppna sig för en vänlig helsning eller ett löje. Beduinhöfdingen rider alltid väpnad med lans och bössa och så äfven hans tjenare. Men äfven de landtbrukande araberna (Fellahins) gå beväpnade med bössor, stundom af ganska vackert arbete inlagda med metaller och med lysande, om än ej ädla stenar.

Någon gång ser man en grupp lustvandrande Effen-dis. Dem igenkänner man på deras dyrbara drägter och långa silfversmida stafvar, hvilka de begagna som käppar. Vanligtvis åtföljas de af några tjenare.

Om pilgrimerna har jag redan talat. Af dem komma dagligen vandrande eller ridande små tåg, som fördela sig i de under klostren stående herbergena, der de sägas temligen dyrt få betala för äran att vistas i den heliga staden. Många komma ock mera dit för handelns, än för den heliga grafvens skull.

Judarnes befolkning i Jerusalem (omkring 4,000 själar) delar sig i tvenne politiska sektioner med skiljda synagogor, seder och språk, nemligen de spanska judarne (Sephardim), som utom hebreiska, äfven tala spanska, och "Aschkonazim" eller främmande judar, mest ryssar, pohlackar och tyskar. De förra stå omedelbart under Porten, de sednare under konsulaternas skydd. De skilja sig äfven i hufvudbonader. En tredje, egentligen religiös afdelning är karaiterna, som här representeras endast af några få familjer. De utgöra judendomens protestanter, förkasta Talmud och Mischna (judiska traditioner) och hålla sig till Gamla Testamentets böcker ensamt. De sägas vara pligt-trogna och sanningsälskande, samt föra ett rent och godt familjelif. Äfven de hafva sin särskilta synagoga.

Om judinnornas drägt har jag redan talat. Och får du se en man med pelsmössa eller annan mössa (eller utan sådan), som har ett par långa, tunna korkskrufvar af hår hängande nedåt kinderna, så kan du vara viss om att det är en jude. Hans ansigte är vanligtvis blekt, långt, har fina drag och ett uttryck af ödmjukhet eller snarare af att känna sig nedtryckt. Jag har i Jerusalem sett blott tre

män, som synas mig representera de phariseer och skriftlärda, mot hvilka Jesus mer än en gång ifrade, såsom de der vilja blifva "hälsade på torgen", som "uppfräta enkors och faderlösas hus", som hafva "nyckeln till förståndet, men gå sjelfva icke derin och hindra andra att ingå." Dessa tre herrar har jag merendels sett promenera tillsammans i ståtliga dräkter och höga judiska turbaner. De hafva ett utseende af högmod och sjelfförnöjelse, som fullkomligt stämplar dem till Phariseer.

Slutligen måste jag säga ett par ord om Jerusalems olyckligaste innevånare, de stackars spetälska, hvilkas lilla by af ett par gator med ett par dussin låga hyddor du ser tätt innanför muren, nära Zions port. Dessa usla kojor hafva dörrarne vända mot muren, men deras innevånare (några och femtio, såsom jag tror) ser man alla dagar sitta eller ligga på vallar och kullar i grannskapet samt utmed vägarne utom Jaffa och Zions portar, visande åt de förbigående sina vanställda ansigten, sönderfrätta lemmar och ropande att man måtte varkunna sig öfver dem. Ty de lefva här — så har man sagt mig — endast af allmosor*). Dessa felas dem ej heller. Ofta ser jag bröd, frukter och andra matvaror räckas dem af de förbigående. De samla detta i korgar, som de tyckas hafva gemensamt. De se ohyggliga ut, men icke egentligen olyckliga, ty noga har jag gifvit akt på deras uttryck, och detta är icke af lifsleda eller förtviflan. De synas angelägna om att uppehålla sitt usla lif, sin bedröfliga tillvarelse och öfvergjuta dig med välsignelser för en allmosa af några piaster**). Underbara förmåga af jordelivet och ljuset att äfven öfver det hopplösaste jordiska

*) Några af dem äro likväl icke fattiga, utan hafva hus och åkerfält; men så fort de bevisas behäftade med denna Österlandets ohyggliga sjukdom måste de lemna sina bostäder och förpassas hit. Sjukdomen anses smittosam, och barn ärfva den från sina föräldrar.

***) En turkisk piaster är omkring 6 skilling svenskt banko.

lif gjuta behag nog att göra tillvarelsen kär! De stackars spetålska här hafva dock en viss frihet, hafva sol och sällskap med hvarandra, och hvar dag intresset af en lotteridragning på lyckligare medmänniskors öfverflöd. Detta uppehåller deras mod och deras lif. Jag undrar om de fromma derwischerna, som jag hvar fredag ser vandra till den stora Omars-moskén, någonsin vända sina steg till de spetålskas by och predika för dem om ett bättre tillstånd bortom döden?

TJUGONDE STATIONEN.

Ridt till Urtas dal. Traditioner och legender. Herodion. Utsigt af Bethlehem. Nybyggaren Meschullam. Fikonträdet trenne skördar. Palestinas jordmån. Urtas dalars minnen och möjliga framtid. Kedron flödar. Folkfest i Kedrons dal. Stor middag i ett Harem. Pascha Soreija. En natt på Oljoberget. Besök i Omars moské. Prins Alfreds intåg i Jerusalem. Besök i synagogor. Karait-familjen. Beredelser till påsken.

Den 2 Mars.

En af de skönaste dagar af mitt Palestina-lif! Klockan nio på morgonen satt jag på arabiskt vis till häst för att med engelska konsuln, Mr Finn och hans fru göra en utflykt till Bethlehem och Urtas dalar, kung Salomos fordna trädgårdar, såsom man tror. En kavass red framför oss, fruktansvärdt beväpnad med sabel och jag vet ej hur många skjutgevär, som tycktes välla fram ur hans mage eller gördeln kring denna, men som jag misstänker voro oladdade. Lika mycket! Om beduiner möta oss, — och i trakten kring Bethlehem äro några rätt farliga stammar — så måste de kunna tro sig vara i lifsfara om de blott nalkas oss på nära håll.

Morgonen var nästan nordiskt frisk, himlen härligt blå och klar, och snart gjorde solstrålarne luften maj-mild och varm. Då vi, utom Jaffa-porten, vände oss söderut, mötte oss anblicken af den Moabitiska bergskedjan i skönaste purpurskrud. Under hela vår morgonridt behöllo vi den i sigte, en storartad linea vid sydöstra horisonten. Vi redo genom Gileons dal och upp på högslätten i söder om den, mot det ståtliga grekiska klostret "Amar Elias" (helige Elias). Sköna olivplanteringar och rätt vackra trädgårdsanläggningar visa sig här på båda sidor om vägen. De äro af en grekisk prest, "Papa Benjamin", som säges hafva utfört dem af egen drift och med egna medel. Han stod vid vägen här, under ett stort therebint-träd, en man af fast kroppsbyggnad, med långt hvitt skägg och vänligt ansigte, och bjöd oss att bese sin trädgård. Vi hade nu ej tid att stadna, men lofvade att en annan gång ej försaka det nöjet. Och vi fortforo att rida sakta framåt under det att konsul Finn och hans själfulla, älskvärda fru vexelvis berättade mig traditioner och legender, fästade vid åtskilliga ställen under vägen. Ty båda hafva de länge bott i landet och hafva ett varmt intresse så för dess forntid, som dess framtid.

Så får jag nu höra omtalas gamla lagar, som ännu gälla och hållas heliga, ehuru de aldrig blifvit nedskrifna utom i folkets minne, och som under muntlig öfverlemnning från fader till son fått en helgelse såsom af Guds lag, högre än sultans lag, samt måste åtlydas framför denna. Sådan t. ex. är den gamla sed, som befaller att den man, som under öppen dag och oförhindrad planterar ett träd, har sedan rätt till all den jord, på hvilken trädets skugga faller; en lag troligen ämnad till att uppmuntra trädplantering, men som än i denna dag ger orsak till mången tvist och rättegång.

Nära Elias-klostret, — der man i en berghäll visar stället der profeten hvilat och som deraf blifvit liksom urgröpt — är en brunn, kallad "de visa människens brunn." Legendan berättar, att männen från Österlandet, som kommo för att hälsa den "nyfödda Juda-konungen",

voro, när de anlände till detta ställe, så trötta och så törstiga att de hade glömt sin resas mål och stjernan som hittills vägledt dem. Men när de här böjde sig ned öfver brunnen för att upphemta vatten, då sågo de stjernan, klart speglande sig i dess djup. Och nu vaknade deras minne och å nyo deras mod att fortsätta vandringen fram till dess mål.

Ett stycke bortom klostret redo vi öfver en mark liksom öfversållad med småsten. Hit — berättar legenden — kom en gång jungfru Maria trött och hungrig. Af en åkerman, som här rensade sin ärtåker, bad hon att få några ärtor att stilla sin hunger. Han vägrade; hon bad å nyo. Nej, svarade han, snarare skall jag gifva dig småsten att äta. Vål! sade då Maria uppbragt, endast småsten skall härefter växa på din åker! Och allt sedan har denna trakt förblifvit en åker af småsten. Jag anmärkte att legendens Maria icke var en särdeles god christen då hon så vedergällde ondt med ondt.

Derefter kommo vi till vänligare nejder, nejder der den grönskande marken var helt lysande af stora, skarlakansröda anemoner, som öppnade sig mot solen liksom en jordens lofsång. De lyste mig in i själen.

Vid den lilla byn Bethjallah reser sig, likt en befäst borg, det romersk-katholska klostret "Korset", på arabiska "Dêr el Mussalabeh", med seminarium och kyrka — en af de mest storartade anläggningar här i landet, der Jesuiter-orden uppfostrar arabiska ynglingar till christna missionärer för deras folk. Den gamla, lilla grekiska kyrkan, som står i grannskapet, omgifven af en klunga fattiga hus, har kämpat och kämpar än i dag fåfängt med den latinska öfversittaren, som allt mer uttränger dess välde andligen och lekamligen. På de höga kullarne i vester, vid hvilkas fot klosterpalatset ligger, lär man se Medelhafvet och Döda hafvet på en gång. Hela nejden är en serie af kullar — utaf hvilka en del synas hafva fordom varit odlade i terrasser — och grunda dälдер. I dessa sednare ser man ofta olivplanteringar.

Vi redo nära förbi Rachels graf. Det lilla kupoltäckta kapellet deröfver har ofta blifvit förstördt och uppbyggt å nyo. Hit samlas vid hvarje nymåne judiska qvinnor för att med klagan och sånger fira deras stammoders minne. Hennes död (hvarom berättas i första Mose bok, kap. 35, v. 18) tyckes hafva gjort henne i judiska folkets ögon till en typ af moderskänslan i dess lidande och kärlek, och de tro att denna eger en rösträtt i Guds råd samt kraft att nedkalla välsignelse öfver barn och barnabarn på jorden. "Ty", säger Herren (enligt profeten Jeremias): "man hör en klagelig röst och bitterlig gråt i höjdene: Rachel begråter sina barn och vill icke låta trösta sig öfver sina barn; ty det är ute med dem." — "Men Herren säger alltså: låt af ditt ropande och gråtande; ty ditt arbete är icke förgäfves, säger Herren: de skola igenkomma utur fiendeland." — "Och dina efterkommande hafva mycket godt att vänta, säger Herren, ty dina barn skola komma uti sitt land igen*).

De judiska qvinnorna bedja vid Rachels graf för sig och sina barn, såsom de romerskt-katholska till Maria. Bortom denna sed, som vi — evangeliska protestanter — med rätta förkasta, ligger en åsigt, den vi icke borde förkasta, — den, af sambandet emellan lefvande och döda (eller förutgångna) och deras verksambet.

Vägen — men som egentligen icke är en väg, utan en mängd gångstigar, hvilka slingra sig fritt genom markerna och bland hvilka man kan välja, — vänder ifrån Rachels graf åt sydost. Stora utsigter öppna sig öfver den vilda bergsöknen mot Döda hafvet, hvars blå vattenspegel skymtar fram vid foten af Moabs bergsvägg. Det vulkanlikt bildade berget Herodion reser sig pyramidalt och högt ur de svarta klippväggarna på denna sida om Döda hafvet och nära derinvid det ändå högre "Frankberget", på hvars topp korsriddarne sägas haft en fästning, hvaraf man ännu ser lemningar. Det var på Herodions kulle, som Herodes, kallad "den store" — och som verkligen var stor såsom

*) Jer. kap. 31.

despot, såsom byggmästare och såsom brottsling — hade byggt sig ett präktigt lustslott, omgifvet af sköna trädgårdsanläggningar, till hvilka han ledde vatten ur Ethams rika källa i Urtas dal. Det var ock dit han fördes för att grafläggas efter sin död i Jericho, sedan han förgäfves sökt ny lifskraft vid Callirhoe varma bad på hinsidan Jordan. Kullen, som bar hans lustslott och blef hans graf, är ett honom värdigt monument, högt och svart, likt en utbränd volkan. Herodion står bland Judeas kullar, såsom Herodes förr bland dess folk. De sköna trädgårdarne äro förödda och Ethams klara källa uppfriskar dem ej mer.

"Der är Bethlehem!" utropade M:rs Finn i det hon pekade på en bergsås framför oss. Men det varade en god stund innan jag i det starka sol-ljuset kunde urskilja den lilla staden från klippgrunden, på hvilken den står. Jag kunde det först genom skuggan af olivträden, som här och der stå emellan de grå stenhusen och murarne. Ingen minaret, ingen hög kupol fäster blicken, som sväfvar öfver den låga staden, bebodd nästan uteslutande af christna araber, och hvars pittoreska läge på sluttningen af berget man föga kan bedömma från den sida, derifrån vi nalkades. Vår väg gick dessutom icke nu rakt till Bethlehem, utan först till den ett stycke längre bort liggande Urtas eller Artas dal, der vi skulle besöka en christnad jude vid namn Meshullam, nybyggare i denna dal. M:rs Finn hade, med en engelskas energi, ingått i ett slags hälftenbruk med denna man i afseende på hans anläggning, dels af intresse för honom sjelf, dels af intresse för anläggningar af denna art inom Palestina, hvars jordbruk är i bedröfligt tillstånd, men kunde vinna mycket genom exemplet af en god odlare.

Vi redo utför en temligen besvärlig berghäll — det första svåra stället under vägen — ned i en dæld till höger om berget, på hvilket Bethlehem ligger. Här sågo vi åkrar och vingårdar tydligen ödelagda af någon våldsamt härjning.

Bethlehemitiska familjer hade råkat i bitter tvist och en af dem hade hemligen påkallat en beduin-stam ur Jordans-

öknen att komma och härja grannens åkerfält. Det skedde en natt, under hvilken beduinerna drefvo deras get-hjordar och kameler öfver de med rika skördar täckta fälten, och låto uppåta, upprycka eller nedtrampa allt. Sådana nattliga gerningar lära vara ganska vanliga bland araberna här i landet och hindra all lugn och säker förkofran.

Vi vände rundt kring berget söderut och sågo då åt flera håll öppna sig djupa bergspass med flata dalbottnar, täckta med stenar och gulnadt gräs. Men på höger hand vidgade sig ett dylikt pass, hvars botten grönskade som det skönaste trädgårdsland. I dess djup såg man en lund af unga träd, bortom den en kulle, som stängde utsigten. Det var Artas berömda dal, den enda nu odlade af dessa dalar, men hvilka alla troligtvis en tid varit odlade och tillsammans utgjort gångar i Salomos ryktbara trädgård, som under romarväldet benämndes "Hortus conclusus" (den instängda trädgården). Salomos likaså ryktbara dammar — som ännu äro i godt stånd och från hvilka vattenledningar gå till Bethlehem och till Jerusalem — ligga en half timmas väg härifrån, och vatten kunde aldrig felas dessa trädgårdar. Vi voro vid vår resas mål utan att hafva mött några farligheter och knappast några människor utom ett par fredliga beduiner med sina kameler. Trakten emellan Jerusalem och Bethlehem synes obebyggd och folk-tom.

Vi stego af hästarne och gingo till fots på en väg, anlagd i klippväggen längs med dalen, hvars pryddliga trädgårdsland, i regelmässiga fyrkanter, lågo grönskande under oss; på andra sidan om dalen reste sig ett terrassformadt berg, som följde dalen i samma riktning, som det, på hvilket vi gingo. Ungefär i midten af dalen låg Meschullams "farm" och i dess midt ett välbygdt boningshus i tvenne afsatser, liksom sittande på bergshällen med foten nere i dalen. Ett stort citronträd, lysande af gyllne frukter, stod utanför porten. Några feta ungreatur betade på de gröna sluttningarne, och ett stort får, med silkesglänsande ull låg och solade sig på en liten kulle och såg sig omkring.

såsom en regent på sitt land. Allt hade utseende af väl-måga och välbefinnande.

Vid boningshuset välkomnades vi af tre stora, väl-födda hundar, som tycktes förstå att vi voro vänner och hviftade med svansarna utan att skälla i det de betraktade oss. Solen baddade mycket hett och vi voro glada att af tvenne vänliga arabiska tjenarinnor i den vackra Bethlehe-mitiska dräkten föras in uti bostadens skugga. Snart derpå kom frun i huset. Hennes sjukliga utseende förtog icke de tydliga spåren af stor skönhet och uttrycket af själens frid och helsa. En liten flicka — yngst af åtta barn — ljus och vacker, såsom vi tänka oss en ljus-alf, följde modern. Husfadern, dalens odlare, var nu i Beth-lehem, men väntades snart tillbaka. Emedlertid undfagna-des vi med en idyllisk måltid, som icke kunde varit bättre i Abrahams herdatjell: förträffligt bröd, smör, ost, en färsk äggkaka, frisk, grön sallat, och Bethlehemsvin, sött och behagligt som Roms Orvieto.

Mot slutet af måltiden kom Meschullam, en kraftfull, men af lifvets kamp och arbete djupt märkt gestalt, med panna och ögon lysande af intelligensens och viljans kraft, ett ansigte fullt af djupa fåror, hvar och en talande om ett stycke historia, om en bergad, bitter eller ljuf, erfarenhet. Han syntes mig en arbetare, trött efter ett långt dagsverke, men ännu modig, ännu oförskräckt, ännu färdig att kämpa med mödorna och glad i sin seger öfver dem.

Meschullam och hans fru äro ett hjertstärkande bevis på den goda viljans och det ihärdiga arbetets makt öfver-allt på jorden. Ty stora hafva varit de svårigheter och äfven faror, med hvilka de haft att kämpa, dels från men-niskors sida, dels i följd af inträffande omständigheter vid det fredliga nybygge de företagit utan uppmuntrande eller stödjande vänner utom de tvenne makar, som nu gästades af dem med omisskännelig glädje och tillgifvenhet. Nu står dock deras boning fredad midtibland blomstrande åker-land och växande unga träd, och de grannar, som ej velat blifva nybyggarens vänner, hafva lärt att akta eller frukta

honom. Hans söner och döttrar hafva växt upp till väl-artade unga människor, och hvart år planterar han nya olivträd kring dalen och på bergens jordrika terrasser, eller vinner några fotsbredd jord af det stenröset, som förr alldeles öfvertäckte dalens mark. På detta sätt har den småningom blifvit så tillsägendes eröfrad från stenbetäckningen. Nu äro stenarne uppstapplade i prydliga murar kring åkerlanden och här och der såsom dammar mot vinter- och vårflödena, som inställa sig när regnet varit ymnigt; och denna fredliga eröfring fortgår alltjemnt med biträde af araber, dem Meschullam förstått att göra till sina villiga tjänare.

Efter middagen gingo vi ut att bese dalen och dess anläggningar, men först den rika källa, som vattnar dem, Ethams källa, som gjuter sig i en krystallklar bäck längs med bergsväggen. Vi följde den sorlande bäcken uppföre. Allt kring dess bräddar syntes glädja sig öfver de liffulla vågorna, svärmar af små vingade knott, som dansade öfver dem, de rosenröda cyclamerna, som sprungo fram ur stenarnas hål eller remmor och böjde mot det friska vattnet sina allrakäraste små blomhufvuden såsom för att spegla sig, gräset, som grönskade yppigt längs bräddarne, dem vågorna sköljde. Mandelträden blommade och hundratals små guldfinkar med röda plymer kring näbben qvittrade och drillade i träden, ehuru de flesta af dessa ännu voro utan löf.

Längre upp på kullarne i djupet af dalen, huru smaragdgrönt lyste ej gräset i dess första vårlif efter regnskurarne, och huru härligt strålande af skarlakansröda anemoner, som kommo fram öfver allt på den ännu oodlade jorden. Jag kände lust att falla ned och kyssa dem. Var det ej på dessa blommor, som frälsarens blickar sågo då han sade: "Salomo i all sin härlighet var icke klädd såsom en af dessa!" En liten skön, blå Iris fann jag i mera fuktiga delar af dalen. Bondbönor och ärter stodo i blomma på trädgårdslanden. På ett ställe i bäcken sköljde man svenska rofvor, dem Meschullam planterat och hvilka växa här frodigt och fort. Dessa hade blifvit satta i

November månad. Palestinas i allmänhet, fastän icke öfverallt lika fruktbara jord bär årligen tre à fyra skördar och behöfver sällan hvila, blott man afväxlar med växterna på passande vis.

Den öfre delen af dalen tillhör ett par arab-familjer, och man kunde lätt se det af trädgårdslandens vanvårdade tillstånd. De flesta buro, utom några gamla, sköna oliv- och fikonträd, endast ogräs, och här och der en liten oregelmåsig åkerlapp med bönor eller mais. Dessa lands utseende framställer en påfallande kontrast med Meschullams odlingar tätt invid. Araberna erkänna det, men i stället att tillskrifva sig, sin lättja och vårdslöshet felet, tillskrifva de det "Allah", som icke mer gynnar dem, utan frankerna, såsom de benämna europeerna. "Allah har blifvit en frank!" hör man dem stundom säga då de tala om europeernas lycka vid sina företag i jernförelse med deras egen ringa förkofran.

Komna till Ethams källa, hvars åder väller ymnigt fram ur en klippig kulle straxt ofvanom dalen, vände vi tillbaka. Under vandring och samtal hade timmarne gått fort, solen begynte luta nedåt, och vi måste uppgifva för denna gång att besöka Bethlehem om vi ville, innan mörkret, vara tillbaka i Jerusalem. Men innan jag lemna denna så egendomliga dal och Meschullams gästfria boning — jag hoppas att längre fram på våren få återkomma till dem för någon längre tid — måste jag säga dig något ur fikonträdets årsbiografi i Palestina. Ett par fikonträd nära Meschullams hus väckte min uppmärksamhet, emedan de, ehuru alldeles löflösa, buro fruktkart, som tydligen icke behöfde många veckor till för att blifva mogna frukter. Man sade mig att dessa äro de så kallade "vinterfikonen"; fikon som framskjuta sent på hösten, sitta kvar öfver vintern och mogna först följande vår, vid påsktiden och detta är första fikonskörden. Mrs Finn, som vistats uti Palestina i tolf års tid och har goda ögon, berättade vidare: "den andra fikonsättningen sker i Mars månad, ofta medan vinterfikonet ännu sitter på trädet, och innan trädets löf slå ut. Dessa fikon, som kallas "Boccore", skördas

vid midsommarstid. Tredje och sista skörden — ty fikonsträdet i dess hemland bär tre skördar årligen — är i Augusti månad. Augusti-fikonen — bär kallade "Kermonse" — äro de sötaste och bästa, och egentligen de, som soltorkas och förvaras. De derefter kommande äro de, som sitta qvar öfver vintern och först mogna vid nästa vårsol men gifva då en utsökt munsbit*). Ett fullt löfvadt fikonsträd om våren före skördetiden, måste då alltid bära frukt, mognad eller mognande, så vida det är i godt tillstånd. Har det icke satt frukt tidigt om våren, så bär det ej heller sådan under hela året. Ett religiöst, mera än naturhistoriskt intresse förde mig att söka dessa upplysningar (dem jag äfven finner bekräftade i ett vetenskapligt verk öfver Palestinas naturalster), och lät mig af dem hemta mycken tillfredsställelse. De hafva hjälpt mig att på nöjaktigt vis förklara den af evangelisten Mattheus i dess 21:sta kap. omtalade symboliska förbannelsen af ett fikonsträd, som, ehuru fullt löfvadt och före skördetid, icke hade några frukter.

Vi bestego åter våra hästar och togo vägen åt Jerusalem. Det var en underskön afton. Kunde jag dock måla för dig luftens och fästets utesägliga renhet och klarhet, de bjerta skuggorna af bergen öfver dal-bottarne allt som solen nedgick, oliv-lundarnes sköna belysning i aftonens guldstrålar, skärheten af sjelfva deras skuggor på den rödbruna jorden, — framför allt färgprakten af de Moabitiska bergen, hvilkas djupa klyftor och veck framstodo klarare allt som solen sjönk, samt den lysande gloria öfver dem, som steg och steg allt högre, medan de insveptes i skymning! Slutligen var allt skugga på jorden, men himmelens glans lyste oss länge medan vi tysta redo på de ensliga stigarne öfver Bethlehems kullar och dälдер. Gamla sköna minnen lyste äfven i aftonens lugn fram ur åldrarnes natt. Det var i denna nejd, som Naomi och

*) Det torde vara dessa fikon, som i Maj månad komma från Levanten till Neapel och der säljas under namn af "Fichi di pasqua" (påsk-fikon).

Ruth genomlefde den rörande Idyll, hvilken under höljet af seder, främmande för våra dagar och folk, framställer en tafla af qvinnovänskap och trohet, värd alla tiders beundran. Det var i denna nejd, som Ruths store sonson, sångarkonungen David betade sina hjordar, slog jätten Goliath och knöt vänskap med konungasonen Jonathan — en lefnadsbild icke mindre skön än den af Ruth och Naomi. — Det var i dessa dalar, som herdar hörde englarnas sång vid frälsarens födelsetimma: "Ära vare Gud i höjden, frid på jorden, menniskomen en god vilja!"

"Frid på jorden!" Hade jag ej nyss sett en uppfyllelse af den profetiska helsningen öfver Artas dal, liksom jag ser den dagligen i de fredliga eröfringar, som evangeliets bekännare utföra här i landet midt bland fiendtliga muselmän och på en jord, som desse kalla sin? Det är christna, som rundtomkring Jerusalem och Bethlehem allena plantera och bebygga landet i de christna kyrkornas och klostrens skydd. Det är deras välde, som här under de största svårigheter och faror dock ständigt är i stilla tillväxande. Det måste så vara, ty de äga hvad muhamedanerne alldeles sakna, synen och tron på ett fridens och lycksalighetens rike, ett "Guds rike", som de måste förverkliga på jorden. Muhamedanen har ingen sådan uppgift. Då han upprepat de föreskrifna, dagliga bönerna, utfört de föreskrifna tvagningarna, gifvit allmosa och "aktat sig att kränka den faderlösas rätt", så har han uppfyllt allan rättfärdighet; han kan hvila sig i sitt harem, röka sin tshibuk, halfslumra hela dagen under läsning af sin Koran eller "Sunna" (tradition), eller göra ingenting, och låta verlden gå som Gud eller "Guds skugga på jorden", sultan, vill. Hvem är han, att han skulle något kunna medverka i dess styrelse? Gud allena styrer. Den christne vet ock att Gud styrer verlden; men han vet äfven att han måste verka till, vara ett organ för hans styrelse om Guds rike skall komma på jorden såsom det är i himmelen. Hans arbete är icke så lätt, men dess mål är — fullkomligheten. Och öfver hans arbete i fridsfurstens tjänst hör han ljuda löftet: "salige äro de fridsamma, ty de skola besitta jorden!"

Jorden — jag återkommer till vår sena aftonfärd — var nu alldeles mörk, men stjernorna framkommo tindrande, klara. Canopos lyste underskön öfver Bethlehem, medan, vid den norra horisonten, stora Björn klättrade baklänges upp öfver Jerusalem. Först närmare midnatten kommo vi dit.

Den 10 Mars.

Sedan mot en vecka hafva vi regn med kyla och häftiga stormar, och i dag snögar det, såsom det denna tid plägar snöga i Sverige. Man fröjdar sig deråt i Jerusalem, ty nu blifva cisternerna fulla för sommaren och man tror, att äfven Kedron skall komma att flöda. Jag har lefvat hela denna tid stilla och ensam på mitt rum i sällskap med mina vänner böckerna. Jag läser om Palestina, om Asien, dess nationer och religioner, Alkoran, Kabbalah'n m. fl., läser dem om hvarandra, liksom biet flyger från blomma till blomma, sugande ur hvar och en honung eller vax för sin kupa. Sådant arbete utgör mitt högsta nöje. Blott om aftnarna känner jag mig och min ensamhet något tunga. Ty ögonen vilja ej då mera läsa, själen ej tänka.

Den 12 Mars.

Solsken åter, men kallt ännu; isflingor ligga på taken och utmed murarne. "Kedron flödar!" Det är den glada nyhet, som i dag sprides från hus till hus jemte Kedrons vatten, som utbjudes till salu. Vår mjölkhustru här i huset bragte oss tidigt på morgonen det glada budskapet. Kedrons flöde är tecken till att både stad och land hafva fått vatten tillräckligt. Detta flöde är öfverflödets signal, och man kan nu vara trygg för den kommande sommaren. En mängd människor strömmar ned i Kedrons dal för att se bäcken strömma.

Söndag den 13 Mars.

Stor folkfest i Kedrons dal! Äfven jag var med der-vid, och hade det ej varit för de Österländska gestalterna och kostymerna, så hade jag kunnat tro mig vara på en 1:sta Majfest i Stockholms Djurgård. Skaror af turbanklädda män till häst och till fots, familjer med sina barn, flockar af hvitsvepta qvinnor — några förnäma damer äfven till häst — fyllde vägen. I sjelfva dalen hvimlade det af folk. På de gröna planerna der nere tumlade unga araber sina sköna hästar, och längs med den sorlande, friskt flödande bäcken sutto en mängd säljare af kaffe, frukter, bröd och allahanda sötsaker; rökare af tshibuks och nerghilés såg man öfver allt under olivträden, så äfven flockar af qvinnor, som då och då öppnade på sina hvita höljen för att låta se de rika guldkedjor och smycken, hvilka prydde hals, bröst och handlofvar. Grannare, än dessa, glimma stundom deras eldiga ögon och hvita tänder. Vid sjelfva stället, der bäcken strömmar fram ur jorden, är en svärm barn af båda könen, som hemta upp vatten i krukor, eller förlusta sig att plaska i bäcken med händer och fötter. Den liffulla ådern strömmar framåt, delar sig i två à tre armar, som lustigt sorlande löpa här och der under olivträden genom dalen söderut. Hela vägen visar ett brokigt hvimmel af menniskor och djur, huller om buller, men allt fredligt och glädtigt. Bergs-terrasserna på båda sidor längs med dalen äro fulla af folk, som sitta, betraktande skådespelet medan de röka eller äta. Jerusalems pascha kommer med sin svit långsamt ridande genom dalen utmed bäcken. Min vänliga följeslagare, herr Hefter och jag, följde i hans spår på en smal gångstig genom det blomsterprydda gräset, förbi små grupper af qvinnor, som sutto der under träden, undfägnande sig och sina barn med frukter; barnen plockade blommor och syntes helt lyckliga.

Kedrons bäck fördjupade sig längre fram, blef lik en liten flod och hade flödat öfver vägen på ett ställe emellan bergen, så att man måste vada genom vattnet om man ville komma vidare; men det var tydligen farligt. Paschan vände här tillbaka och så gjorde äfven vi.

När skuggorna började intaga solens plats i dalen, begynte folket lemna den; bergen afklädde sig sin brokiga prydnad, och uppföre de branta höjderna rörde sig skarorna af flera tusen personer mot Jerusalems murar. Aftonen var oändeligen vacker. Den och Kedrons flöde tycktes stämma människorna festligt, och så länge Kedron flödar är denna dal theatern för en ständig folkfest. Flödet räcker vanligen två à tre veckor, sällan en månad eller mera.

Uppe på backen, närmast staden, sutto vid vägen de arma spetälska, anropande de förbigåendes barmhertighet. De allena af Jerusalems befolkning hade icke fått gå ned i Kedrons dal, icke deltaga i folkfesten. Mätte ymniga allmosor trösta dem därför. Mig kunde de ej trösta! . . .

Den 18 Mars.

En arbetsam dag af lutter festligheter! Först: stor middag i Effendi Musas Harem, sedan soirée hos konsul Finn.

Till middagen var jag bjuden jemte fru Rosen, emedan jag hade aflagt besök hos detta harems damer. Man skulle nu fira der en slägtinges ankomst till staden och sextio fruntimmer, alla slägtingar och vänner, voro sammanbjudna på en stor middag för detta ändamål. Jag var rätt glad att få bevista en dylik tillställning och i synnerhet att få se en så stor mängd arabiska fruntimmer anlete mot anlete.

Glädjen blef dock ringa när jag befann mig ibland dem; ty intrycket, som denna församling gjorde, var icke behagligt. De flesta af dessa fruntimmer saknade skönhet och skick, saknade allt uttryck och väsen, som tillkännager

själens odling. Blott fyra eller fem kunde kallas vackra, blott en enda tjusande täck, och hon skulle varit det i hvilken salong som hälst. Hennes skönhet var alldeles osmyckad och ursprunglig. De flesta fruntimren hade smyckat sig med blommor eller några nipper, men så klumpigt, utan smak och behag! Nästan alla buro koftor, af hvilka flera voro kantade och äfven fodrade med pelsverk, och gestalterna syntes mig i allmänhet små och utan allt behag, anletets uttryck drömmande eller rått. Nästan alla hade färgade naglar och mörkblå tecknade små figurer — mest blommor — på händer och armar. En liten flicka om åtta års ålder satt länge helt stilla vid mina fötter. Hon hade ett godt ansigte, men utan tecken till barndomens lif och friskhet. Hon syntes ovanligt allvarsam. Jag fick veta att hon var en fru, och gift med en gammal man. Man visade mig äfven andra små flickor om tio à tolf år, som, äfven de, voro gifta fruar. Stackars barn! Några fruntimmer hade helt små barn med sig; de skreko och voro föga trefliga. Klockan 11 förmiddagen har församlingen kommit tillsammans, och middagen skall serveras först klockan fem. Huru skall man fördrifva tiden intill denna stund? Några fruntimmer dia sina barn, ett par sy, några språka, några brottas på lek, de flesta sitta här och der med korslagda ben på divanerna, göra ingenting och tänka på ingenting. En äldre qvinna förrättade sin bön midt ibland de andra på samma vis som jag sett det en gång förr i ett harem, dock nu utan tvagningar. Så kom klockan 5.

Man frågade mig om jag ville se huru middagen serverades, och på mitt jakande satte man en stol åt mig i ett rum, der ett stort, rundt, mycket lågt bord af tenn stod midt på golvet. Detta betäcktes med en mängd fat, eller rättare stora tallrickar, som först sattes bredvid hvarandra, sedan på hvarandra, två à tre våningar högt, och med en verklig konst, som förhindrade att såser och geléer m. m. icke flödade öfver. Visst öfver 10 olika anrättningar uppstaplades på detta vis. Midt på bordet låg,

på sitt fat, ett helt stekt får. Hvarje persons plats kring bordet utmärktes af en kaka hvetebröd och en liten sked. Endast jag fick en tallrik med knif och gaffel, och fick dessutom behålla min stol.

På tillsägelsen af slafvinnorna att bordet var serveradt, kommo damerna skarvis för att tvätta sina fingrar i ett rum invid det, der middagen anrättades. Sedan satte man sig rundt omkring bordet på vanligt arabiskt sätt, så många som fingo rum der; de andra gingo ut i salongen att vänta. Och nu greps anrättningen friskt an med fingrarne, huller om buller; man åt ur alla faten på en gång, allt med fingrarne, men med ett visst lugn och bibehållande af en viss anständighet; äfven det stekta fåret slets sönder med fingrarne och fyllningen af risgryn, pistacier m. fl. kryddor uttogs med samma hjälpmedel. Jag hade fast beslutat att icke låta mig störas i min goda matlust af de oaptitliga bruken, på hvilka jag var fullt beredd, och jag måste säga, att rätterna voro så väl tillredda och för det mesta så smakliga, att jag lät mig dem väl behaga. Fårköttet var så utsökt läckert och väl stekt, att jag åt det med god smak, ehuru det var den sköna Nephisas feta hand, som slet af och gnuggade sönder ett stycke af ryggen åt mig, och jag tog sammalunda emot och sväljde ned ett stycke dolma, som "Sitti Selma" med grannt målade fingrar stack mig välmenande i munnen. Hvad som verkligen gjorde mig nöje var våra värdinnors synbara nöje och välvilja vid trakteringen. Leende sände de mig hvarjehanda godbitar med ett frågande "taib?" (godt?) eller "Shellabi?" (angenämt? skönt?) och då jag bestyrkte det med ett "Kitir taib" (mycket godt) logo de förnöjda och uppmanade att jag skulle "skrifva derom." Det ville jag äfven gerna, genom nämmande af en del rätter, som icke skulle misspryda våra europeiska middagsbord; men jag var ej i stånd att fatta deras namn eller beståndsdelar. Vid efterrätterna spelade rosen-essenz en betydande rol, vid förrätterna risgryn. När de spisande fruntimren blifvit mätta, lemnade de rum åt andra, som intogo deras platser, och så till dess alla de 60, med barn och blomma, fått

sin fulla del. Sedan drack man kaffe ute på borggården i de vanliga små kopparne, och så starkt att det ordentligt brände i munnen.

Derefter lemnade jag församlingen i sällskap med fru Rosen, under mycket vänliga "Hatter cum" (mycken tack!) för trakteringen, besvarade af likaså vänliga: "Massalami!" hvarvid bröst och panna vidrördes till afskedshelsing.

Jag hade lemnat min parasol i hvardags-förmaket — på andra sidan om gården till det rum der det stora sällskapet befann sig, — och då fru Rosen och jag gingo för att hemta den, mötte oss der Musa Effendi sjelf, i hvit cashmirs-turban leende, men helt rädd att bli sedd af den stora fruntimmers-församlingen, i öfrigt artig och human mot oss. Han syntes mig i bildning vida öfver fruntimmerna i hans harem. Men om denna bildning är mera, än en yttre, vet jag icke. Är den det, så beklagar jag honom; ty det sällskap, det lifvande umgänge, den vän, som han skulle behöfva i sitt hem, den maka, som skulle göra honom hemmet till hans käraste rum på jorden, som skulle lifva hans företag, vederqvicka hans hvilotimmar, den har han ej och kan aldrig få, lika litet som någon muselman. Men — hvems är felet? Goda anlag felas icke dessa qvinnor, det ser jag, det vet jag. Hvad som felas är ljus, frihet, fostrande vård, ädlare mål, än jordiska njutningar och Mahomets paradis. Der mannen förnedrat qvinnan, der hämnar hon sig, förr eller sednare, omedvetet, men förfärligt. Hemmet blir ett öde rum, ofta ett helvete, barnen vanvårdas: hela släktet, alla förhållanden förfalla i chaos. Harems oordning afspeglas i staten. Vi kunna här i landet se det alla dagar.

Men åter till min festmåltid eller rättare *ifrån* den; ty i fru Rosens vackra, europeiskt ordnade hem njöt jag af att hvila från den förras chaotiska uppträden, och att lyssna till hennes artistiska spel, på ett godt, välstämmt piano, af Mendelsohns melodiska "Lieder ohne Worte." Det var mig som en klar soluppgång efter ruskig morgonskymning. Konsul Rosen kom in. Vid den klara aftonlampan,

njöto vi tillsammans den sköna musiken, en kopp godt thé, och samtalade litet, hvilket med honom alltid är lifvande och lärorikt.

Sednare om aftonen, hos konsul Finns, såg jag tvenne personer, som intresserade mig, ehuru på olika vis, paschan i Jerusalem "Soreija", och min landsman, excellens S*****, nyss utnämnd till norrsk stats-minister i Stockholm. Han hade i dessa dagar kommit från Constantinopel med sin fru för att besöka Jerusalem innan de lemnade Orienten.

Paschan är en ung man med ett ansigte af österländsk skönhet och finhet, ett fint, hofmanslikt leende och väsen, men saknande naturlig värdighet och sjelfständig hållning. Hans eleganta gestalt och halft orientaliska, halft europeiska drägt saknade karakter, och en viss antagen förnämhet i väsen och uppsyn, motsades af något slappt och icke manligt i hans hållning. Frappant var han verkligen blott genom anletets fina och fulländade skönhet, hvilken äfven lärer förvärfvat honom tillnamnet "Soreija" eller "Sju-stjernan." Det lärer nemligen vara brukligt bland muselmännen, att, då en ung man inträder i det offentliga lifvet, fira denna epok med en festlighet, som församlar den unge mannens slägttingar och vänner, och dessa förena sig då om att gifva honom ett tillnamn, som i något afseende är utmärkande för hans personlighet. Detta namn behåller han sedan såsom sitt egentliga. Så nämnes en man "den milde", eller "den sanningsälskande" eller "den älskelige" o. s. v. Den sednaste förre paschan i Jerusalem hade fått tillnamnet "den fullkomlige", ehuru, som det påstås, han var ingenting mindre än fullkomlig, utom i ofullkomlighet. Nuvarande pascha har fått sitt namn efter den stjernbild, som i Österlandet anses mest glänsande och skön. På sina visitkort sätter han endast detta namn: *Soreija*. Han syntes förlägen under samtal med europeiska fruntimmer, och höll sig helst till herrarne, hvilket var naturligt för en harems-herre. Han förstod föga fransyska och hade med sig en tolk, som utförde samtalet emellan honom och de främmande. På min anmärkning, genom tolken, att Jerusalem saknade en större

stads förnämsta nödtorft, tillgång på *vatten*, svarade han med diplomatisk finhet, att "det vore sannt, men att man icke borde finna något fel med den stad, der David och Jesus lefvat." Jerusalem har således, under denna pascha, föga utsigt till en förbättrad vattuledning. Dessutom lära de penningar, som hans styrelse på många vis — icke alltid de renaste, såsom jag hört — utpressar af innebyggarna i hans paschalik*) hafva helt andra bestämmelser att fylla än landets behof, och gå i första rummet i vissa embetsmäns fickor; men jag lemnar detta kapitel, om hvilket jag dock ej kan säga något med viss kännedom. Ett vackert drag vet jag af pascha Soreija, och det är, att han är en god son för sin moder, — en enka, — och att han talar om henne med stor kärlek och vördnad, såsom den person, hvilken han och en broder till honom, hafva att tacka för den uppfostran de fått och för allt hvad de äro. För öfrigt är han ännu ung och har för blott ett eller par år sedan tillträdtt sin post som Jerusalems pascha. Vare detta för närvarande nog sagdt om den vackra pascha Soreija.

Excellensen S***** är en lika så god typ af den nordiska gentlemannen, som pascha Soreija af den österländska, framför allt genom det uttryck af manligt allvar och manlig godhet, som är denna typs förnämsta skönhet, och som i en mer än vanlig grad utmärker herr S*****s personlighet. Här var äfven en fin verldsbildning synbar; men människan och mannen stod öfver diplomaten och hofmannen, beherrskande denne; hos paschan syntes mig förhållandet tvärtom. Den höga gestalten lät sig gå med naturligt behag och lugn ledig hållning till samtal med personer, som tycktes intressera honom, utan att han tänkte på sin egen värdighet, den dock ingen kunde glömma, ty den var *der*, gifven af naturen, utbildad af lifvet till en förädlad natur, i första rummet till en inre sådan. Huru gladde det mig ej att se och höra det intryck han gjorde

*) Jerusalems paschalik omfattar hela Syd-Palestina samt det nordliga ända till Nablus i Samarien.

på alla, som med honom kommo i beröring. Jag kände mig tacksam, att han, denna afton, skänkte mig så mycket af sitt sällskap och samtal, och njöt af den snabba blick, det sunda, säkra omdöme, som hans anmärkningar öfver ställningar och förhållanden här förrådde. Detta frapperar äfven alla tänkande, som tala med honom.

Den 25 Mars.

Sommarsköna dagar och nätter göra denna vecka till en fortgående fest. Månen lyser med ett gyllne sken, som om den blifvit mera "du" med solen. De hafva också denna vecka lyst öfver mer än en festlighet i Jerusalem, äfven för mig. Men jag vill först tala om de festliga upptåg, som nästan hvarje dag äro att skåda på Jerusalems gator och i hvilka, gamla, hedniska orienten träder fram på scenen, tänkande christna till förundran och löje. Det är nu "Ramazan", muselmännens stora faste- och botgörelsetid, och under hela denna tid vallfärdas från alla delar af landet till Omars stora moské i Jerusalem och till Moses's graf, den man antager ligga vid Döda havets strand, på denna sidan Jordan, tvertemot den bibliska historien, som säger, att Moses "blef död på berget Pisga i de Moabitors lande." Men det generar icke de fromma muselmännen, och man ser alla dagar flockar af dem med röda och gröna fanor och under musik af pukor och slammer af koppartalrickar draga genom Jerusalem för att begifva sig till "Nebbi Musa's" graf. I midten af skaran gå alltid två eller tre derwischer, som se förskräckliga ut, hafva förvildadt hår och skägg, äro nakna intill midjan och svänga kring sig svärd och dolkar, hvarmed de skenbarligen hugga och sticka sig, den gapande mängden till uppbyggelse*) och sig sjelfva till ingen skada, ty man ser

*) Muhammedanerne hafva vid hvarje moské en lönad prest eller Imam, som förrättar bönerna och andra heliga bruk. Derwischerna äro en slags olönade prester eller heliga män,

aldrig de förfärliga mordvapnen åstadkomma en droppa blod. Under sådana botöfningar besöka de heliga orter och grafvar; stundom draga de äfven till Mekka. Här om dagen såg jag (ett stycke bortom Jaffa-porten) pilgrimer, stadda på resan dit, och som här togo afsked af sina anförvandter. De voro af förnäm klass; ty de hade sköna kläder och redo på hästar och mulåsnor. En mulåsna bar ett tält af rödt tyg, som troligen dolde ett eller två fruntimmer. De förblefvo der osynliga; men männerna stego af hästarne och togo afsked af män och hvitsvepta fruntimmer, som i anseelig mängd åtföljt de resande. Det uttryck, hvarmed ett par unga män kysste de äldre på handen och omfamnades af desse, hade något rörande allvarligt och innerligt. En grupp af män med fanor, pukor och pipor åtföljde tåget, och så fort afskedstagandet var öfver, uppstämde de en missljudande musik. Pilgrimerna, med det röda tältet i deras midt, tågade vesterut, på Jaffa-vägen mot hafvet, — förmodligen för att afgå till Alexandria och derifrån vidare. — De pukande och pipande jemte de ledsagande vännerna och åskådarne vände åter till Jerusalem genom Damascus-porten.

Medan muselmännen vallfärdade till sina heliga orter, och den christna societeten i Jerusalem beredde sig att festligt emottaga drottning Victorias son, prins Alfred, om hvars snara ankomst rykten sedan en tid varit i omlopp, hade jag beredt mig till en stilla nattlig högtid. Jag hade länge önskat att tillbringa en natt på Olivberget och derifrån se solen uppgå öfver Palestinas kullar och Jordans dal. Nu kunde det ske. Vädret kunde ej vara skönare, och en utaf systrarne af Diakoniss-huset, den älskvärda syster Emilie, hade just nu tid att med mig göra denna

stundom gifta, men som egna sig till ett strängt och, enligt muhammedanernes åsigt, heligt lefverne, d. ä.: mycket böner, sträng fasta, pilgrimsfärder till heliga orter, ständigt läsande af koran, hvaraf de kunna en stor del utantill. De hålla bön i moskéerna och förrätta religiösa ceremonier. Muselmännen bevisa dem mycken heder, och kalla dem "Guds vänner."

nattliga färd och ville det gerna. Jag hade, ledsagad af herr Hefter, vändt mig till Sheiken i arab-byen uppe på berget och frågat honom och hans hustru, om de ville låta mig och en ung väninna öfver en natt bebo tornet med den sköna utsigten nära minareten, och om de ville ansvara för vår säkerhet? De gamla båda och deras son hade enstämmigt svarat: "ja, Guds välsignelse öfver er; med våra hufvuden ansvara vi för er, och allt hvad ni viljen och vi kunna, det skola vi gifva er!"

Om aftonen den 21:sta vandrade syster Emilie och jag uppför Oljoberget, åtföljde af diakoniss-husets tjenare, Fredrik, som bar en korg med vår qvällsvard och våra nattkläder. Vid Sheikens boning emottogos vi hjertligt af hans hustru — "Amuna" var det kortaste af hennes namn, — den duktiga, muntra gumman, med hvilken jag redan gjort bekantskap och som nu välvilligt släpade madrasser och täcken upp till vårt luftiga belvedere. Vi — syster Emilie och jag — rådde här ostörda om tornet och om den gång, som derifrån på muren går till minareten. Vi hade likaledes fri tillgång till dennas galleri. Muren utgjorde ena sidan till Sheikens borggård, som alltid tillslutes nattetid, och vi kunde här vara fullkomligt trygga.

Vi beredde oss det trefligt. Ännu innan solen nedgick hade vi skådespelet af en "Fantasia", som uppfördes af pilgrimer från "Wadi Musa." Ett tåg af män, qvinnor och barn kom från Döda hafvets sida, anförde af några ohyggliga gestalter, som buro en röd fana. Under det vanliga pukandet och slamrandet trädde tåget uppför Olivberget och in på Sheikens borggård. Der utförde tvenne derwischer en dans, värd penningar att ses. Den ene, en ung, storvext man, med bart hufvud och naken intill midjan, tog väldiga hopp och språng, vridande kroppen hit och dit under det han svängde omkring sig ett slags gissel af svarta jernkedjor, ett instrument som såg ohyggligt ut, men med hvilket han aktade sig att vidröra sina smidiga och välbehållna lemmar. Den andre, hvars hår syntes sammanväxt med hans skägg på ett outredbart sätt,

var klädd i en lång, hvitgrå kjortel och svängde oupphörligt omkring likt en snurra under det han förblef stående på en och samma fläck. Detta räckte väl en kvarts timma eller 20 minuter under pukornas dån, till dess båda dansmästarne syntes utmattade. Sedan de flåsat ut en stund gick den skuttande och kysste ödmjukt handen på den svängande. Denne kysste derpå den förres hand. De tycktes täfla i ödmjukhetsbetygelser. Slutligen omfamnade de hvarandra och gingo tillsammans in i den lilla moskéen, dit de öfriga af tåget följde dem. Sedan de här förrättat sin andakt aflägsnade de sig med fana och musik utan att hafva begärt eller fått någon allmosa. Dessa upptåg synas således icke blifva utförda för slem jordisk vinning.

Men åter till vår natt, — dock det var ingen natt, utan en nattlig ljusfest underbart stilla och skön, under hvilken måne och sol aflöste hvarandra för att upplysa jorden. Knappt hade skymningen inbrutit förrän ett blekt, människolikt anlete steg lysande upp öfver Moabs berg. Snart gömde det sig bakom en molnslöja och jag begynte frukta, att natten torde blifva töcknig, såsom den föregående var det. Orion och andra stjernbilder öfver våra hufvuden tycktes draga sig tillbaka under molntäckelset. Desto bjertare tindrade ljusen i Jerusalem, nedanför oss, vesterut. Några raketer uppstego från en bostad der, som jag förmodade vara preussiska konsulns, ty hos honom var der stort sällskap denna afton, excellensen S*****'s, pascha Soreija och hela den europeiska societeten. Äfven jag skulle varit der om jag ej af sol och måne varit bortbjuden på Olivberget.

De himmelska ljusen klarnade småningom. Töcknet steg och delade sig i hvita ljusvägar öfver himlahvalfvet; emellan dem tindrade stjernorna klara, icke — såsom hos oss i Sverige under vinternatten — blixtrande starka och stora, utan, med den fina strålglansen af juveler. Vid midnattstid voro de jordiska ljusen alla släckta och hundarnes gläfs de enda ljud, man när och fjerran förnam. I oskynd prakt strålade månen öfver oss, och klädde nejden i roman-

tisk halfdager. Olivträdens skuggor hade aldrig synts mig så djupa och sköna.

Syster Emilie och jag hade tillsammans läst Frälsarens sista tal på Olivberget (i Joh. Ev.) och sedan samtalat om några det inre lifvets phenomener. På mina frågor hade hon berättat mig hvad som fört henne att utbyta ett angenämt familjelif och verldslif mot ett lif af mycket arbete och mången försakelse, men ock af utveckling för alla själens bästa krafter och af rik inre tillfredställelse — det lif som nu är hennes såsom diakonissa. Ärligt och ädelt hade hon låtit mig se i djupet af sin själ. Himlahvalfvets ljus syntes mig ej så skära, som dennas sanning! Sedan hade hon, som vakat hos en sjuk under tvenne föregående nätter, sökt hvilan på sin bädd. Jag hade ej vakat, jag behöfde ej hvila, och — natten var så skön! Jag tillbringade den nästan helt, under vandrande eller sittande på muren emellan tornet och minareten. Jag kan icke beskrifva luftens ljuflighet. Det fläktade sakta från Medelhafvets sida, men fläktarne voro friska och varma på en gång, utsägligt ljufliga. Jag tyckte mig i dem känna kraften af orden: Frid vare med eder! Huru jag sög dem, dessa fridsfläktar med min själ, med min kropp! Så timma efter timma under den stilla, underbart sköna natten.

Tupparne begynte gala, och snart derpå blef en förändring i rymden. Månen bleknade och sjönk bortom Jerusalem, och öfver Moabs bergskedja färgade sig en ljusröd rand; Döda hafvets spegel blänkte ljusblå och klar vid foten af de mörka bergen. Luften förblef lika mild, men vinden kom nu från Jordans sida. Jag väckte syster Emilie, och från höjden af minareten, vandrande rundt om på dess galleri, betraktade vi alla skiftningarne af ljus och skuggor i det stora landskapet under det morgonrodnaden steg och beredde solens ankomst. Jag hade glädt mig att här uppe få skåda färgprakten af en österländsk soluppgång. Men karakteren af denna morgon, liksom af denna natt, var icke prakt och glans, utan mildhet och frid. Himlen var lätt beslöjad i öster, och då solen gick upp var det i en

förmildrad glans; han tålte att man fästade på honom sina ögon och drog till sig blicken utan att blända den. Desto mera symbolisk och betydande syntes mig denna soluppgång. Och sakta och mild, men med klarnande sken steg dagens kung öfver bergen, öfver Döda hafvets vatten och Jordans dal, som derunder blef åskådlig härifrån, såsom jag aldrig sett det förr. Judeas vilda bergsöken, Jerusalem med dess sköna tempelplats och grå husmassor, dess grönskande kullar i söder och vester, de dunkla olivlundarne utom Damascus-porten i norr, framstodo i skarp relief ur skuggorna i morgonsolens glans. Allt vidare blef den krets, som solstrålarne upplyste för våra blickar, och än vidare följde dem våra tankar dit våra ögon ej längre kunde nå, från Palestinas berg — dessa berg, på hvilka bortläggas skulle svepeklädet, hvarmed allt folk besvept är*) — till Europas och Afrikas länder och bortom hafvet till den fjerran verldsdel, der alla verldsdelars folk och frukter komma tillsammans, der kanske ännu ljusets ädlaste frukter skola mogna — det sköna, stora land som jag näst mitt eget älskar högst på jorden!... Ord kunna icke beskrifva skönheten af denna morgonscen, ej makten af de känslor och tankar den väckte.

"Sitti Amuna" kokade åt oss kaffe, äkta tjockt, svart arabiskt kaffe, som smakade oss väl efter nattens vaka och som vi förtärde med arabiskt bröd. Sedan gingo vi ut på Olivberget österut — en trakt, som jag ej kände. Berget är här en grönskande platå, vid hvars ända några mycket "heliga" Derwischers grafvar höja sina hvita kupoler. En makalös rikedom af röda och gula anemoner lyste på den gröna gräsmattan, skimrande af dagg i det varma sol-ljuset. Ett litet stycke bortom derwischernas grafvar sänker sig berget tvärt med några afsatser nedåt slätten. Långt framanför, åt Bethanien till, lyste träden i blomma ur aprikos- och mandeldalarne. Hela nejden syntes grönska och blomma i vårens famn.

*) Es.: kap. 25.

Glada vandrade vi hit och dit, plockande blommor på den sköna höjden, då vi åter fingo höra ljudet af pukor och cymbaler, och sågo röda och gröna fanor lysa mellan träden nedanför. Det var åter en flock pilgrimer från "Wadi Musa", som tågade uppför berget, åtföljda af några "Fellahins" till häst och fot. Vid Derwischernas grafvar stadna de, buga, niga och tyckas dansa med fanorna, hvilka skimra, med i guld utsydda arabiska inskrifter; hvar-efter de begifva sig till Sheikens boning, der jag förmodar att de hålla en Fantasia, "Nebbi Jesu" till ära liksom aftonen förut. Ty på denna höjd, tro araberna, skall "Propheten" Jesus en dag uppstå och jemte Muhammed — som skall stå på Jerusalems östra vall — hålla dom öfver verlden; och de äro angelägna att ställa sig väl med alla profheter och heliga män.

Syster Emilie och jag togo afsked af vår hederliga värdinna med en hederlig "backschisch" och vänliga "Katter herac's"; och med en lång afskedsblick till det stora, härliga landskapet och till den mystiska Jordans-dalen begåfvo vi oss på återfärden till Jerusalem. Solen begynte badda hett. Hela vägen uppför Moriahs kulle var kantad med folk och allt flera menniskor strömmade ut genom St. Stephans port. Långa rader hvitsvepta qvinnor sutto i olivträdens skugga; turbanklädda män, rökande ur tobakspipor af alla slag, sutto eller gingo gravitetiskt i flockar; äfven de christna pilgrimerna med qvinnor och barn sutto i klungor på kullarne. Jag förmodar att det var vallfärdarne till "Nebbi Musa's" graf, hvilka man ville se återkomma, som vållade denna folksamling så tidigt på morgonen. Klockan var ännu ej åtta. Äfven en mängd tiggare, de spetälska bland dem, hade infunnit sig här. En del sutto ropande, som vanligt, vid vägen, några lågo sorglöst utsträckta midt på den; — jag hade aldrig förr sett så många församlade. Flera förbivandrande, hvitsvepta qvinnor räckte dem stycken af bröd eller af kaka; men de kaffedrickande och rökande turbanklädda herrarne, läto sig ej störas. Solhettan blef här plågsam och vi voro glada att i skuggan af de trånga gatorna och af de ännu

trängre bazargångarne finna någon svalka medan vi genom den labyrintiska staden vände och svängde under vår långa vandring från Moriahs kulle till Sions berg. Af vår blomsterskörd denna morgon, — några sköna "Adonis vernalis" voro deribland, — vill syster Emilie lägga ett par minneskransar. Denna blomsterläggning hörer här till diakonisshemmets sköna industri.

I mitt stilla hem, under sparfvarnes jublande qvitter, har jag skrivit detta om min natt på Olivberget och den skönaste natt i mitt lif.

Gissa, om du kan det, hvar jag befann mig dagen derpå klockan sex om morgonen? — På Olivberget? — Nej, det lemnade jag om morgonen dagen förut. — I den heliga grafkyrkan? — Nej! — Var det utom eller inom Jerusalem? — Inom! — Vål icke i — den stora moskéen?! — Jo, just der, tack vare min vänliga landsman, excellensen S*****! — Pascha Soreija hade på hans anhållan beviljat, att den stora muhammedanska helgedomen finge öppnas för honom, hans fru och — hans landsmaninna, som han haft godheten att med det samma tänka på. Paschan önskade blott att besöket måtte ske tidigt på morgonen, icke senare än klockan sex, för att blifva så obekant som möjligt för den fanatiska mängden, och i synnerhet för derwischerna.

Åtföljde af den österrikiska konsuln, herr v. Z... och föregångne af hans tvenne, i rika, röda drägter klädda kavasser begåfvo vi oss klockan 6 på morgonen den 23 dennes, genom de trånga gatorna, der redan den säljande och köpande mängden begynte stimma, till den stora Harâms-platsen. Morgonen var solig och varm. Platsen, tillsluten med portar likt en fästning, öppnades och vi möttes vid inträdet med en välvillig helsning af en högväxt muselman, som blef vår cicerone och som hade ett utmärkt godt och äfven ädelt utseende.

Den stora Harâms-platsen, i hvars midt moskéen ligger, gör det gladaste intryck. Alla föremålen äro sköna; utsigterna stora och fria; man tycker sig försatt i en ny värld. På de gröna planerna och i alleer längs gångarne

stå höga cypresser, arbor vitæ och andra dunkelgröna träd såsom om de voro helgedomens uråldriga väktare. Gräset var så grönt, morgonluften så ren och frisk, foglarnes jublade i träden; solens strålar allena vandrade öfver de fria platserna och i de dunkla gångarne, dem menniskofötter ännu ej beträdde; allt var högtidligt och stilla.

tolta och lätta hvälfde sig på höga pelarrader arkaderna, som bilda fristående, luftiga portar, eller rättare triumfbågar på fyra sidor omkring den höga stenplåtå, i hvars midt står "klipp-templet" (El Sakharah) en skön åttkantig rotunda med väggar af blåstrimmig, hvit marmor och en hög spetsig kupol (90 fot hög). Vid de breda marmortrapporna under arkaderna, som föra till plattformen, måste alla aftaga sina skor och påtaga tofflor (eller finare skodon); ty blott med dessa får man beträda den med blå-hvit marmor belagda platsen och inträda genom portarne till moskéen. Dessa portar äro fyra: Himmels, Bönens, Davids och Prophetens portar.

Moskéens ärevördiga utseende minskas icke deraf att man på närmare håll ser dess begynnande förfall. Gröna växter frodas emellan stenarne på murarne; här och der äro ock stycken fallna ur dessas öfre del, byggd af brokiga tegel och prydd med språk ur Koran i guldbokstäfver. Öfverallt ser man tidens gnagande tand och ingensstädes människans hand arbeta mot dess förstörande framsteg. Templet "står i Allahs hand", och ingen människa må understå sig att vilja reparera hvad Han vill låta förfalla. Innantill upplyses moskéen — hvars form och storlek påminte mig om den christna grafkyrkans — af höga fönster med små, grannt färgade rutor, men så dunkla, att ljuset var endast en skymning. Dock tillät denna att fullkomligt se den innersta helgedomen, ett ofantligt klippblock, som uppfyller templets hela midt och största delen af rotundan. Öfver detta klippblock hänger, i tunga veck, en slags himmel af mörkrödt atlas. Rundtom går en hög balustrad, och ytterligare omkring denna går en bred, mattbelagd gång, på hvilken de besökande vandra under det de beskåda den heliga klippan. Om denna finnes en

mängd traditioner och sagor. Judarne säga att det är klippan — äfvensom stället, — der Abraham stod i begrepp att offra sin son och som sedan begagnades till offer-altare i Salomos tempel. Det judiska altaret skulle vara en ohuggen sten. Muhammedanerna säga att Muhammed en gång i Mekka bad på denna klippa, som då upplyftade sig och for af med Propheten till Jerusalem, der han sparkade den ifrån sig och der den förblef sväfvande öfver jorden såsom nu. Denna saga om Muhammeds nattliga färd till Jerusalem och om klippans resa har flera variationer, den ena orimligare och meningslösare än den andra, åtminstone såsom jag hört dem berättas af de trogna sjelfva. För mina ögon syntes den heliga stenen vara en ohuggen gråstensklippa, sådana vi hafva legio i Sverige, men på dess ena sida — som jag tror åt öster — syntes tydligen några groft huggna afsatser, troligen trappsteg för den offerande eller bedjande presten, leda upp till öfre delen af klippblocket. Huru detta blifvit fästadt i templet ser man icke, men det har skett på så sätt, att det tjenar till hvalf öfver en underjordisk kyrka eller ett bönerum, hvaröfver det tyckes sväfva. Man nedgår i detta rum på en trappa. På halm-mattorna der lågo några muselmän, böjda framstupa i djup andakt. Vår ledsagare gjorde oss uppmärksamma på några vackra, men besynnerliga marmorarbeten af hög ålder, som tyckas hafva utgjort prydnader för — hvad vet jag ej, kanske för Salomos tempel. Väggarnes samt fönstrens dyrbara inläggningar voro för öfrigt de enda prydnaderne i den stora, tomma moskén. Vår cicerone ansåg tydligen klippblocket vara en oskattbar helgedom, och då jag, för balustradens höjd, hade svårt att rätt väl se det, hjälpte han mig dertill på det välvilligaste och artigaste sätt. Jag sade honom icke, huru mycket mindre skön jag fann denna heliga klippa, än våra moss- och tallbeväxta klippor i Sverige.

Efter att hafva beskådat moskén "El Sakharah" gingo vi genom en allée af gamla, sköna träd till moskén El-Aksa, belägen vid södra ändan af Haråms-platsen. Mångfaldigt olika byggnadsstil och — kanske — flera tempel-

byggnader förena sig i denna nu så kallade — moské, men som varit en christen Basilika, byggd under korsridarnes välde i Jerusalem, och har sköna, breda pelargångar och ett kor af högsta skönhet med hvalf af gyllne mosaik och fönster, lysande af orientalisk färgprakt. Man visade oss här flera konstigt mejslade marmorpjeser, som man kallade "Davids thron", Jesu vagga, o. s. v. Dagern, som inbröt genom de mångfärgade fönstren och upplyste de vackra proportionerna af koret och dess gyllne hvalf, gaf detta ställe en fängslande skönhet. Jag hade velat dröja här länge. Men tiden led och vi måste skynda — först till den underjordiska delen af detta tempel, i hvars vida hvalf man räknar öfver ett hundra fyrkantiga pelare (turkarne säga 3,000), hvilka troligtvis utgjort en del af det Salomo'ska templet. Man visade oss i dess murar de samma jette-stenar, dem jag hade anmärkt vid judarnas klagoplats, och bland pelarne en ofantlig, rund monolyth.

När vi åter trädde ut i fria luften på Harâms-platsen omgäfvos vi af tiggare och backschisch-bedjare, och följda af dessa och Harâms tjenstemän, som nu hade infunnit sig i temligt stort antal, tågade vi i en slags procession öfver platsen, under det vi besågo dess märkvärdigheter af andra rangen samt kringliggande byggnader. Bland de förra äro några grafmonumenter — ett öfver Muhammeds dotter Fatima — och fem brunnar under de gamla, sköna träden; bland de sednare äro Sheikens boning, ett Derwischkloster, flera minareter, samt pelaren i muren, på hvilken "Muhammed skall stå på domedag", m. fl. kuriosa. Harâms-platsen är rundtomkring kringbyggd likt en klostergård. Men det hindrar icke de stora fria utsigterna derifrån.

Denna plats, som länge varit så strängt förbjuden för christna, att de ej kunde utan lifsfara intränga der, hade sedermera blifvit tillgänglig för christna furstliga personer och äfven för andra, som ville bestå en betydlig summa Backschisch; men sedan ett par år har man återgått till den gamla strängheten, hvilken ännu råder, likväl med

förbehållen rätt för Jerusalems pascha att göra några undantag. Herr S * * * * * var en af de första främlingar, som denna rätt kommit till godo. Jag såg tydligen på tjänstemännens tillfredsställda anleten och de artiga "Massalami", med hvilka de följde oss ända till porten, att han belönat denna artighet med en riklig Backschisch af Mejidis.

Om eftermiddagen denna dag strömmade en oräknelig människoskara — de hvitsvepta gestalterna inberäknade — åt Jaffa-porten och ut genom denna. Gator, murar och tak åt denna sida fyllde sig med orientaliska figurer af båda könen. Det tycktes, som om hela Jerusalems stad kom att bevista något ovanligt skådespel. Det var så också. Man väntade en gäst, väl blott ett barn, en fjortonårig gosse, men son till en ädel drottning öfver ett stort folk. Drottning Victorias andra son, prins Alfred, väntades, och det var honom, som Jerusalems befolkning, i synnerhet dess qvinliga, tågade ut att se. Bjuden af den goda fru Gobat befann jag mig, med en del andra nyfikna europeer, på taket af biskopshuset, mera för att se spektaklet af den sammanströmmande mängden, än den lilla prinsen, som jag dessutom redan sett på Malta.

På en gång ljöd den arabiska trummans enformiga "tam-tam", men från ett helt annat håll, än det, hvarifrån man väntade den engelska prinsen. Från det inre af staden kom ett litet ridande tåg och i spetsen för detta red den arabiska trumslagaren, som alltid förkunnar en ansedd resandes intåg till Jerusalem eller aftåg derifrån. Långsamt drogo de förbi biskopshuset åt Jaffa-porten till. Det var Herr S * * * * * med fru och tjänare, som lemnade staden, för att anträda sin återresa till den höga nordn, hans hem. Jag ropade till honom mitt "farväl!" Han vände sig tillbaka och ännu en gång fick jag se det manligt vackra ansigtet, med dess redliga, goda uttryck. Han kunde ej se det uttryck af saknad och tacksamhet, som ofrivilligt åtföljde min afskedsblick. Han hade varit god och vänlig för mig, och på lång tid hade jag ej sett en

man, som genom sin personlighet och sitt umgänge gifvit mig ett så välgöraude intryck. Men icke blott på mig, utan på alla europeer här hade den nordiska gesandten verkat såsom en lifvande solblick, såsom en skön natur.

Solen gick ned, mörkret bröt in och prins Alfred var ej ännu kommen. Jag beundrade folkets, i synnerhet spökenas tålmod der de stodo på vägar, murar och tak. Ändteligen dundrade kanonerna och från Hippicus' tvenne fyrkantiga torn sprutade röda lågor. Men endast genom skenet af kavassernas lyktor, som omgäfvö prinsen och konsulerna, hvilka ridit honom till möte, kunde man gissa sig till hvar han framtågade. De stackars spökerna hade ringa lön för deras mod och tålmod. Folkmängd och trängsel vid Jaffa-porten voro förfärliga en stund. Nödrops hördes och spökerna syntes flykta till höger och venster. Prins Alfred och hans följe begäfvö sig till konsul Finns hus, der han kommer att bo under sitt vistande här. Han har valt detta hem framför den bostad, paschan tillbjudit honom, och det gör mig godt att tänka huru väl han skall finna sig i detta goda familjelif, med den moderliga, älskvärda frun och de söta barnen.

Sedan några dagar råder i luften här ett ungdomligt, på en gång friskt och ljufligt lif, som upprör mig underligt, men just icke smärtsamt. Under svallet af denna vårflod rör sig tanken med större innerlighet — söker tränga till urkällorna. Välsignad vare dess kraft att lyfta och lugna det alltför veka hjertat! Dess slag måste tjena att nära andens lif och arbete. De göra icke mera ondt.

Den 26 Mars.

Med pastor Hefter har jag besökt ett par judiska synagogor under gudstjensten. Församlingen var så talrik, att det var mig svårt urskilja något, utom mängden af

stående, fram- och tillbaka vickande, högt talande judar. Alla tycktes läsa högt ur vissa gamla böcker, och alla skreko om och öfver hvarandra, en del gjorde äfven derunder några steg fram och åter. Qvinnorna förhöllo sig stilla och syntes lyssna på männerna, men till hvad ändamål är mig svårt att begripa. Det var ett chaotiskt uppträde utan ljus och reda, utan anda och högre sanning.

Vi besökte sedan en familj af Karaiter — Judedomens protestanter. De flesta i Österlandet boende judar sätta traditionen (i Talmud) öfver de bibliska skrifterna, och studera uteslutande den. Karaiterna sätta Skriften öfver traditionen och hålla sig ensamt till den förra. De hafva derföre måst lida mycken smälek och äfven förföljelse af Talmudisterna. Familjen, som vi besökte — och som är den förnämsta i den lilla Karait-församlingen af omkring 50 personer, hvilka slagit sig ned i Jerusalem, — gjorde ett särdeles godt intryck, så äfven dess boning. De vittnade om den karakter af redlighet och renlighet, som sägas utmärka denna sekt. Man undfägnade oss med fint vin och syltsaker. Fruntimmerna, rätt vackra, buro rika guldsmycken kring hufvud och hals. Vi besökte deras lilla synagoga och sågo der en rulle med "Thorah" (lagen eller de 5 Mose böcker) som sades vara en mycket gammal handskrift och så såg den ut.

Jag vet icke om det var sabbathen till ära, eller för någon särskildt fest, men nästan alla unga flickor och barn i jude-quarteret hade blommor eller gröna qvistar i håret. Ett par små mörkögda flickor, som så klädda hemtade vatten vid en brunn, sågo allrakäraste ut.

Den 30 Mars.

I sällskap med den amerikanska missionären M:r Bar-
cley — en lärd och älskvärd man — vandrade jag till
Bethanien, under det vi togo i ögnasigte alla historiskt och
symboliskt märkliga ställen under vägen. Så "förargelsens

berg" — en höjd söder om Jerusalem, der Salomo säges hafva offrat åt afgudarna; — "det onda rådets berg", der öfverste-presten Kaiphas's hus säges hafva stått; prophetissan Huldass graf — ett märkvärdigt grafkapell på Olivberget, o. a. minnesmärken. Ty det utgör den egenomliga karakteren af Jerusalem med dess omgifning (öfverhufvud af judarnas historia och af Palestina), att hvarje minne tillika är symbol af människans andliga lif och historia — dess höjder och dess — afgrunder, och är det ännu. Än i dag, liksom fordomdags, äro "förargelsens berg", och Olivberget, Gehennas glödande pölar och Kedrons lefvande bäck, propheternas grafvar och Sions berg, träffande symboler af människosläktets lif.

Doktor Barclay visade mig en rund, hög kulle, ett stycke ofvanför Bethanien, som han anser, snarare än Olivberget, hafva varit stället för Jesu sista afsked från sina lärjungar, då, enligt Evangelisten Lukas berättelse: "han hade dem ut till Bethanien och upplyfte sina händer och välsignade dem", sedan han bjudit dem "i hans namn predika bättring och syndernas förlåtelse ibland all folk, begynnande med Jerusalem."

På höjden af kullen ser man lemningar af murar efter en större bygnad, troligen af en kyrka eller ett kloster, törhända anlagdt här till minne af Frälsarens sista synliga personliga handling på jorden. Mandelträds- och aprikos-dalarna ligga — nu i full blomma — i halfkrets kring foten af kullen. Utsigten från höjden är till stor del densamma, som från Olivberget. Man ser Jordan-dalen, Döda hafvet, Moabs berg, Judea öken o. s. v.; men man ser icke Jerusalem. Dagen var skön, den strålande himlen utan ett moln, och spatserfärden i D:r Barclays sällskap en af de mest intresserika.

Den 6 April.

För ett par veckor sedan förkunnade starka kanonskott från Hippicus' torn, att första skynten af nymånen

visade sig och att dermed muselmännens stora faste-tid *Ramazan* inträdt. Under denna tid af — som jag tror — 40 dagar fasta muhammedanerne hela dagen intill solnedgången; de få icke en gång röka, (och, kavasserna i Jerusalem säges derföre vara, under denna tid, vid särdeles dåligt lynne). Men så fort solen är bergad, hafva de lof att bryta dagens fasta och hålla sig skadeslösa för den, intill midnatten, hvilket de lära göra med stor ifver och fullständighet. Hvar afton ger nu ett kanonskott från Hippicus's torn signal åt Jerusalems "trogne" att solen gått ned och att deras gomars dag gått upp. Denna uppgår först fullständigt, då, efter *Ramazan*, den stora *Beiramsfesten* inträder. Med denna fasta och fest fira de vissa tilldragelser i Mahomets lif, hvilkas betydelse och innehåll jag ännu icke känner.

De grekiskt christna bekännarne och pilgrimerna i Jerusalem bereda sig till påsk-högtiden medelst badande i Jordan, hvilket de synas anse som ett slags renande dop. De tåga dit i stora skaror af tre till fem tusen personer. De åtföljas då af turkisk ridande vakt, och under hela denna tid ända till påsk låter Jerusalems pascha med militär bevaka Jericho och Jordan-dalen natt och dag, för att skydda pilgrimerna mot de röfvande *Beduin-horderna* i denna nejd.

En af dessa dagar torde jag sluta mig till pilgrimskaran, icke för att omdöpas i Jordan, utan för att se den, se Jericho-dalen, Döda hafvet samt pilgrimernas badning och upptåg, som man säger vara ganska kuriösa. Man kan göra denna färd och vara tillbaka hit på tre dagars tid.

En del ryska christne hafva antagit det tillbud, deras regering gjort dem att kostnadsfritt besöka Nazareth och Tiberias. Bland de dit afresta är den ryska furstinnan *Shahovskoy* och min goda kawasche *Basilio*. Jag kommer att sakna honom, ty mången afton har han glädt mig med sitt sällskap, sitt rena allvar, sin friska blick i religiösa frågor och sin kostliga humor öfver många denna verdens stora små-ting. Vid ett stort glas med rykande the

och med en lång tschibuck är han en ypperlig sällskapare, en god, ädelsinnad man.

Den vackra vänliga furstinnan återsåg jag sist en afton vid Kedrons flödande bäck — denna har nu upphört att flöda. — Hon har bott i ett grekiskt kloster under vintern och sysselsatt sig med de sjukas vård och med arbete för de fattiga, såsom jag hört det af professoren. Hon syntes frisk och glad. En god och lycklig natur! Mätte det gå henne väl!...

Den evangeliska församlingen åter, bereder sig till påskhögtiden genom samfällta bönestunder, som hållas tvenne gånger i veckan i en af missionens salar (på Sions berg). Den lilla församlingen, som der förenar sig, uppgår väl till ett hundra personer. Biskop Gobat är vanligtvis närvarande jemte sin familj. Presterna: pastor Wallentiner, pastor Hefter och den engelska predikanten M:r Bayley leda vaxelvis gudstjensten af böner och sånger. En tysk psalm begynner och en engelsk hymn slutar sammankomsten. Sångerna sjunges alltid liffullt och väl. Deremellan beder man, på knä nedlutad öfver bänkar eller stolar. (Hvarföre? frågar jag mig. De första christna både stående, men säkert ej mindre ödmjukt och varmt för det!) Endast männerna bedja högt. "Qvinnan skall tiga i församlingen" är regeln här, hvilket litet förtretar miss Livermore, en gammal qvakerska och predikerska från Amerika, som kommit för att dö i Jerusalem. Man beder på åtskilliga språk — äfven på hebreiska — om en ny, fullare meddelelse af Den Heliga Anda för sig, för hvarandra, för hela världen, synnerligen "för Israels folk." I de upphöjda rösterna uttalar sig längtan och behof af andans gåfvor, ofta ett rent, christligt medvetande, en varm, religiös känsla. Presterna bedja bäst, ofta mycket bra, alla hafva de börens gåfva. Men — mitt hjerta gripes ej; känner ej igen sina egna, djupaste toner. Jag vet ej om hjertats djupaste toner kunna anslås i bön-församlingar af denna art, jag tror det ej. De kunna dock vara förträffliga för många, såsom väckelse af christligt medvetande. Men — den bön, som kan göra "våld på himmelriket",

den måste bedjas i den ensliga kammaren, i hjertats tysta, djupa bönerum, det vet, det känner jag. Jag följer dock gerna med dessa böne-öfningar och sånger, som visserligen äro en bättre beredelse till påskhögtiden, än grekiskt christnas fasta och pilgrimsfärder, och muselmännens hedniska sjelfspåkningar för deras heliga högtid.

Bönen! Den kan vara det uslaste, mest sjelfviska tiggeri; den kan ock vara det renaste uttryck, den högsta handling af den till fulländning, till förening med Gud sträfvande, längtande själen. Jag tror på dess makt, att nedkalla de högsta välsignelser, såsom jag tror på en evig, förnuftig, andlig natur-ordning, såsom jag tror på Jesu Christi löfte och kraft. Men bönen i Jesu namn eller — hvilket är detsamma — i Jesu anda (den enda bön, som fått ovilkorligt löfte om uppfyllelse) måste vara förenad med viljan att vandra i hans efterföljd, att arbeta för hans rikes tillkomst här och härefter. Detta förbise många bedjare eller se det ensidigt.

"Bönen" säger mången "är för de svaga; för dem, som ej känna hjelten och laggifvaren inom eget bröst." Jag vet några starka män, lagstiftare och hjeltar, som tänkt annorlunda och som åstadkommit stora ting emedan de varit starka och trägna i bönen. Moses, Luther*), Gustaf Adolph den store!... Och en vida större ännu än desse! Förstår du icke dem, så låt minsta blomväxt lära dig. Ser du den lilla på marken, med rötterna djupt i jordens mull! Den räcker sina qvistar mot solen, och solen ger den ljus af sitt ljus, kraft af sin kraft, utvecklar blomma efter blomma!... Lilla blomma på marken! ofta har jag betraktat dig och aktat på din tysta predikan. Ty den talar till mig om en evig ordning, en evig lag så för andens, som naturens lif, mysterium och uppenbarelse på en gång, himmelens och jordens förmålning!...

*) Luther brukade säga: rätt bedet är halfva arbetet gjort.

TJUGONDEFÖRSTA STATIONEN.

Pilgrimsfärd till Jordan. Jericho-dalen och lägret. Det gamla Jericho. Herodes och Christus. Det nya Jericho-Beduinbyn. Pilgrimerna vid Jordan. Tvenne verldsåldrar i tvänne män. Stormig färd till Döda hafvet. Engheddi och Essenerna. Massada sorgespel. Lägret vid Jericho om morgonen. Pilgrimståget till Jerusalem. En blick öfver Palestina, dess folk och historia.

Söndag den 10 April.

Väl att den är öfver, den stormiga, fastän intressanta färd! Och att jag helbregda åter i mitt stilla rum kan berätta dig om den!

Sällan har jag känt mig sämre till mods, än på morgonen den 7:de dennes, då jag i sällskap med herr S...k, hans unga fru och ett halft dussin unga tyska herrar, de flesta i handels-angelägenheter bosatta i Jerusalem, anträdde resan till Jordanen och Döda hafvet. Allt bråk, allt buller och bång är min natur djupt emot, och mycket bråk, buller och bång, samt skrik och rop på arabiska rädde på den lilla gården, der vår karavan församlade sig, och mycken trängsel af menniskor, mulåsnor,

hästar och bagage innan allt blef i ordning och vi kunde begifva oss åstad. Allt försiggick dock i vänlighet och allt väl; men min ovana vid dylika utfärder, de främmande sederna, människorna, språket, det orediga hvimlet, den besvärliga resan, som förestod, min ensamhet — som jag för första gången kände med någon oro, — allt bidrog att göra mig mer än vanligt illa till mods. Jag tror dock ej att någon kunde märka det. Jag väntade tyst tills man kallade mig. Man lyftade mig upp på en häst; jag såg med nöje, att den var hvit och hade ett prydligt, rött schabrack samt ett likadant band, med gula och blå tofsar, öfver pannan. Ändteligen tågade man huller om buller ut ur porten, och huller om buller gick tåget genom de trånga gatorna, der solen redan begynte badda hett och der folk och kreatur hvimlade. På ett ställe slagade man ett lamm midt på gatan; det låg blödande der. Jag kunde ej — och jag ville ej — värja mig för den plågsamma anblicken, för intrycket deraf. Allt måste vi kunna se, allt uppfatta om vi vilja förstå lifvets frågor. Ändtligen voro vi utom Jerusalems portar. Vinden fläktade frisk och lifvande. Det kändes som en befrielse.

Herr S...k, hufvudmannen för vår expedition, hade — såsom öfligt är — uppgjort ackord med Sheiken för en beduinstam, bosatt i trakten af Jericho, enligt hvilket ackord han (Sheiken), emot en viss summa penningar, åtog sig att ansvara för vår säkerhet under denna färd samt att ställa några af sina "Muckari" eller tjänare till vårt förfogande. Vi kunde således, oberoende af all turkisk vakt, vara fullkomligt trygga på vår utflykt. Utom de redan nämnda personerna åtföljdes vi af herr S...ks arabiska tjänare och tvenne muckari med tvenne mulåsnor, som buro våra tält samt öfriga bagage. Jag red, som vanligt, på arabiskt vis, d. ä. gränslö och med korta stigbyglar, och befann mig åter, till min egen förundran, fullkomligt bekvämt och väl i sadeln. Derjemte insåg jag snart, att min lilla hvita häst var ett utmärkt snällt och förståndigt djur; man sade mig att det var samma häst,

på hvilken prins Alfred ridit under sin resa till Döda hafvet.

Vi togo vägen öfver Olivberget, redo förbi den s. k. Apostlarnes brunn — en massiv gammal byggnad af gråsten — åt Bethanien till, och öfver slätter och kullar, der herdar vallade stora hjordar får och getter. Vägen var i början rätt god, men blef snart besvärlig, stundom vådlig i följd af de många branta backar, den har vid nedgåendet till den 3000 fot nedanom Jerusalems-slätten liggande Jericho-dalen och Jordanen. Dagen blef tryckande varm och hästens stötande rörelse utför de tvära, långa backarne i hög grad tröttande. På ett ställe emellan en klippvägg och en djup ravin hörde vi en allarm. Några ridande beduiner ville hindra våra muckaris framfärd; en af dem drog ut sin sabel — som ej såg farlig ut — och tycktes vilja kämpa på fullt allvar. Herr S. . . k, väl bevandrad i arabiska språket, mellankom. Det visade sig att en annan Sheik, än den vi anlitat, ansåg sig hafva rättighet att beskydda oss på denna färd, och ville nu med Gewalt göra denna sin rätt gällande. En afgift i penningar från de resandes sida bilade striden, och lät oss få fortsätta vår resa i fred.

Vi redo genom en del af Judea öken, der de ofruktbara kullarne endast bära låga buskväxter. Jag anmärkte bland dessa den gulblommiga Ononis, som jag sett lysa på Englands hedemarker, den här i landet mycket vanliga törnbusken "Rhamnus spina paliurus", som engelsmännen kalla "Christi torn", ty sannolikt var Christi törnekrona flätad af denna, här allmänliga törnebuske*). Den är en mycket taggig grön växt, och bar nu ganska täcka klasar af små röda och hvita bär, liknande våra svenska lingonklasor. En tredje här talrikt växande buskart med vackra gredelina blommor kände jag ej och fick ej se på närmare håll.

*) Vår europeiska törnrosbuske finnes icke i nejden kring Jerusalem utom planterad af araberna, som af dess blommor bereda rosen-essenz.

Ju närmare vi kommo Jericho desto brantare blefvo höjderna, desto vildare nejden, men också mera storartad. Vägen går genom trånga klipp-pass; kullarne bli till berg, sönderslitna genom djupa klyftor; i brådjupen — flera hundra fot djupa — sorlar här och der en liten bäck. Alla gröna växter upphöra; klipporna antaga en mörkbrun färg, djerft stela former, hotande uttryck. Öknens är här sträng, men skön — af Johannes döparens skönhet.

Första utsigt man ur dessa dystra bergspass får öfver Jordans-dalen är öfverraskande härlig och stor. Man är ännu högt bland bergen, men nedanom dem utbreder sig från norr till söder mellan Moabs och Judea bergskedjor en flera engelska mil bred, grönskande ängsmatta. I dess midt drar sig en mjukt vågande krans af ljusgrön löfskog, under hvars gröna hvalf löper, osynlig ännu för den forskande blicken, Jordans ryktbara flod. Längst bort åt norr tyckas bräddarne höja sig och blifva till bankar — en del skoglösa. Söderut blänker Döda hafvet fram vänligt och ljusblått ur dess dunkla klippgrund. Ju mer vi stiga utföre, dess friare blir utsigten, dess skönare och ovanligare skådespelet, öfver hvilket den sommarblå himlen breder sig ljusrik och hög. Men blott ofullkomligt kunde jag njuta det. Solhettan och hästens stötande rörelse utföre backarne gjorde mig så trött, att jag med uteslutande kärlek och längtan såg till en enda fläck nere på slätten, der en hop hvita och blågröna tält lyste i middags-solen. Det var pilgrimernas läger i Jericho-dalen; det var ock der, som vi skulle uppslä våra tält och få hvila. Obeskrifligt längtade jag dertill. Vi hade ridit i nära sju timmars tid i det starka solbaddet.

Efter ännu en halftimmas ridt öfver slätten, hvar- under vi färdades genom tvenne djupa, forsande bäckar, och, tack vare våra goda hästar, kommo helbregda öfver, voro vi framme vid lägret och fingo stiga af. Några hundra tält, en del stora och ståtliga, funnos här uppslagna på en terrassformig plattform längs bugterna af en klar, forsande liten ström. På en halfö, bildad af strömmen och något skiljd från det öfriga lägret, slogo vi upp våra

tvenne tält. I det ena skulle jag jemte herr S . . . k och hans fru, (den lilla karavanens vänliga matmoder) hafva vår bostad; i det andra de unga herrarne. På en högre terrass ofvanför lägret var den turkiska militären posterad i åtskilliga stationer. På andra sidan om den lilla floden höjde sig jorden till en hög vall, och på denna stod ruinen af ett stort fyrkantigt torn — sedan korstågen säges det, — hvilket nu tjenade som kasern för militär till vårt beskydd.

I pilgrimernas läger — de hade tidigt på morgonen uttågat hit till ett antal, såsom det sades, af 4 à 5,000, — var fullt af lif. Här röktes, kokades, språkades, pysslades på alla kanter. Männerna lågo i tältens eller trädens skugga rökande tschibuks och nerghilés, medan qvinnorna tillredde maten, eller tvättade linne i bäcken. Barnen sprungo muntra omkring. Kameler, hästar, åsnor stodo eller lågo på alla håll makligt hvilande eller betande. Middags-solen lyste hjert öfver den glada scenen.

När våra tält voro resta, smakade det godt att få hvilat i deras skugga och få styrka sig med mat och dryck, synnerligen med ett ypperligt kaffe, kokadt af herr S . . . k's arabiska tjenare.

Sheiken, vår beskyddare, och hans broder (Sheik Mustapha), åtföljda af några yngre beduiner, gjorde oss nu besök för att träffa öfverenskommelse om morgondagens färd. Ty från Jordanen till Döda hafvet skulle vi hafva beskydd af en annan beduin-stam, än deras, dock på deras bemedling och ansvar. De båda Sheikerna voro högväxta, ståtliga gestalter, och jag vet mig ej hafva sett vackrare män. Båda buro turbaner af sidentyg med breda guld-gula och röda ränder; deras gördlar voro äfven af glänsande färgrikt silke. Deras väsen var det af fina fulländade gentlemen, i synnerhet i deras hälsning och beteende mot fru S och mig.

På eftermiddagen gingo vi att se oss om i nejden. För att komma till byn, som nu bär Jerichos namn, måste vi öfver en starkt strömmande bäck. Då jag något drog i betänkande att voltigera öfver den, på den vådliga bron

af ett kullfallet träd, som de yngre af sällskapet begagnade, erbjöd mig Sheik Mustapha sin rygg, och bar mig på den öfver ån så lätt och säkert, som hade jag varit ett barn.

Genom grönskande vilda marker och häckar, — i hvilka sednare jag anmärkte en växt med granna gula frukter, stora som små äplen, dem man kallade Sodoms-äplen*) — kommo vi till en by af de eländigaste kojor jag någonsin sett, mera liknande svin-stigor, än mennisko-boningar, nödtorftigt sammanflikade af ris, stenar och lera.

Vi sågo här nästan inga män, utan blott qvinnor och barn. De voro af mycket mörk färg och hade svart, lurfvigt hår, liksom negrerna. Tänderna voro präktiga, ögonen lysande af en vild eld, gång och åtbörder hade något stolt och vildt. Klädseln bestod i grå skynken och trasor; dock hade de flesta qvinnor silfverringar om handlofvar och fingrar.

I en boning sågo vi bakas bröd. Öfver koleld, uppgjord på marken, låg en hvälfd jernplåt. En på huk sittande qvinna tog deg ur ett litet tråg och plattade ut den med händerna öfver plåten, der den gräddades, ungefär på samma vis som vi grädda pannkakor. I andra hyddor, och äfven framför hyddorna, var man i begrepp med att förtära dagens varma måltid, bestående af en rätt, som man kallade "lebben", och som såg ut som en lös gryngröt, kokad i mjölk. Små, tjocka beduin-ungar sutto skrapande de sista lemningarne af gröten ur stora trä-skålar. Man bjöd äfven oss att smaka af denna arabernas lif-rätt, som kokas af sur mjölk och korngryn. Den smakade starkt sylrig och i min smak obehagligt. Men Sheik Mustapha lät sätta framför sig ett stort trä-fat med denna gröt och slevade den uti sig med stort välbehag i det han med mycken skicklighet begagnade sina fem fingrar som sked. Och han lemnade ingen droppa kvar.

*) "Solanum Melongina", "Pomma sodo metica" enligt Hasselqvist. När de blifva mogna sägas de brista med en smäll och innehålla ett stoft, liknande aska.

På ett par ställen sågo vi qvinnor, sysselsatta med att pressa olja ur en hvit, fet massa, som de handterade med händerna och som tycktes gifva en rik skörd. Man sade mig, att det var de sönderkrossade kärnorna af frukten på ett träd, kalladt Zacchoum*), som sålunda pressades. Araberna och de österländska christna använda denna olja såsom botemedel mot flera sjukdomar och skador. Den skall vara utmärkt välgörande. Törhända var det zacchoums-olja, hvarmed Apostlarne uppmana att "smörja den sjuke", såsom ett botemedel. Vi blefvo snart omringade af en mängd qvinnor, som dels begärde backschisch, dels presenterade oss sina smutsiga små ungar. De hade klippöknens vildhet och nakenhet, dessa beduin-qvinnor, men ock något af deras stolta skönhet. De mera fordrade, än begärde, och deras fordran var halft på lek. Deras armod tryckte dem icke, och hindrade ej deras barnungar att vara tjocka, som välstopgade korfvar.

Fru S***, som lemnat sitt di-barn i Jerusalem och var besvärad af sin mjölk, begärde ett sådant barn af beduinskorna. Man förde henne, jemte mig, i en boning litet större och bättre, än dem vi hittills sett. Den hade en slags murad spis och ett par uppmurade bänkar. Vackra hvita dufvor kuttrade på spisens tak, och flögo ut och in genom den öppnade dörren; men äfven här tjenade jorden till golf, och större delen af väggarne voro af flätadt ris. Här funno vi en ung moder, och snart låg en liten svartlurfvig beduin vid den unga hvita fruns bröst och drack af alla krafter. Beduin-qvinnorna tycktes se härpå med stor förnöjelse, och yttrade äfven deras tillfredsställelse öfver att se den såsom en ros blomstrande "hvita Sitti" gifva di åt "den svarta beduinskans barn." Ändå grannare blänkte deras tänder och ögon när fru S... gaf ett par piaster till minne af sitt besök i beduin-hyddan.

*) En tradition säger, att det var i ett träd af denna art, som den lille Zaccheus vid Jericho steg upp för att få se Fräl-saren, och att trädslaget fått sitt namn efter honom.

Dessa Jericho-boer höra till de jordbrukande beduinernas klass, och hafva fasta boningar, men äro fattigare och hafva sämre rykte för sina seder, än deras nomadiska brödra-stammar. De nära sig af åkerbruk och något boskapsskötsel. Några illa odlade åkertäppor och trädgårdar omgäfvö den usla byn. Flera utmärkt sköna träd och frodigt gräs utvisade emedlertid jordens fruktbarhet. Huru mycket varmare klimatet i Jordans dal är, än i Jerusalems, sågo vi deraf att fikonsträden, som der knappt begynt slå ut, här voro fullkomligt löfvade, och att kornet, som der ännu ej gått i ax, här redan var gult och färdigt till skörd. Rotfrukterna tycktes froda sig i den feta, af källor väl vattnade jorden. Växterna syntes här betydligt ädlare än människorna. Vi gingo härifrån upp på en liten grön kulle tätt utanför byn. Snart fingo vi se en flock beduiner komma ridande, tydligen med afsigt att taga oss närmare i sigte. De redo fram mot kullen, der vi stodo, men gjorde halt då Sheik Mustapha gick emot dem och gaf sig i samtal med deras anförare, hvarefter de sporrade sina hästar, redo raskt upp emot oss och — förbi nedåt byn i det de kastade på oss blyxtlika blickar ur deras mörka, eldfulla ögon. Äfven deras ansigtsfärg var mycket mörk, men flera af dem hade sköna betydande drag och det var ett riktigt nöje att se dem rida sina lättfotade, liksom dansande gångare. Arabens ridt visar ett mästerskap öfver hästen, en harmoni med hans väsen och lynne, hvarom till och med Europas konstridare ej gifva någon föreställning. På ett tecken af ryttaren flyger hans häst likt en fogel öfver backar och buskar; under sträckande galopp gör han hastiga volter, som skulle låta hvarje icke arabisk ryttare falla af; men araben sitter själf på sin häst lätt och ledig som en fogel och tyckes vara ett med alla dess rörelser; och när han det vill, står den fnysande springaren i ögonblicket stilla och spak som ett lamm. Hästen är ock arabens största rikedom, ofta hans högsta kärlek. Det är ganska vanligt, att höra en arab säga, att han älskar sin häst mer än sin hustru. Och efter

hvad jag sett af de arabiska fruntimren kan jag ej undra derpå.

Vi gingo upp i torn-ruinen midt emot lägret. I dess nedre rum mötte oss en flock bråkande får. På dess tak eller piazza sutto några araber gravitetiskt rökande, under det de roade sig med ett stort tamt, svartulligt får. Här uppe hade vi en förträfflig utsigt öfver Jordan-dalen allt ifrån Döda hafvet i söder och ett godt stycke norrut, till dess den, följande flodens lopp, böjer sig bakom framträdande bergshöjder. Som tvenne kolossala gränsmurar resa sig Moabs och Judea bergskedjor på båda sidor om den breda Jordans-slätten i öster och vester. Flodens vatten kunde vi ej heller här se, så tät är den löfskog, under hvilken dess vågor ila fram. Jericho by såg härifrån ut som en samling svin-kojor — och mycket mer är den icke. Det var dock här, som fordom stod den beryktade staden, kallad "Palma-staden", vidt berömd för sin prakt, sin rikedom och sina trädgårdar, der indigo- och opobalsam-trädet växte. Det var skönheten af Jerichos omgifning som gjorde den sköna Cleopatra så lysten att äga denna trakt, att hon begärde och erhöll den af dess beherrskare och sin förbländade älskare, den romerska triumviren Antonius. Det fordna Jericho är i historien märkvärdigt såsom utgörande scenen för tvenne höga resandes besök, tvenne konungar, så olika hvarandra som natt och dag. Den ene lefde af hat, den andre af kärlek, men denna icke af menniskoart. Herodes och Christus hafva båda gästtat i Jericho.

Herodes — berättar oss Josephus — hade fåfängt i Callirhoe varma bad på andra sidan Jordanen, sökt bot för den förfärliga sjukdom, som förtärde honom lefvande, — en sjukdom, som tyckes älska blodtörstiga tyranner, ty Sylla (romaren) och flera hans likar hafva dött af den*).

*) En slags maskar i inelfvorna, hvilka sönderfräta dem och vålla odrägliga plågor. Männe själens onda passioner ej kunna alstra dessa och dylika lifsförstörare? En fråga till de lärda.

— Utan hjälp och utan hopp lät han föra sig till Jericho för att dö. Men döden ville ej komma. Herodes hade haft den likhet med sin beskyddare, kejsar Augustus, att hans stolta segerrika lif förbittrades af husliga olyckor. Men Augustus hämnades ej såsom Herodes. Augustus förvisade sin brottsliga dotter; Herodes mördade sin maka, den sköna Mariamne och hennes söner; och dessa mord följdes af flera andra: hans hustrur, hans söner, deras vänner — slutligen tycktes han ej kunna lefva utan offer för sin bitterhet och blodtörst. I Jericho lindrades något hans plågor då han erhöll från Rom tillstånd att låta afrätta sin yngsta son. Plågorna återvände, döden tycktes nalkas. Herodes lät kalla till sig och fängsla alla Judeas mest betydande och af folket älskade män, och befallte sin syster Salome — den enda varelse, för hvilken han synes haft förtroende intill det sista — att så snart döden komme öfver honom låta afrätta alla desse, ”på det att — sade han i vildt hat — judarne må rätt få begråta min död!” Den olycklige! Hetsad af plågorna, själens och kroppens, sökte han en dag med våld förkorta sitt lif, men man vred knifven ur hans hand. Några dagar sednare kom äntligen döden, och Salome lydde hans befallning på det sätt, att hon, ännu innan han aflidit, lät befria alla hans tillämnade offer. Han visste det ej. Han dog med hatets och hämndens planer i sin själ. Så dör en människofiende.

När *menniskovännen*, han, hvars hela lif var ett kärleksverk, ett offrande af sig sjelf för att återförena människorna och Gud — barnen med Fadern — när *Jesus* kom till Jericho, utförde han der ett par handlingar af den rena människokärlek, som var hans ständiga ingifvelse. Han återgaf synen åt tvenne blinda, som åkallade honom, och han lönade den lille Zacchei fromma nyfikenhet med att kalla honom att blifva hans värd, en lycka, den han förtjente, såsom vi se det af hans glädjedruckna ord (i Lucas Evangelium, kap. 19).

Af det fordna Jericho finnes nu mera intet spår. Härjning på härjning har gått öfver staden, till dess ej

blott dess murar, utan äfven gruset efter dem försvunnit från jorden. Ingen enda palm lyfter nu mera sin krona öfver slätten kring "Palma-staden." Dess opobalsam-träd lät Cleopatra bortföra till Egypten; dess planteringar af bomull, indigo och sockerrör synas ej mer till. Men sköna fikonträd och andra växter vittna allt ännu om jordmånens fruktbarhet, och att den endast behöfde en god odling för att åter blifva hvad den fordom här var, likasom i trakten kring Tiberias sjö, Palestinas trädgård. Många små strömmar från Judea berg genomskära slätten under deras lopp till Jordanen.

Aftonen blef skön. Jag vandrade i närheten af lägret, botaniserande och betraktande färgspelet på himmel och jord. Den beryktade Jericho-rosen*) (*Anastatica hierochuntica*), som araberna kalla "Kaff Mirjam", såg jag icke till, men väl flera andra mig främmande buskväxter och blommor.

I solnedgången klädde sig Moabs berg i den skönaste, skäraste purpurfärg. De syntes dock icke här vara närmare, än från Jerusalem och jag kunde ej bestämdt urskilja om vissa ljusa punkter bland klyftorna voro stenblock eller människoboningar. Kanske var luften ej fullt klar. När den är det, lärer man kunna, äfven från Jerusalem, urskilja den på en bergsplatå liggande staden Kerek.

Ofrivilligt sökte min blick det "Nebo", på hvilket fornålderns största lagstiftare för årtusen sedan, "på Herrens befallning" gick upp — "gent emot Jericho, och besåg hela det landet, som skulle besittas af hans folk, allt intill det yttersta hafvet och söderut och den breda ängden vid Jericho, Palma-staden, allt intill Zoar" det goda landet, men dit han ej fick ingå — "och blef död der

*) Men som är ingen ros, utan en egendomlig växt i denna nejd, och hvars grenar, sedan de utblommat, draga sig tillsammans i en form, liknande rosens, och hafva egenskapen att något öppna sig och få ett slags lif när stjelken sättes i vatten, samt att åter sammandraga sig om en stund, när den tages derur.

uti de Moabiters lande efter Herrens ord^{*)} — ”uppå klinten af berget Pisga gent emot Jericho.” Man söker vanligen denna klint på höjden af bergskedjan; men denna är jemn ofvantill, som vore den afskuren efter snöre. Deremot är, gent emot Jericho, en ganska synbart, från bergsryggen mot slätten framspringande hög klint, från hvilken man måste hafva en stor utsigt åt norr och söder.

Men prophetens sista syn på jorden var väl ännu vida mera en andlig, än en kroppslig — ty Medelhafvet kan ej ses från Moabs berg — och man söker lika fåfängt skådeplatsen för hans sista uppträdande, som man söker hans graf. I sin sista stund var han allena med Gud säger Skriften.

I vester mörknade Judeas berg och ”Quarantanas” höga dystra klippor — der traditionen förlägger scenen för Jesu frestelse och första kamp med frestaren — tycktes resa sig i allt högre, massivare halfkrets. Vid foten af dessa berg ser man hvalfbågar efter en romersk vattuledning. På spetsen af den högsta klippan står en liten kyrka; på andra klipp-klintar urskiljer man ett kapell och en klosterlik byggnad. Djupa hålor och grottor gapa på flera håll i denna vilda klippöken — en af de dystraste till former och färg, som jag sett — och ännu sägas dessa begagnas af fromma män, Abyssinier och Kopter, under en tid före påsk, som de tillbringa med fasta och böner. Öfver den mörka klippväggen gick solen ned, i en bädd af moln, hvilket lät mig med fruktan tänka på morgondagens färd. Ty för den resande är väderleken ett resällskap, på hvars goda eller elaka lynne beror om resan skall bli angenäm eller oangenäm, helst här i landet, der man måste färdas till häst och bo uti tält.

Aftonen var dock oändeligen vacker. Månen, i första kvarteret, omgifven af en krets praktfullt tindrande stjernor, lyste högt öfver lägret. Luften var lugn och ljuflig; bäcken brusade friskt och grodorna sjöngo sin enformiga, men ej otrefliga aftonsång. I lägret stimmade pilgrimerna

*) 5:te Mose bok, 34 kap.

muntert och fredligt. Araberna uppstämde sånger betydligt mera högljudda och betydligt mindre melodiska, än grodornas. Araberna sjunga gerna, men deras röster äro ytterst sträfva; de sjunga i näsan och dallra med rösten likt afsigkomna sångare, upprepa jemt samma strof, i hvilken jag nästan aldrig kan upptäcka någon melodi. Ett visst sträfft, melankoliskt rop genomgår denna sång af en rå energi. Det är en röst ur öknen, den ingen källa läskar. Då och då råmade en kamel eller bräkte en åsna accompagnement till den vilda sången. "Det här blir roligt för natten!" tänkte jag med en suck. Vi drucko the och gingo till hvila på våra mattor och madrasser.

Vårt tält hade tvenne dörrar. Jag bad att den ena måtte lemnas öppen för den ljufligt svala nattluften, som fläktade in. Af myggor funnos ännu inga. Ljusen släcktes. De båda makarne somnade och jag låg med anletet vändt mot tältets öppning, betraktande aftonhimlen och de stora blixtrar, som tid efter annan bröto ur den mörka molnväggen öfver bergen. Jag hade en viss onämbar förkänsla af något — jag vet icke hvad obehagligt, som skulle komma. Så låg jag, sömnlös, lyssnande till militärens vaktrop från station till station kring lägret — hvilket lät bra — till kamelernas och åsnornas rytande stämmor, hvilka skrämde bort all sömn, och jag kände mig viss om att ej få sofva denna natt. Men småningom tystnade kreaturen, bäckens brus söfde mig ljufligt; jag kände mig sjunka i dvalans frid, då tältets tillslutna dörr hastigt slets upp och en häftig vindstöt lät tältet skälfva såsom vore det nära att ryckas upp. Vi sprungo alla upp; den lösslitna väfdörren tillslöts, och vi tände ljus. Men knappt var den lilla glaslyktan fästad vid tältets mittelstolpe, förrän en ännu häftigare vindstöt kastade omkull hela tältet — hvars stolpe dervid gaf mig ett temligen omildt slag i bufvudet. Herr S. . . höll med möda upp en flik af väfven, nog stor för att låta oss alla springa ut. Sedan föll tältet ned platt som en pannkaka och vi stodo der under den fria himmelen, men omhvärfda af ett moln af damm och stoft, som vinden dref i hvirflar öfver lägret

och som för oss skymde himmel och jord. Herr S... gick att väcka de i det andra tältet sofvande herrarne. De voro snart på fötter, och fru S... och jag fingo herberge i deras tält medan de och herr S... arbetade att åter uppresa vår fallna hydda. Vinden gaf ännu några stötar, ett par åsk-knallar läto höra sig, några regndroppar föllo ur moln, som började hopa sig öfver våra hufvuden; sedan blef allt stilla som förut. Vårt tält kom åter upp och blef stadigare fästadt än förut; det var mig ett nöje att erkänna de unga människans goda vilja, muntra lynne och välvilliga hjälpsamhet, samt att se, att den stormiga episoden ej vållat minsta skada eller förlust af något, men sömn fick jag ingen denna natt. Jag kunde ej befria mig från förkänslan af vidare stundande obehag.

I dagbräckningen var hela lägret i rörelse; pilgrimerna tågade till Jordanen. Litet sednare sutto äfven vi, pilgrimer från Nord-Europas länder, på våra hästar och redo öfver den grönskande, fuktiga slättmarken. Morgonen var ljufilig, luften alldeles stilla och oändligen mild. Nattens regn, ehuru ringa, gjorde att intet damm uppkom i hästfötternas spår; jorden doftade mjukt. Öfver våra hufvuden låg himmelen klar; men en krans af mörka moln tornade sig i höga alpspetsar och kummel framför oss i öster. När vi efter tvenne timmars ridt öfver fältet nåkades Jordanen blixtrade solen upp ur molnbädden. En skara pilgrimer färdades ännu fram tätt framför oss, dels till fots, dels på åsnor, mulåsnor och kameler. Dessa sednare buro vanligen tre till fyra, stundom flera personer; — barn och qvinnor sutto i korgstolar gungande tvärs öfver djurets rygg. Och gunga fingo de duktigt emellanåt.

Vi redo in i småskogen och stannade på en grönskande höjd eller bank, der vi stego af. Nedanföör denna, flöt Jordanen med stränder tätt bevuxna af lummigt löfverk. Snart voro vi vid dess brädd. Strida rullade dess ljusgrå vågor från norr mot söder, så snabba och strida, att det syntes böra vara lifsfarligt att våga simma öfver floden, som dock tycktes föga bred. Ej heller sågs någon

våga försöket. I den bukt af floden der vi, med mängden pilgrimer, befunno oss, var vattnet lugnare och skuggades af sköna stora träd. Och här föregick den egenomliga scenen af pilgrimernas bad eller dop.

Under ett skuggrikt träd, på en upphöjning nära vid flodbrädden, aftogo män och qvinnor sina öfverkläder och gingo sedan i blotta linnet ner till floden. Här, vid en öfver vattnet lutande torr trädstam, stod en atletisk gestalt, med svartlurfvigt hufvud och hårbeväxt bröst — mer lik en Herkules, än en Johannes-döpare, — naken intill midjan, och intill midjan stående i vattnet, — och denne mottog i sina senfulla armar de i floden nedstigande pilgrimerna, der han, med tillhjälp af en handtlangare, gaf dem en hastig doppning, hvarvid han — litet våldsamt, såsom jag tyckte — med handen nedtryckte deras hufvuden under vattnet. Det skedde för hvar och en i tre omgångar. Men den bredaxlade, svartlockiga herkuliska döparen hade ett så godmodigt, jovialiskt uttryck, att man nog såg det han var vand vid handtverket och att de, som kommo till honom, ingenting hade att befara. De neddoppade uppstego därefter, och återtogo sina kläder i det stora trädets skugga. Qvinnorna hjälpte hvarandra härvid; männer männerna. Unga sköna qvinnor, gråhåriga gummor, ynglingar, gubbar, barn af alla åldrar döptes så i floden. Barnen skriade obarmhertigt, hjälpte icke; ned i floden måste de, och det öfver hufvudet, tre gånger å rad. Först sedan återlemnades de till deras mödrar. Allvar var icke härvid, såsom då Johannes vid Jordanen döpte "till bättring" och beredelse för himmelriket, med ord och uttryck, väldiga såsom öknens klippor; men icke heller lättsinnig lek. Man syntes gå i badet såsom till någon kär, kyrklig högtid. Vattnet var äfven så behagligt, så friskt och lent på en gång, att jag erfor en kroppslig längtan att dyka ned deri. Men det stora sällskapet afskräckte mig. Jag badade endast panna och ögon med den minnesrika flodens vatten och tackade Gud, som låtit mig, liten pilgrim på jorden, skåda Missisippis framtidsrika flod i fjerran vester, och nu fört mig hit, till Jordans strand! Ty liten är

Jordans flod i jernförelse med alla världens stora floder, och ringa dess betydelse i våra dagars historia; men öfver Jordan hvilar ett minne, såsom öfver ingen annan flod på jordens krets. Det var der, som en dag tvenne verldsåldrar, den gamla och den nya tiden, möttes i tvenne män, högsta representanter af dem båda — Johannes och Jesus. Den förre, spetsen af den förflutna tiden, förberedelsens tid, döpte till bättring, till rening för ett nytt, högre lif — vattnets förberedande dop. Han sade: "Jag döper eder i vatten, till bättring; men den efter mig kommer är starkare, än jag, hvilkens skor jag icke är värdig att bära, han skall döpa eder med den Heliga Anda och med eld"*). — Så långt hade människosläktet kommit under sin långa skoltid. Dess ädlaste längtan, högsta sökande, renaste vinst ser jag sammanträngda hos Johannes — den gamla tidens prophetiska röst och förväntan.

Den andre, Jesus, kom med ny ingifvelse att döpa till en ny födelse. De möttes här, den gamla och den nya tidens män. Och den gamla böjde för den unga sin stränga panna: "Herre! mig höfdes att jag vorde döpt af dig!" Men Guda-sonen, som ville vara "bröderna lik" i alla det jordiska lifvets vilkor och "uppfylla all rättfärdighet", begärde dopet, den gamla tidens arf, af Johannes. Sedan — berättar Skriften — fördes han "af Andanom i öknen, på det han skulle frestas af djefvulen."

Sann och träffande är visserligen den christligt-historiska instinkt, som förlagt frestelsens yttre skådeplats i den vilda klippöknen, i grannskapet af Jordanen på vägen till Jerusalem, äfven om dess verkliga skådeplats varit en inre — ett människobröst. Och af djup betydelse är förbindelsen emellan de tvenne symboliska orterna, dem öga och tanke här i en blick kunna omfatta; — här den friskt flödande, af evig grönska bekransade floden med invigningens dop, och öfver den invigningens ord af höjden: "detta är min käre son", etc., — der de djerfva höjderna i öknen, dit den invigde fördes "af Andan" för att, innan

*) Matth. kap. 3.

han inträdde på världstheatern, ensam kämpa ut sin inre kamp med denna världens makt, som frestade honom att för dess rike öfvergifva det, som han kom att grunda på jorden — Guds. Hvarje rikt begåfvad ung menniska har en något liknande kamp att genomgå vid begynnelsen af sin myndighetsålder. Men den christne kämpar ej mera ensam.

Jag återvänder till Jordanen. Det var här "midt emot Jericho," som, enligt Josua bok (kap. 3.) Israels folk, med förbundets ark i sin midt, vandrade öfver Jordanen. Man har sedan dess, ofta sökt förklara bort undret, som berättas då hafva skett (kap. 3. v. 16.) Mig är det likgiltigt. Öken-vandrarne öfverfärd är, äfven utan undret, märkvärdig nog.

Från urminnes tid har man känt Jordans utlopp i "Asphaltsjöns," Döda hafvets, bittra våg, men länge har man varit okunnig om dess källor. Jag vet ej om man är fullt öfverens om dem ännu i dag. Josephus — och jag menar att detta har bekräftats af nyare forskare — nämner som Jordans källor Hermons snöiga höjd och den löfbekransande lilla insjön *Phiala*, i hvars runda bågare det klara vattnet säges hvarken stiga eller sjunka, utan ständigt behålla samma höjd. En tredje källa anvisas under en Daphne's (eller Pan's) grotta i trakten af Cesaria. Ur dessa, ännu halft mystiska källor, i föga kända nejder, strömmar floden fram, blir uppenbar och får sitt namn ett stycke ofvanför Tiberias sjö, som den genomlöper, och fortsätter sedan sitt lopp öfver en mängd forsar och fall genom Palestina, 200 engelska mil, söderut, ända till sin graf i Döda hafvet. Dess stränder ifrån Tiberias dal och till Jerichos sägas vara sumpiga, en vildmark, der nu blott Beduinstammar herrska. I Judarnes historia och heliga sånger är Jordan en återvändande symbol af djup betydelse. I människoslägtets minne är den, jemte Indus och Ganges, men framför desse, *den heliga floden* och förtjenar det namnet. Jag har sagt hvarför.

Och nu åter till den morgon, då jag med flera tusen af den österländska kyrkans Christna vid Jordanen firade

dess skönaste minne. En mängd pilgrimer sysselsatte sig med att i floden neddoppa handdukar, näsdukar, lintyg och alla slags hvita dukar, som de sedan vredo ur och lade i sina kappsäckar, antingen för eget bruk eller för anförvandter och vänner. Ty de österländska Christna tro, att en svepning, doppad i Jordans vatten, hjälper den döde att inkomma i himmelriket; en ömkelig vantro, men som har sin grund i den för Christna dyrbara visshet, att det finnes en lifsflod, der den befläckade, men till helgelse långtande själen kan "två sina kläder rena", enligt det gamla uttrycket. Men visserligen i annan mening, än pilgrimerna vid Jordanen, som för symbolet förgätit dess mening.

Den vestra stranden af floden var uppfylld af folk af många nationer, deras barn, hästar, åsnor, allt om hvarann, men allt stilla, fridsamt, vänligt. Barnen lekte och frukostade på marken; man hjälpte hvarandra ömsesidigt att ur floden hemta vatten i tennkantiner och flaskor; ty nästan hvarje pilgrim hade med sig en rund och blank kantin, som han bar vid sitt bälte. Sedan vandrade man i den vilda parken längs med floden för att skära sig qvistar af vild lager, oleander, buskpil, arbutus, pistacier, tuja m. fl. trädarter, som der växa i vild yppighet. Af de större träden syntes mig en slags asp här vara talrikast. Dessa träd växte högt, buro rika löfkronor, som skuggade flodens vågor. I mjuka bugter flyter denne här, och så långt man kan se ständigt emellan svällande massor af ljusgrönt löfverk. Taflan är oändeligen fridfull och täck — idylliskt ljuf.

Äfven vi vandrade i de heliga lundarne, skördade gröna och äfven blommande qvistar i den varma morgonsolen — här varm som hos oss i Juli. Sedan vi betraktat badscenerna och pilgrimerna i halfannan timmas tid och fyllt våra flaskor ur Jordanen, stego vi åter till häst och togo vägen åt Döda hafvet, medan pilgrimerna till fots och till häst, på kameler och åsnor strömmade tillbaka mot Jericho. Ännu en liten stund redo vi längs med Jordanen och sågo den strömma kring små förtju-

sande löfrika öar eller halföar, sedan gick vägen öfver kala slätter genom en nejd, som blef allt vildare och ödsligare. Sandklippor och kummel, likt stora grafhögar (men icke resta af människohand) reste sig i klungor till höger om oss; besynnerliga, men hemska gestalter såsom af någon utdöd stad, onda människors fordna boning. I Hels underjordiska rike måtte städerna se så ut.

Färden syntes mig lång och tröttsam, ty det började blåsa starkt och kallt emot oss. Vinden tilltog med hvart ögonblick och framför oss öfver Döda hafvet sammandrog sig en himmel så mörk och hotande, att den icke kunnat se värre ut öfver Sodom och Gomorra. På en gång nekade min häst tvärt att gå vidare, vände ryggen åt Judea-öknen och hufvudet mot Jordanen och blef så stående; hvarföre, insåg jag snart, då en häftig orkan, åtföljd af hagel och regn, bröt ut från öknens sida med en sådan våldsamt, att jag var glad att endast få den på min rygg. Mina reskamraters hästar gjorde snart alla såsom min, och tysta och tåliga sutto vi der, väntande under den stormiga hagelskuren. Efter en kvarts timma var den öfver, solen sken åter fram, men emellan hotande moln.

Efter vid pass tvenne timmars ridt genom den ödsliga nejden voro vi framme vid Döda hafvet, men som nu ingalunda var dödt, utan i högst upprördt tillstånd. Svartsmutsiga och fradgande slogo vågorna mot stranden. Denna var i trakten, der vi gjorde halt, låg och stenig; men längre bort, på vestra kusten, reste sig höga klippväggar. Den östra stranden af sjön var för blicken otydlig af de mörka moln, som lägrade sig deröfver.

Jag hade sett bland de Schweitsiska bergen sjöar med nästan likaså ödsliga stränder. Den Sodomitiska katastrophen och Massadas blodiga sorgespel är hvad som synnerligen ger Asphaltides-sjö dess hemska karakter. Dessutom är vattnet i de Schweitsiska bergs-sjöarne klart som oskuldens samvete, och här var det svart och smutsigt som synden. Det var stormen, som gjorde det så. I lugnt väder är det — såsom jag ofta sett det

fjerran från — ljusblått och klart, och man anar ej dess bitterhet. Nu såg det emedlertid rätt sodomitiskt styggt ut — och när Lot och hans döttrar räknades som de rättfärdiga i den staden, så, — huru månede de orättfärdiga hafva varit? Vål att de förgingos i eld och svafvel allesammans! Abraham talade för dem eller för "de rättfärdiga, som torde finnas bland dem", i den märkvärdiga dialog (Gen. kap. 18), som gör honom förtjent af arabernas benämning: "Guds vän", då han "ståndande inför Herranom", bad i samvetets och rättvisans namn, att icke de goda måtte förgöras med de onda. Men icke en gång tio "rättfärdiga" funnos i de dömda städerna. Lot ensam och hans familj räddades för deras gästfrihets skull. "Och bittida morgonen derpå stod Abraham upp på det rummet, der han förr hade ståndit inför Herranom, och såg ut emot Sodom och Gomorra och allt landet i den ängdene och fick se, att der uppgick ett damb af landena, lika som rök af en ugn." Domen var fullbordad i nattens djup.

Ruiner af de förra städerna sägas ännu vara synliga vid sydöstra stranden af Döda hafvet, och äfven i dess vatten när detta, under sommarens hetta, är lågt. Men andra tankar, än Sodom och Gomorra voro nu ypperst i min själ.

"Hvar ligger Engheddi?" frågade jag herr S... som var redan väl bevandrad i denna trakt.

"Der uppe emellan bergen, på den fläck, der nu solen lyser!"

Det var på vestra stranden af sjön, just der denna i amphitheater böjer sig mot söder. Medan svartbruna moln helt och hållet insvepte den östra stranden af sjön, lyste ett vänligt solsken öfver dess vestra kust. I dess ljus urskiljde jag tydligt en hög grönskande platå, väl fem hundra fot öfver hafvet och på landsidan omsluten af höga klippmurar. Det var Engheddi.

Det var i "den öknen Engheddi", dit David flydde för Saul, och der ynglingens ädelmod bevekta hans för-

följares hjerta. Det var i "öknen Engheddi"*) som de renaste af för-christna menniskor, Essenerna, sökte och funno en hamn undan den roflystna, njutningslystna verlden, och förenade sig för ädlare syftemål. Ty här, i öknens famn, utgjöt sig en källa, underbart klar och rik, i ständigt flödande fall från afsats till afsats ned mot hafvet, och vidt omkring grönskade marken, fruktbar på allahanda örter och träd. Rundtom, på trenne sidor, stodo öknens klippor vakt; tvärt nedanför den otillgängliga, 4 à 500 fot höga bergstranden låg den ödsliga sjön. Här var ett fredadt hemvist för andar, som flydde världens frestelser och verdens oro för att finna det högsta: själens frid och fullkomlighet. Här byggde Essenerna sina hyddor omkring 200 år före Ch. f.

De lärda judarne Josephus och Philo hafva gifvit oss utförliga beskrifningar om Essenernas syfte, stadgar och bruk, den sednare synnerligen om den gren af deras Orden, som under namn af Therapeuter (läkare) bosatt sig i Egypten vid stranden af sjön Mariotis, nära Alexandria. Desse och de Palestinska Essenerna voro barn af samma anda, hade samma syftemål, men skiljde sig i en del anordningar och seder. Enligt de nämnde historieskrifvarne vill det synas att denna Orden först uppkom i Egypten under den hebreiska andans kontakt med den grekiska uti Pythagoras' skola.

De tänkande bland judarne hade småningom delat sig i tvenne partier, Phariseer och Sadduceer. De förre hylade framför allt bokstafven och yttre stadgar, de sednare en ren sedolära, men som icke höjde sig till tron på själens odödlighet och derföre småningom förföll till en Epikureisk vishets- eller nyttighets-beräkningslära. Djupare

*) Egentligen "Ain djiddi" eller *öknen källa* med afseende på ortens rika källa. "Ain djiddi" betyder äfven öknens öga; ty araberna kalla en källa *ett öga*: "Ain." Ett skönt "Ain" är det skönaste de känna på jorden, och de bjuda stundom främlingen att gå lång väg för att se ett sådant. Engheddis källa är varm (80 gr. Réaumur); men när dess vatten svalnat utgör det en förträfflig dryck.

andar kunde ej tillfredställas af någöndera riktningen, fromma sinnen icke finna ro uti ett lif, som icke praktiskt, i någon mån, närmade sig det ideal af menckliga lifvet, som småningom hade dagats hos dem under Moses' och profheterernas ingifvelsefulla tillrop, och under besinnandet af deras folks betydelsefulla historia. De hade lyssnat till Österlandets äldsta vise, — ur Babyloniska fångenskapen, liksom från den Egyptiska kommo Israeliterna icke fattigare, utan rikare, äfven i andlig måtto; — de lyssnade nu till Vesterlandets lefnadsvishet hos en af dess ädlaste representanter, och begreppet om ideal-menniskan och ideal-samhället uppgick uti deras själar i den gestalt, som tidens bildning och den individuela utvecklingen då tillåto. De förbundo dessa idealer med det gudsbegrepp de ärft af sina fäder, och i det de skiljde sig från mång-guderiets folk, greker och romare, samt likaså från sitt eget, i tomma bruk och stel ytlighet allt mer förfallande folk, flyktade de ut i öknen för att der lefva för samvetets högsta fordringar.

De sökte fullkomligheten. De förenade sig för att *samfältt* kunna finna den för sig och för andra. De sökte under ett heligt lefverne befordra själens och kroppens hälsa; ty de trodde på: "en sund själ i en sund kropp", och de trodde på det gudomliga ljuset i människans bröst, trodde på dess ingifvelse och ledning, till förklaring af naturen och lifvet, hos hvar och en, som allvarligt söker sanningen under ett måttligt och inåtvändt, arbetsamt lif. Ty, olika med andra asiatiska asceter, satte de icke heligheten uti ett lif af lättja, af kroppslig och andlig tillintetgörelse. De ville vara i högre mening *läkare*. De egnade sig åt åkerbruk — synnerligen åt trädgårdsskötsel, — odlade hälsogifvande örter, undersökte för detta ändamål äfven stenarnas egenskaper, och studerade synnerligen de skrifter, som befordra själens frid och upphöjelse.

De läste Hebreernas heliga skrifter, men trodde på en i dessas ord nedlagd djupare mening, och tolkade bokstafven efter den. De flesta af deras dogmatiska läror blefvo likväl aldrig kända utom deras Orden. Den som

inträdde deri måste svärja en högtidlig ed, att icke yppa dem och "att icke nämna englarnas namn."

De försakade sinnliga njutningar och sökte stärka själen genom kroppens spåkande. De delade sig i fyra klasser och styrdes eller leddes genom *äldste*, dem de bevisade stor vördnad och lydnad. Om någon förbröt sig mot Ordens stadgar, så varnades han af de äldste; förbröt han sig å nyo, så bannlystes han ur brödra-samhället. De lefde icke i äktenskap. Men Therapeuternas Orden upptog äfven kvinnor. Dessa lefde för sig i afskiljda bostäder. Och antingen Ordens medlemmar voro kvinnor eller män, så kallade de sig läkare och sysselsatte sig med helande konst. De upptogo äfven främmande fattiga barn, gáfvo dem uppfostran och sedan — frihet. De gingo i hvita kläder och skydde osnygghet såsom en synd.

De hade gemensam bön morgon och afton, och både, vända mot öster. De hade ock en gemensam kärleksmåltid, bestående af bröd och hysop. De åto hvar dag först efter solens nedgång. En gång i veckan hade de gemensam gudstjenst, vid hvilken de voro delade i chörer, männerna för sig, kvinnorna för sig, och utförde då symboliska danser, som hade afseende på Israeliternas uttåg ur Egypten*). Dessa danser synas egentligen hafva varit brukliga hos de Egyptiska Therapeuterna.

Essenerna lärde själens odödlighet och de godas sällhet, de ondas osällhet efter döden. Ljufliga vindar skulle vederqvicka de goda vid friska källors flod, köld och storm skulle plåga de onda i ett mörkt, fjerran land. De förkastade blodiga offer, och skiljde sig derutinnan från judarnes allmänna gudstjenst. Dock offrade de symboliska gåfvor, och synnerligen sina tankar och gerningar, såsom de Gud bäst behagliga offer.

*) Medan jag skrifer detta stå de amerikanska "Shakers" för min tanke. Likheten emellan dem och Essenerna är påfallande äfven i afseende på antalet. Omkring 4,000 sägas Essenerna hafva varit. Och i Amerika uppgaf man antalet af Shakers såsom varande vid pass 4,000. Historien är en saga, som upprepar samma sats i högre och högre chor.

Essener funnos — säger Josephus — i alla Palestinas städer, dock var deras förnämsta boningsort i öknen, på vestra kusten af Döda hafvet. På den tiden var Engheddi-öken blomstrande som en park, rik på palmer, indigo och opobalsam-träd. Dessa ädla mystici, som flyktade ur det yttre i det inre lifvet och sökte genom rening och helgelse redan här på jorden inträde i det eviga lifvet, kunde dock ej uppehålla detta inre lif utan genom stränga, dagliga själfspäkningar och förkastande af den naturliga människans skönaste lif — familjens, fadrens, modrens. Men deras rena vilja och rena seder förberedde dem att ingå i en högre Orden, eller rättare ordning, uti hvilken själens och sinnenas kamp löser sig i en djup försoning, i ett harmoniskt samlif för den högstes tjänst, der mennisko-individen icke längre lefver blott för sin själ eller för ett litet samfund, utan är medborgare af ett Guds rike, som skall omfatta och välsigna alla folk och riken på jorden.

Under de förföljelser Essenerna sednare måste utstå bevisade de det största hjeltmod och dogo som martyrer, hellre än att försmäda Guds eller Moses' namn, eller att offra åt Romerska afgudar och Kejsare.

I andra århundradet efter Christus upphöra Essenerna att nämnas i Palestina och Egypten, ty de hade skarvis öfvergått till Christendomen. Ideal-menniskan och Ideal-samhället, som de sträfvade till, mötte dem här i en högre, fullkomligare gestalt, än den, som hittills föresväfvat dem, och det lilla Essenska samhället upplöstes och utvecklade sig i det "helgamanna-samfund", som lika omfattar andens och naturens riken, helgar alla gåfvor, alla förhållanden och alla människor i Gud, enligt Pauli kraftiga ord: "Allt är det edert, men J ären Christi, och Christus är Guds!"

Ingen syn är skönare, än den af dessa ljus och rätt-rättfärdighet sökande själar, som vi se på jorden under alla tider och hos alla folk, dessa barn af morgonrodnaden, som ännu under jordens skymning framgår, förberedande dagen. Inga bland dem stå i en renare dager, än dessa öknens söner och döttrar, Essenerna. Men fåkunniga och

trängsinta synas mig de försök, som ofta blifvit, i vår tid, gjorda, att från Essenerna härleda den väldige Johannes Döparens ingifvelse, och än mer den andes, som skulle döpa människorna med den Heliga Anda och med eld! — Hvar, i Essenernas strängt afskiljda och af stränga regler omslutna samhälle, finnes källan till öken-predikantens väldiga profetia, till hans ensliga, sig sjelf laggifvande skådning och lif? Hvar, i synnerhet, finnes hos Essenerna spår af den kärlek, som omfattade hela människoslägtet och "som kom i verlden för att frälsa verlden?" Deras riktning var en isolerings-process, en flykt ur verlden. Från deras slutna Orden kunde aldrig utgå orden: "går ut i hela verlden; — predikar Evangelium allom kreaturom!" — och vi tala nu här blott om sinnelag och lära, icke om det högre Gudsmedvetandet!

Essenernas oskyldiga ära behöfver icke sminkas af en främmande glans. Den har sin egen, oförgångliga fägring. Som en evigt lefvande Jericho-ros lyser den genom alla åldrar mot oss ifrån Döda hafvets strand. Derföre — lys du, klara sol, öfver Engheddi-öken, flöda du, klara, lefvande källa, flöda evigt såsom fordom och nu, — och väck å nyo och å nyo, dessa rena minnen i människors bröst; stärk deras tro på det evigt goda, på Guds fostrande ledning och vård! O! huru ofta, under min oroliga ungdom, har jag ej längtat till en sådan fostrande fristad bland andar, stränga, milda såsom dessa, till förhållanden, helgande och upplyftande såsom samhället i Engheddi öken, längtat dit undan lifvets oro och min egen svaghet! Men intet Engheddi fann jag på min väg. Dock jag fann mer. — "Den som söker han finner!" har Mästaren sagt.

Inga palmer växa nu i "den öknen Engheddi", inga läkare odla mer dess jord; men dess rika källa flödar rik ännu, och beduiner bruka den ständigt fruktbara jorden bland lemningarna af Essenernas fordna bostäder. Vägen dit är för lång och för svår för mig. Jag måste nöja mig med att hälsa och välsigna den med mina blickar. — Men jag glömmar att jag skulle tala om Döda hafvet.

Jordanens hemlighetsfulla försvinnande i detta hafssköte har länge varit och är allt ännu ett föremål för naturforskarens begrundningar. Några tro på en underjordisk väg, genom hvilken floden banar sig lopp och utfall i Akuba-viken. Andra förmena, att Döda hafvet har en utdunstning, så stark, att det kan uti sig mottaga allt Jordanens vatten utan att stiga eller svälla deraf.....

Vid den nordvestra stranden vandrade jag, samlande stenar och plockande några små torftiga, gula blommor af sol-blommornas slägt, men af dvärg-natur. Stranden var i hög grad naken, ehuru icke alldeles utan växter; längre upp blommade några buskar, dock såg allt i hög grad torftigt och naket ut; en hvit saltskorpa låg öfver mossbeväxta jordtorfvor och stenar. Medan jag botaniserade, badade några af de unga herrarne längre bort.

Det andades varmt från vågorna, som brusande slogo mot stranden. Vattnet kändes äfven för handen helt varmt. Dess smak var så brännande bitter och vedervärdig, att det öfvergick all föreställning. De badande, (som sägas så lyftas af vattnet att de, utan att vara simmare, uppbäras deraf) erfara vanligtvis, efter badet, en stickande känsla i huden såsom af nässlor. En ung engelsman hade för ett par år sedan det infallet att ensam, åtföljd blott af en tjänare, uti en liten båt ro rundt omkring sjön längs med stränderna. Han råkade derunder i stor vattubrist, anlidade Döda hafvets vatten, sjuknade och återkom till Jerusalem blott tids nog för att dö.

Bortom Engheddi, och längre söder ut vid hafvets strand är en annan historiskt märkvärdig ort, men af en ryktbarhet lika dyster, som Engheddis är ljus. Der, på en hög, brant uppstigande klippa med vidsträckt plåtå låg fordom den judiska fästningen *Massada*. Klippan var — berättar Josephus — omringad af dalar, så djupa, att ögat uppfifrån den icke kunde nå deras djup. "Vägarne från dem uppför klippan voro så branta, att icke en gång något djur skulle vågat beträda dem utom på tvenne ställen, som höllos tillgängliga för kommunikationens skull,

churu den, äfven der, ej skedde utan svårighet. En af dessa vägar går ifrån Asphaltides-sjö mot solens uppgång, den andra är mot nedgången. En af dem kallades, för dess oupphörliga krökningar, Ormen. Om er fot slinter under vandringen, så är er död gifven, ty brådjup gapa rundt omkring. På toppen af denna klippa byggde öfverstepresten Jonathan en fästning, som han kallade Massada." Sedan Titus — "menniskoslägtets kärlek och förtjusning" — med en grymhet, som i vår tid ej mera finner något motsvarande, förstört Jerusalem med eld och svärd, belägrade romarne Massada, dit en stor del judiska män och qvinnor flyktat. När dessa slutligen insågo, att allt motstånd var fåfängt, att de måste falla i romarnes händer, valde de hellre döden. Massadas befälhafvare styrkte dem deruti och vissa män utvaldes för att döda alla de andra samt qvinnor och barn. Så dödades nihundrasextio personer. Endast två qvinnor och fem gossar undkommo blodbadet. Ett minne värdigt Döda hafvets strand!

En kloster-ruin ligger vid nordliga stranden af sjön, ett stycke ifrån denna. Den vittnar om en stor byggnad, och höga mörka murar stå ännu kvar. Troligen har, under korstågens tid, fromma själar, christendomens Essener, här förenat sig att bedja för offren, som i Döda hafvet funnit sin graf. Nu äro stränderna öde och döda liksom hafvet; lifvets kamp och qual, dess kärlek och böner hafva lika tystnat der — männe för alltid?

Återvägen till Jericho togo vi genom Judea-öken, öfver de svartnade kullar och högar, som nyss förut hade förefallit mig såsom lemningar af onda andars bostäder. På nära håll voro deras skepnader ändå mera besynnerliga och hemska; det var en stad af ruiner, men utan all skönhet. En smal gångstig ormade sig längs kullarne, ofta så smal, att hästens fötter gled och jorden rasade under dem nedåt brådjuget. Mer än en gång trodde jag mig få tumla dit ned med min häst. Men det snälla djuret bar mig säkert och lätt öfver de farliga ställena. Beduinerna, som följde oss — en i spetsen för tåget, en vid dess slut — sjöngo hela vägen, men så gräsligt och hårdt, att

jag verkligen mådde illa deraf. På slätten måste vi åter tvenne gånger låta öfvergå oss häftiga orkaner med hagel och regn, hvarvid våra hästar nekade att gå och stodo med sänkta hufvuden vända från ovädrets sida så länge det varade. Våta och genomblåsta återkommo vi till lägret. Solen sken klar deröfver, och den stora Jordans-tvätten, utbredd till torkning på träd, buskar och mark, lyste hvit öfver hela däliden.

Det öfriga af dagen måste jag med en skarp migraine plikta för nattens äfventyr och dagens stormiga färd. Men från min bädd, i ett hörn af tältet, kunde jag iakttaga det stilla beskäftiga lifvet der och huru middag tillreddes och utdelades af den unga husmodern för hela karavanen. Jag hade derunder det nöjet att se huru de unga makarne S . . . k dervid hjälptes åt, och icke blott då, utan vid alla tillfällen utan att fråga om sysslan egentligen tillhörde man eller qvinna. Hon stod honom bi vid befästandet af tältets pålar, han hjälpte henne att rulla ihop täckena, breda ut bordsduken m. m. De voro tydligen värdiga barn af de gamla Germaner, hvilkas seder Tacitus med beundran beskriver, särdeles då han skildrar förhållandet emellan man och qvinna i äktenskapet: "I detta land — skrifver den ädle romaren — "äro äktenskapen kyska, och intet "drag i folkets seder förtjenar högre beröm. — Nästan "allena bland barbarerna nöja de sig med en hustru. Det "är icke qvinnan, det är mannen som medför hemgiften. "Fadern, modern och de närmaste anhöriga äro närvarande "vid sammankomsten och antaga gåfvorna. Dessa utgöras "icke af de fåfängligheter, hvilka tjusa fruntimren, eller af "något, hvarmed den nya makan kan pryda sig. De äro "en fullt betslad häst, oxar, en sköld samt svärd och spjut. "I det man framlemnar dessa gåfvor mottager man en "maka. Hon, å sin sida, ger äfven brudgummen några "vapen. Det är det heliga bandet i deras förbund, deras "mystiska symboler, deras äktenskaps gudomligheter. På "det hustrun icke skall tro sig utesluten från förbindelsen "till högsinnade känslor och till intresse för krigets ange- "lägenheter, tillsäga henne sjelfva auspicierna vid hennes

"äktenskap, att hon kommer att dela arbeten och faror, och att hennes lag, i friden, såsom i striden, är att lida och att våga lika mycket, som hennes make. Det är detta, som förkunnas henne af de förspända oxarne, af den sadlade hästen och af vapnen, som gifvas henne. Hon lärer huru man bör lefva, huru man bör dö. Detta anförtrödda gods, som hon mottager, skall hon rent och ärofullt återlemna till sina barn, hvilkas makar skola emottaga det för att öfverlemna det äfvenså till hennes barnabarn."

Ädla, heliga lära af ömsesidighet och likhet emellan makar, som i sin innersta mening icke kan nog omhuldas och bevaras af oss, krigiska fäders fridsamma barn! fridsamma, ja, men dock förbundna att arbeta och kämpa för högre mål, än de, om än oftast med andra vapen.

Det är denna hjälp i lif och i död, i lust och i nöd, som muselmännen och alla männer, hvilka hylla Polygamien, sakna hos qvinnan, och som hon likaså saknar hos mannen, hvars leksak, tjenarinna — eller herskarinna hon blir. Det är denna ömsesidighet i arbetet, denna jemnlighet i bärandet af lifvets börda och lifvets ansvar, i alla lifvets förhållanden hos husfadren och husmodren, som ger det christna familjelifvet ett så stort företräde framför österländningarnas harems-lif; som fördubblar de christna folkens krafter och gåfvor i — allt. Derföre måste de christna folken gå framåt, uppåt, de icke christna nedåt. Ty familjelifvet är statslifvets moder.

På eftermiddagen lät fru S... efterfråga bland pilgrimerna i lägret ett dibarn, och åtskilliga unga par inkommo efter hvarandra i tältet, rätt roliga att se. Det första var af Armenianska kyrkan, två unga, utmärkt vackra, förälskade och lyckliga makar, väl klädda och smyckade, och högst förtjusta öfver deras första barn, en präktig liten flickunge, men som hade sin vilja för sig och ville icke taga det främmande bröstet. Dernäst kom ett arabiskt par, mindre vackert, men likaså synbart förtjust i deras lilla brune "Saabi" (gosse). Men denne och ett par andra barn, som inkommo med deras föräldrar —

hvilka tydligen fördes af nyfikenhet att se de främmande "frankerna" — voro mättade af moders-mjölken, och ville ej hafva någon annan. Fru S... måste uppsöka sitt första dibarn i Jericho-byn, till beduin-qvinnornas stora förnøjelse. Emedlertid kom en beduinska derifrån in i tältet med en träskål, full af Zachoum-olja, satte den ned, såg på mig och gjorde mig inbjudande tecken att dermed smörja mig. Men för min migraine hjälper ingen olja och inga medel — utom tid och tålmod.

Gerna hade jag velat följa med de andra då de redo till Elias ryktbara källa "Ain el Sultan", konungs-källan (eller ögat), och se dess sköna träd samt rika blomstermatta vid foten af frestelsens mörka, vilda bergs-grupp; men — det var omöjligt. Jag fick nöja mig med en hand full blommor derifrån. Jag kände mig verkligen så sjuk, att — ehuru vand vid de hastiga vexlingarne i denna sjukdom från häftig plåga till fullkomligt välbefinnande — jag började tvifla om möjligheten att, såsom ämnadt var, kunna företaga återfärden till Jerusalem i dagbräckningen morgonen derpå. Jag beredde mig på att blifva kvar på stället under vår Sheiks beskydd, för att sednare, med återvundna krafter, beledsagad af honom, återvända till staden. Detta hade äfven rätt väl kunnat gå för sig; men glad var jag då jag, vid midnattstid, kände mig bli fri från plåga och snart derpå alldeles bra. Jag var endast betydligt matt. Klockan 2 kokades och dracks kaffe i tältet, och snart derpå togs detta bort öfver mitt hufvud. Nu gällde det att vara rask. I lägret var allt i rörelse. Pilgrimerna tände eld på sina löfhyddor och bäddar, och lustigt sprakande stego de röda lågorna upp mot den dunkla himlen. Kring eldarne stimmade folket muntert; turkiska militären ropade till uppbrott och marsch. I dag-gryningen sutto vi alla till häst. Vänliga stjernor blickade genom några klara fläckar på himmelen emellan hotande, mörka moln. Luften var dock lugn och mild.

Allt som dagen klarnade och vi redo uppför Judea berg och kullar sågs tåget af pilgrimer — 4 à 5,000 sades det — likt ett mörkt vågande band, orma sig öfver

kullar och slätt, så långt ögat kunde nå, på vägen till Jerusalem. Min lilla kloka häst var denna morgon så munter och så behändig, att jag lät den gå såsom den ville: och som den hade fått i sitt hufvud att komma fram förr än alla andra, lät jag den få sin vilja fram, och i det jag frukosterade, sittande på hästen, roade jag mig åt att se hans vändningar och uträkningar för att vinna sitt mål. Jag hade dessutom deraf den förmånen, att mycket väl kunna betrakta pilgrimerna, bland hvilka funnos många dels egendomliga, dels lustiga figurer: här vresiga gummor på små envisa åsnor, som icke ville gå ur fläcken, ehuru gubbarne drefvo på dem, der ståtliga araber på ståtliga hästar, här muntra ryska flickor på muntra mulåsnor, der en tätt beslöjad "Sitti", med svartsjuk omsorg bevakad af sin herre och husbonde. Kostligast voro att se de gravitetiska kamelerna med deras last af tre till fyra qvinnor och lika många barn, vaggande i bärstolar öfver deras rygg och hållande sig fast med förskräckta miner när det luftiga gungbrädet kom i en stark svängning.

De ryska pilgrimerna i deras enkla, mörka drägter, med deras ljusa, friska hy och godmodiga uttryck, skiljde sig på frappant vis från de Österländska af Syriens, Armeniens, Kaukasiens och Arabiens folk. Dessa hafva i allmänhet starka, vackra drag, mörk hy och dystert eller allvarligt uttryck. De flesta buro turbaner eller röda grekiska mössor med blå tofsar. Deras qvinnor hafva vanligen nedre delen af ansigtet beslöjad. Några mörka Kopter och Abyssinier sågos här och der bland mängden, men alltid till fots och tydligen af tjenare-klassen. En stor del af pilgrimerna voro fotgångare. Alla buro de gröna qvistar från Jordan och hvar sin flaska eller kantin af dess vatten. Mången hade vridit sig en krans af den här i landet vanliga törnbusken (*rhamnus spina Christi*), och bar den öfver axeln, ibland kring hufvudet eller mössan. Nästan alla sågo muntra och lefnadsglada ut. Jag måste beundra, att bland denna mängd, som trängde sig på vägen, ingen ledsam trängsel, ingen oreda eller tråta, ingen villervalla uppstod, särdeles i de stundom mycket trånga bergspassen.

Sheik Mustapha, som ridderligt gått bredvid mig en stund och ledt min häst genom de forsande bäckarne och äfven varit min beskyddare i de trånga passen, lemnade mig då vägen blef god; ej heller behöfde jag nu mera någon ledsven, ty min häst var tydligen väl bekant med vägen och kunde sköta sig sjelf.

Jag erfor denna morgon en känsla, som jag väl aldrig trott mig få erfaras, och det var — ett verkligt nöje af att rida. Ju längre min snabbfotade gångare skiljde mig från de öfriga af vår karavan — jag återsåg ingen af dem förrän i Jerusalem — ju ensammare jag red ibland pilgrims-skaran på Palestinas fält, desto lättare och lustigare kände jag mig till mods, ehuru molnen mörknade och sände skurvis regn och kall blåst. Den svala väderleken och vägen, som beständigt gick uppåt, lät ridten kännas föga tröttande. Oändligt vänlig och vacker var åsynen af Olivbergets gröna kullar och planteringar. Snart derpå skiljdes jag vid pilgrimståget, som strömmade in genom St. Stephans-porten, då jag, åtföljd af en judisk tjänstgosse, tog vägen genom Sions port till mitt hem på Sions berg.

Sedan jag i mitt stilla hem förfriskat och klädt om mig kände jag mig så litet trött af färden, att jag samma dag om aftonen kunde bevista en sammankomst af de judiskt-christna proselyterna i Jerusalem, af hvilka tolf för närvarande förberedas till Nattvarden. Sammankomsten, med bön, sång och samtal, hölls hos pastor Hefter, hvars grundliga lärdom och goda hjerta och lynne göra honom till en lika högt aktad, som älskad lärare. Att jag somnade midt under lektionen var icke dennas skuld, utan den starka värmens i rummet och min brist på sömn under tvenne föregående nätter.

Glad och tacksam är jag att hafva lyckligt fullgjort färden till Jordanen och Döda hafvet; och med huru ringa obehag i jernförelse med mina dystra förkänslor! Detta till uppmuntran för dig, min L*, vid dylika förkänningar.

Gröna qvistar från Jordanen lysa nu upp mitt rum. Dess vatten, som jag medtagit i tvenne flaskor, är, sedan det afsatt sitt grummel, af en mild, ljusgrå färg och klart som vårens luft.

Den 12 April.

Goda nyheter! Bref från Schweits och från Italien säga mig, att min unga Schweitser-syster och min sommardotter äro lyckliga af unga makars bästa lycka, den att allt innerligare älska de män, som de skänkt sin tro, allt högre skatta sin lott och sitt lif vid deras sida. Den litet vilda, frihetsälskande lilla fogeln finner sig nu väl i sin bur, och föredrager den stilla verlden derinom framför alla scener och syner i fjerran land, om än så lockande. Godt min sommar-dotter! Jag tackar dig och din make att det är så och för det ni så kärleksfullt skrivit derom till mig. Derföre bjuder jag nu er, att utan möda för er företaga med mig en utflykt öfver — *Palestina, dess folk och dess historia.*

"Det måste vara en liten Gud, som gifvet judarne ett så litet land!" sade romarne hånfullt, när de, herrar öfver Palestina, jemnförde dess folks stolta guds-begrepp med detta folks lilla jordiska rike bredvid Romas verlds-monarki. Ja, det var ett litet land, detta Palestina, beläget och liksom afskiljdt från den öfriga verlden, emellan sand-öknen, Medelhafvet och Libanons berg. Det var ett ringa land och rike i jemnförelse med de stora, mäktiga rikena rundt omkring: Egypten, Persien, Babylon, Assyrien, Grekland — under Alexander — och framför allt emot den makt, som slutligen uppslukade dem alla eller gjorde dem till lydriken under dess kejsare-spira. Och likväl måste de stolta romarne upplefva att det lilla landet och dess föraktade folk fingo ett större namn i verldshistorien, än deras eget; måste upplefva att örnarne på Capitolii klippa och dess Jupiters-stod föllo i stoftet för lagstiftarne på Sinai och på Olivberget; måste upplefva att Romar-rikets alla folk en

dag drogo i pilgrims-skaror till Jerusalem för att bekänna "den Gud, som gifvit judarne det lilla landet!" Det är emedan all historias betydelse beror ytterst på dess betydelse för *menniskan*, den människa, som i alla länder och i alla tider är densamma till sina hufvuddrag — en fångslad Prometheus, med himmelsk eld i sitt hjerta, men bunden hårdt vid jordens klippstrand; en half-gud till ursprung och längtan, men rof för plågorna och döden; med kärlek och trotts på sina läppar; sväfvande emellan himmelen och afgrunden; sig sjelf och sin tillvarelse en gåta! Hvad som kastar ljus öfver denna varelse, hvad som förklarar denna gåta, *det* är det viktiga, det väsendtliga för hvar människa. Och den historia, i hvilken hon ser denna lösning, den blir för henne *historiens historia*, *Guds ord* och svar på mensklighetens fråga. Icke myckenhet och massa gälla något härvid. Myckenhet och massa äro snarare hinder, der all kraft beror af innehållet, af betydelsen. "Gif mig blott en punkt utom jorden som stödjepunkt, sade Archimedes, och jag skall upplyfta hela jordmassan." — Det lilla landet är bekvämare för historisk öfversigt, än det stora. Allt betydande visar sig här på en concentrerad scen. Om Greklands eller Palestinas historia försiggått i China, så hade den troligtvis varit förlorad för oss. Äfven landets läge och geografi höra med i Försynens verldsplan. Vi se det ingenstädes så tydligen, som med Palestina — och här menar jag, framför allt, det genom Hebreernas historia historiska Palestina; ty i detta måste vi intaga öknen och Sinai halfö, såsom det förlofvade landets och dess historias förgård.

Det är den store geographens, C. F. Ritters odödliga förtjenst, att med vetenskapsmannens och tänkarens säkra blick hafva — i sin jemnförande "Erdkunde" — frambållit den försynens plan, som tydligen röjer sig i Palestinas egendomliga läge, så väl i dess afskildhet medelst öknen och hafvet, — vid en kust utan hamnar — ifrån de rundtom liggande, stora kultur-folken, Egyptier, Perser, Babylonier, Aßyrer, Phenicier, Greker och Romare, såsom ock i dess förbindelse med dem genom dess sammanhang med de trenne verldsdelarne Asien, Afrika och Europa. Så

afskildt, så genom naturen isoleradt måste det land ligga, som skall tjena till uppfostrande hem åt försynens utkorade son, det Israel, som skulle en dag bland jordens alla afgudadyrkande folk införa den ena, Heliga Gudens dyrkan; så nära måste det ock ligga de stora kultur-folken och vägarne, på det att, när tiden var kommen, evangelium måtte finna öppnade vägar till alla länder i öster, nord, söder och vester, och så ifrån det lilla Palestina "allt intill världens ändar." Och när Palestinas rike upplöstes och Jerusalem förstördes, så måste åter dess folk, med eller mot sin vilja, gå ut ibland alla folk och vittna om den uppenbarelse, som främst bland alla blef Israel till del.

Det är den fromme, Germaniska tänkarens evärdeliga förtjenst att hafva gjort människorna uppmärksamma på naturplastikens betydelse i människoslägtets historia, att hafva först af alla uttalat den stora, sköna läran — förr blott anad, oftare oanad — att historien icke står *bredvid* utan *inom* naturen, "under stjernhimmelen, uti Guds trädgård"; att hafva lärt, det jordens länder icke äro ett meningslöst agregat af tillfälliga bildningar, utan att hela jorden — der den, en liten glimmande punkt, spinner sin bana i den oändliga rymden — är ett barn af skaparens kärlek, beredd af hans vishet, bevakad af hans öga, ledd af hans hand. Ty från hvad vi se och erkänna i dess historia kunna vi sluta till hvad vi ännu icke se, Från Palestinas historia kunna vi kasta en säker hoppets blick på alla andra jordens länder, stora och små. Välsignad vare du, gamle, ädle vise, som dermed lärt oss att bättre förstå och älska, bättre omhulda vår jord. Hvad du prophetiskt anade, det klarnar i våra dagar allt mer! . . . Och om vi ofta ej tydligt kunna läsa den Mästares styl, som skrifver sina meningar med årtusen och människosläp-ter, så måste vi ihågkomma, att vi, på jorden, äro kortlivade och kortsynta. Vare det oss nog, att här kunna skymta deras mål, och deri vår heligaste längtans uppfyllelse! Med detta ljus kunna vi gå framåt, uppåt!

Och nu — åter till Palestina. Detta var ett litet land äfven då judarnes rike der var som störst, då det, under David och Salomo, sträckte sig i söder till "den Egypti bäck", Al Arish, omfattade Cæli Syrias och Libanons region i norr, och utbredde sig i öster öfver Haurans och Moabs berg och steppland ända till Euphrat*), samt till Edoms röda berg och Parans öken; äfven då var det mycket mindre, än nu Sverige, mindre än England, jemförligt i vidd blott med Belgien eller Schweits, Toscana eller Sicilien. Det egentliga Canaans land, det egentliga och nuvarande Palestina omfattar en ännu mycket mindre rymd. Det utgör sydliga delen och omkring tredjedelen af det gamla Syrien. Dess östra gräns är Jordanen med dennes båda sjöar Genesareth och Asphaltides, dess vestra Medelhafvet, dess norra Libanons kolossala bergknut, dess södra förlorar sig i öknens sand. Det lilla landet utmärker sig dock genom en mångfald af bildningar, som göra det till ett egendomligt och i sig fulländadt jordrike. Det har höga berg och leende dalar, fruktbara slätter och vilda ökenmarker, en vidsträckt, men svårt åtkomlig hafskust; en flod och insjöar, hvilkas like icke finnes på jorden; varma hälso-källor och en oändligt fruktbar jord med mångfaldig vegetation ifrån palmerna allt upp till cedrarna. Dess himmel är sällan skymd af moln, dess klimat, med sina skiftningar allt efter landets höjd och djup, kanske ett af de bästa och ljufligaste på jorden.

Landet — mera långt än bredt — delar sig i tre längd-zoner: den vestra kustslätten, det höga mellan-landet och dess östliga djupland, Jordans dal. Kustlandet — en fruktbar slätt, med Sharons, Dschennins och Esdraelons rika, verldsberömda fält — i söder 92 geografiska mil

*) En ung lärd och lycklig forskare, engelsmannen Mr *Graham* har nyligen, i Bashars ödemarker, upptäckt lemningarne, en del förträffligt bihållna, af de sextio städer, som omtalas i Josua bok (kap. 13, v. 30) och bland dessa "*Jobs stad*", så kallad än i dag af öknens beduin-stammar.

bredt, smalnar norr-ut ända till en bredd af endast 20 mil. Längs denna kust ligga städerna Ashalon, Jaffa (Joppe) Cesarea, Caipha (Porphyria) — vid Carmels i hafvet utskjutande udde — och Akkra. Den medlersta längd-zonen är ett högland af kullar utaf 1,200 till 2,000 fots höjd. I långsluttande vågor uppstigande från vestra slättlandet sänker sig denna höga ås i branta afsatser och bråddjup i öster ned mot Jordan-dalens djupa fåra, 3,684 fot nedom Jerusalem. Högsta höjder på åsen äro Oljoberget, Ebal och Gerezim, lilla Hermon, Thabor och det stora Hermon, det gamla guda-berget "Djebel el Sheik", eller Bergens Sheik, nära 10,000 fot högt, med hjessan krönt af evig snö och Jordanens källor vid sina fötter. På detta högland af fruktbara kullar ligga i rad, från öknen i söder och mot Libanon i norr, de urgamlå, verldsbekanta städerna Hebron, Bethlehem, Jerusalem, Sichem, Nazareth, Cana, Safed och Cesarea Philippi. Grunda dälder med rik vextlighet och små floder, som förlora sig vesterut i hafvet eller i sanden, genomskära åsen. Blott Esdraelons slätt i Galileen genombryter den helt, får en längre sträcka allt ifrån hafvet emellan Caipha och Akkra till Tiberias sjö. Tredje längdregionen bildas af Jordanens flodgebiet från Libanons och Hermons rötter och söder om Asphaltides-sjö. Dess djup vid Genesareths sjö är 612 fot under Medelhafvet och vid Döda hafvet 1,235.

I dalen råder tropisk värme och en tropisk växtlighet. Josephus beskriver nejden och trädgårdarne kring Genesareths sjö såsom ett paradys af skönhet och fruktbarhet. Så var ock Jordans-dalen vid Jericho på den tiden, då det lysste den sköna Cleopatra kalla den, dess palmer och opobalsams-träd: — sin egendom. Nu är hela denna nejd en vildmark, röfvande beduinholders laglösa land; men den är skön ännu, och Jordans flod, så hemlighetsfull vid sitt ursprung, än mera hemlighetsfull i sitt utlopp, strömmar så strid och frisk, som någonsin, med sina 24 fall emellan Genesareth och Döda hafvet.

På andra sidan om floden och dess slätt är Moabs högland, der fordom Rubens och Manasse betade sina rika

hjordar, och der man ännu ser lemningarne af mer än tjugu städer, bärande märken af romarnes byggnadskonst, såsom cirker och theatrar. Hela denna fruktbara, skogrika mark är i arabiska horders händer.

Canaans land, som Israels tolf stammar fordom skiftade emellan sig efter åt dem af deras härförare anvista lotter, delar sig nu (och allt sedan romarnes tid) i trenne hufvudlandskaper, Judea med Jerusalem, Samarien med Sichein (eller Nablous) och Galileen med Tiberias till hufvudstäder.

När man, på den vanliga karavan-vägen från Egypten, ur den stora sandöknen i söder nalkas Goza och Hebron, glädes man af Judeas grönskande, buskbeväxta kullar. Först närmare Hebron begynna träden, oliver, fikon samt vingårdar. Hebrons vin är berömdt. Judea är dock det minst fruktbara af Palestinas landskap. Rikare, emedan bättre vattnad, är Samariens; rikast af alla Galileen med dess stora slätt, som gyllne sädes-skördar kunde betäcka, och den de betäckte i de gamla tider, då Moses talade om det förlofvade landet, såsom ett land "der dagg af himmelen faller arla och serla, ett land, om hvilket Gud "låter sig vårda och Herrans ögon alltid se uppå ifrån begynnelsen på året och intill ändan, ett land der hvete, korn, vinträ, fikonträ och granat-äple uti äro; ett land "der oljo-trä och honung uti växer, ett land der Israel "skall hafva bröd nog till att äta." Det Canaaneiska folkets terrass-kultur gjorde då och sednare Palestinas kullar fruktbara. Denna kultur brukas än i dag och man ser öfverallt på Judeas runda, platå-artade kullar — af Jura-kalkformation i horisontela lager — spår deraf; men endast *spår*. De flesta af kullarne äro nakna, bleka lik af den fordna odlingen, och slätterna bära svaga eller inga skördar. Det land, som fordom födde 10 millioner innevånare, säges nu ej föda öfver en half million. Ändock är dess himmel så skön som någonsin, dess källor hafva ej försinat. Jordan och Kedron flöda allt ännu; olivträden, fikon- och granat-äppleträden hafva ej upphört att bära frukt; jorden, under det lager af sten och grus, som

ymnigt täcker den, visar sig, vid hvart odlingsförsök, rik på saft och drifkraft. Ändå ligger stentäckelset öfver jorden och människorna i landet hafva ingen trefnad eller frid. "Den jorden är förbannad!" säga de stränga. Den väntar efter ett nytt "fri- och jubel-år" ville jag säga, "då hvar och en skall komma till sitt igen." — Törhända är det ej fjerran.

Vi ha betraktat Palestina såsom ett näs emellan trenne verldsdelar, sammanhängande med hela världen genom Medelhafvet, denna rörliga, medlande väg emellan folken. Likväl gick och går ingen större folk- och landsväg genom Palestina. Dess kust är utan hamnar, en farlig, stormig redd. Det låg och det ligger utom folkens stråkväg. Karavan-vägarne emellan öster- och vesterland gingo och gå ännu norr om Palestina öfver Damaskus, Aleppo till Tyr och Sidons goda hamnar, eller söder derom genom öknen till Egypten och Afrikas kust. Palestina låg afsides och oansedt. Huru har det lilla landet dock blifvit ryktbarast af alla jordens länder, ett människoslågtets andliga hemland, hvars historia och heliga skrifter intaga allt flera folk och länder på jorden "allt intill världens ändar?" Låtom oss kasta en blick på dess folks historia i jemnförelse med andra folks, uti de drag, som väsendtligen angå alla människor, hela menskligheten.

Hebreiska folkets historia ligger bevarad och öppen för oss i detsamma "heliga skrifter", dessa åter i bibeln, "böckernas bok." Men först då vi fullt befriat oss från det mekaniska inspirations-begreppet, först då vi läsa Israelitiska folkets historia såsom hvarje annan stor historia, — t. ex. grekernas och romarnes — och i bredd med andra historiska folks, först då kunna vi rätt uppskatta dess egendomlighet och — gudomlighet. Förut hämmas vi vid hvarje steg, då vi vänta oss höra Gud allena, men stöta på människan.

I min barndom och ungdom plågade mig detta mycket och vände mig slutligen bort från den bibliska historien. Sednare återkom jag till den med nytt synglas och ny kärlek. Allt som jag tillväxte i ålder och erfarenhet

växte den för mig, och sedan jag är här, i detta land, der allt ännu är uppfyllt af dess minnen, synes den mig märkvärdigare, underbarare än någonsin, äfven fastän jag ej tror, på flera af de underbara tilldragelser, som stå skrifna. Må ingen förarga sig härpå, eller på den tro om de bibliska underverken, som jag här vill bekänna, *bör* bekänna för att vara fullt ärlig mot dig, min L*. Den är min enskilda tro, jag påtrugar den ingen; jag känner allt för väl min ofullkomlighet, min felbarhet. Men jag har vunnit den efter många års begrundning. Jag har antagit den emedan jag icke kan annat, emedan mitt förnuft och samvete tvinga mig dertill, under väntan och hopp om högre ljus, en dag — när den jordiska larfven sprängt sin fängslande puppa.

Jag tror icke på hvart underverk, som omtalas i bibeln. Der äro flera, på hvilka jag *icke kan tro*; der äro andra, som jag — *lemnar derhän*; der äro några, på hvilka jag tror. Kan ett uppgifvet underverk i den heliga historien förklaras på naturligt sätt, — naturligt enligt vårt begrepp af detta ord — så ser jag det gerna; kan det icke förklaras så utan att göra våld på en högre mening, ett högre sammanhang, som jag anar eller inser, *så låter jag under vara under*. Men ett är mig dervid visst, och det är, att underverket, den s. k. öfvernaturliga tilldragelsen, icke står *utom* utan *inom* naturen, *den stora naturen*, hvars ursprung och högsta sammanhang måste sökas i den Allsmägtige Gudens väsen och vilja. Om vi ej, i den mellan-region af lifvet, der vi röra oss, inse dess högre causal-sammanhang, hindrar detta icke att det ju kan finnas, ja, att vi ofta tvingas att förutsätta ett sådant.

Bibels Gudsbegrepp och lära, ifrån det första skapare-ordet: "Varde ljus" och till det andra, sista: "stätt upp i Herrans Jesu Christi namn!" äro tydligen det: att Gud, verldens herre och skapare icke är bunden af de naturlagar, som han på jorden låtit blifva oss uppenbara; att han kan, när han vill, ingripa i dem genom en ny, omedelbar yttring af sin skapare-kraft eller uppenbarande af en högre naturordning — hvad vi kalla underverk.

Denna lära synes mig enligt med förnuftet och historien. Så som jag, för världens och människans skapelse ytterst måste antaga ett skapelse-ord, ett viljande *varde*, så ser jag i historien en del fakta, dem inga, i vanlig mening, naturliga orsaker kunna fullt förklara, utan som, när jag vill fatta dem i deras fulla betydelse — det är i hela deras sanning — tvinga mig att vid deras ursprung förutsätta hvad vi kalla ett under. Men intet kan tvinga mig att antaga ett under, som icke anbefalles mig, eller som motstrides af mitt Gudsmedvetande, af det förnuftiga samvete, Gud gifvit mig till ljus och ledning på min väg. Och när jag "lemnar derhän" mångt under, upptaget i anteckningarne öfver en historia, hvilken jag af själ och hjerta kallar "den heliga", så sker det emedan jag ej inser dess syfte eller dess "hvarföre", men af erfarenhet vet, att hvad jag ej inser i dag, det kan jag komma att inse i morgon eller nästa år eller längre fram. Och när jag vägrar mig att tro på ett bibliskt under, såsom: att solen på Josua befallning stod stilla i sitt lopp, eller när jag under bokstafven läser en andlig, icke bokstafelig mening, så gör jag det åter emedan mitt förnuftiga samvete — mitt tredje öga — tvingar mig dertill. Jag kan icke annat.

Om du, min L*, med enahanda kärlek till sanningen, kommer i dylika frågor till andra resultat, än jag, skall det ej oroa mig, — för mig eller för dig, — ej heller störa mig i tron på en för alla gällande sanning. Jag vet att vi här på jorden se endels och förstå endels; men de olika strålbrytningar af det eviga ljuset, som vi uppfatta, hafva dock sin enhet i detta, och de prismatiska färgerna, i deras åtskillnad och i deras förening, tjena dock till dess förhärligande.

Jag återvänder till Hebreiska folkets historia och till drag, som i denna synas mig mest egendomliga.

Alla folk se upp till en stamfader. Judarna (eller Hebreerna) kalla sig alla "Abrahams barn." Deras besynnerliga historia, olik alla andra folks, begynner med honom. Abraham, af Sems släkt, drog med sina föräldrar och sin hustru utur *Ur*, i Chaldeen "på det de skulle fara i Canaans

land; och de kommo till Haran och bodde der." — "Och Herren talade till Abraham: Gack utur ditt fädernesland, och ifrån din slägt och ifrån din faders hus, uti ett land som jag dig visa vill." — — "Och jag skall göra dig till ett stort folk, jag skall välsigna dig och göra dig ett stort namn, och du skall vara en välsignelse. *Och i dig skola välsignade varda alla slägter på jorden.*" — Abraham lyder den manande rösten, och kommer i Canaans land. Vid Sichem, vid "den lunden More" syntes Herren honom och sade: "Dine säd vill jag gifva detta land." Och han bygde dersammastädes ett altare Herranom, som honom synt hade. Abraham vandrar längre fram, predikar Herrans namn och bygger honom altaren. Hans framfärd är öfverallt fredlig, from och rättsinnig*), och förhållandet till landets folk är vänligt. Efter ett besök och vistande i Egypten — för dyr tids skull i Canaan — återvänder han dit och slår upp sitt herdetjäll i den lunden Mamre vid Hebron. Här synes honom åter Herren, och sade till honom: "Jag är Gud allsmäktig; vandra för mig och var fullkomlig, och jag skall göra mitt förbund emellan mig och dig; och du skall vara en fader för mycket folk. — Skola ock konungar komma af dig." — Förbunds-orden förnyas sednare vid åtskilliga pröfningar och under åtskilliga bestämmelser. Hufvuddragen äro städse dessa: "Lyd min röst, vandra efter min lag och jag skall göra dig till fader för ett stort folk, talrikt som sanden i hafvet, som

*) Man skall invända häremot hans förhållande till sin hustru och hans lögn angående henne i Egypten. Härpå och i fråga om flera af Patriarkernas synder kunna vi blott svara att de voro — menniskor och barn af sin tidsålder och, liksom andra folk på den tiden, bedrägliga, stundom grymma, hårda (eller svaga) mot qvinnan, mot fången eller slafven. Blott långsamt förmår det renare gudsbegreppet att ombilda hjertat och sederna. Abraham och Patriarkerna voro stora i tro och i lydnad för Gud. Gud lönade deras tro och lydnad genom en allt närmare uppenbarelse af sitt väsen. "Abraham trodde Herranom, och Han räknade honom det till rättfärdighet." (Gen. kap. 15 v. 6).

stjernorna på fästet, och det skall vara mitt folk och jag skall vara dess Gud. Din säd skall besitta sina fienders portar." — — "Och i dine säd skall allt folk på jorden välsignadt varda."

Rik på jordiskt gods och rik i sitt hjerta af det gudomliga löftet, som han öfverlemnar till sin son Isac, sluter Abraham sina ögon "och dödde i en rolig ålder då han af ålder och lefvande mätter var; och vardt samlad till sitt folk." I grafven, der redan hans hustru hvilat, nedlägges han af sina båda söner Isac och Ismael, som förenades då för att sedan icke mera mötas såsom bröder.

De idylliskt sköna eller rörande berättelserna om Isak och Rebecka, om Joseph och hans bröder äro förtjusande att läsa, äro ämnen för konstnären och skalden, och den sednare i synnerhet kär för alla rena hjertan*). Men de, lika litet som Rachels och Jakobs föga uppbyggliga be- drägerier, höra icke till folkets högre historia. Den se vi åter framblicka i Jakobs syn af "stegen, som stod på jorden och änden tog upp i himmelen; och Guds englar stego derpå upp och neder", samt i orden: "Och Herren stod der öfverst uppå och sade: Jag är Herren, Abrahams, dins faders Gud och Isaks Gud: det landet som du ligger uppå skall jag gifva dig och din säd. Och din säd skall varda såsom stoftet på jorden; och du skall varda utspridd vester ut, öster ut, norr ut och söder ut, och genom dig och dina säd skola alla slägter på jorden varda välsignade."

Under Jakobs dagar kommer åter en dyr tid och hungersnöd i Canaans land, och derföre, och på sin sons Josephs kallelse, drager han, hans söner, döttrar och tjenare, "inalles 70 själar" till Egypten, der Pharao ger dem att bebo det rika landet Gosen. Den gamle, hårdt pröfvade

*) För araberna tyckes Joseph vara typen af den fullkomliga människan. "I paradiset skola alla vara unga och sköna som Joseph", sade de arabiska fruntimren, med hvilka jag talade om tillståndet i ett tillkommande lif.

Israel är nu en bättre och frommare man än förr. På sin dödsbädd förkunnar han sina tolf söner deras öden och lotter i det förlofvade landet: Canaans land; bestraffar några af dem och förutsäger godt åt andra. Så åt Juda: "Juda, du är 'et: dig skola dina bröder låfva. Spiran skall icke varda tagen från Juda, ej eller en mästare ifrån hans fötter till dess hjelten kommer och honom skola folken tillfalla."

Den lilla Israelitiska flokken växer och förökas i landet Gosen. När den, tryckt af träldomen under Pharaos, drager ur landet, anförd af Moses, hafva de 70 växt till en skara af mer än sex hundra tusen personer fotfolk utom qvinnor och barnen. Så drager den ut genom Röda hafvet i arabiska öknen under låfsånger och i tron på en underbar, utomordentlig ledning, som besegrar alla svårigheter och hjälper dem utur all nöd. Folkets tvekan eller knorr bestraffas eller upphäfves af dess tros-starka anförare, den beundransvärde Guda-ingifne Moses.

Sjelf ledd af Gud leder han sitt folk djupare och djupare in i ensligheten, allt intill det rum, der Sinai berg på Horebs bergsrygg reser sig på jordtungan ut i Röda hafvet, likt ett jette-altar, omgjordadt af ödemarkerna och hafvets armar. Här lägga sig Israels barn "gent emot bergen." Och här förnimma de genom Moses dessa Herrans ord: (Exod. kap. 19). "J hafven sett hvad jag hafver gjort de Egypter; och huru jag hafver burit eder på örna-vingar, och tagit eder till mig. Om J nu hören min röst och hållen mitt förbund, så skolen J vara min egendom för allt folk; ty hela jorden är min." — — "Och J skolen vara mig ett presterligt konungsrrike och ett heligt folk." Och folket svarade tillsammans och sade: "Allt det Herren hafver sagt vilja vi göra."

Detta är det första förbundets ord. Följer nu, dess närmare bestämmelser i den högtidliga lagstiftningen från Sinai molntäckta höjd, begynnande med budet: "Du skall inga andra gudar hafva jemte mig." Denna Guds lag, — de tio bud-orden — som (enligt vår Frälsares Jesu Christi uttryck Math. 22, 37, o. fl.) kan sammanfattas i dessa

tvenne bud: "Du skall älska Herran din Gud af allt ditt hjerta och af all din själ och af all din håg", och — "du skall älska din nästa som dig sjelf", den skall Israel förbindas att hålla, hvaremot Gud, som gifver den, för binder sig att i rikaste mått välsigna folket och dess efterkommande om de hålla hans bud, men hotar med hårda straff om de öfvergifva dem.

Bud-ordens anda och mening utvecklas vidare för folket af Moses, under den långa öken-vandringen, i en den renaste och menligaste lagstiftning till stadgar och bruk, som denna tidsålder kan uppvisa. Helighet, barmhertighet, billighet äro dess grund. Vi påminna blott om den ofta upprepade befallningen att icke bedröfva enkan eller den faderlösa, "den ensamma", icke banna den döfva o. s. v., samt om det "klang- och fri-år", då slafvarne skulle gifvas fria och hvar och en skulle komma till sitt igen. "*J skolen vara helige, ty jag är helig säger Herren!*" så ljuder det åter och åter från Moses' läppar till Israels folk. Alla stadgar, alla förbud utgå ur denna synpunkt. Israel skall vara ett rent och den Helige Guden helgadt folk. Der efter inrättas gudstjensten, derföre bygges Tabernaklet, "förbundets ark", med dess förgård, dess heliga och allraheligaste, med lagens taflor och de gyllne Cheruber, som se ned derpå. Israel skall deri, såsom i en öppen bok, läsa meningen af sin kallelse och sitt förhållande till Gud. Allt hvad folket äger ädlast och skönast frambäres "frivilligt" af qvinnor och män till Arkens byggnad och försköning; allt hvad högst och visast Moses känner — och mannen, uppfostrad af Pharaos dotter i Egyptens konunga-salar, måste veta mycket af de äldsta folkens vishet, — allt hvad han känner i tal, konst och vetenskap, det ordnas här till symbol och uttryck af förbundet emellan den Ene Allsmäktige, Helige Guden och hans utvalda folk, — utvaldt att framställa normalförhållandet emellan Gud och — allt folk på jorden. Gud är den uppfostrande fadren, sträng och barmhertig på en gång; Israel är hans son. Prophet-skolorna uppstå, i hvilka utvalda ynglingar,

under ett strängt och rent lif, blifva mottagliga för Guds ande och tjenliga att förkunna Guds bud och domar.

Med förbundets ark i sin midt, hvarje stam ordnad kring sitt banér och tecken, drager Israels folk, anfördt af Moses, ledt af den hemlighetsfulla eld- och molnstoden, genom öknen från Sinai upp mot Canaans land — en underbar vandring! Många äro pröfningarne under den, många upproren och affallen och straffen; många äro ock de underbara hugsvalelserna, genom hvilka Herren bevisar Israels folk sin ständiga närvaro och vård, och åter och åter ljuder dess härförarens mäktiga ord i lära, bestraffning, eller tröst och uppmuntran. "Fyratio år" säges denna öken-uppfostran hafva varat. Men "fyratio år" är ett rundt tal, som vanligen brukades af Hebreerna för att uttrycka en obestämd, men betydlig tid. Öken-vandringens tid var i alla fall lång nog för att hafva besätt ökenvägen med de första utvandrarne grafvar. Denna vandringens dramatiska uppträden hafva en djupt tragisk sida, — och allt stort, allvarligt folklif har en sådan; — men vi se ock en med morgonrodnadens glans på sin himmel. Gudsbegreppet har klarnat för Israels folk; det har lärt förstå sin kallelse, förbundet och dettas följder. Det vet nu att lycksalighet eller olycksalighet beror af dess förhållande till den helige och rättfärdige Guden och dess lydriad för hans bud. Det vet ock att Gud är trofast och full af förbarmande. Det är vid Jordanens strand, midt emot det förlofvade landet, som Israels folk än en gång från sin åldrige lagstiftares läppar hör förbundets ord förnyas i den stund då det går att intaga landet, som var lofvadt dess fäder, allt "iffrån öknene och iffrån berget Libanon och iffrån elfven Euphrat allt intill det yttersta hafvet." Huru kraftiga och klara ljuda nu hans ord:

"Si jag hafver i dag satt dig före lifvet och det goda, döden och det onda." — "Det jag bjuder dig i dag, att du skall älska Herran din Gud och vandra i hans vägar och hålla hans bud, lag och rätter, och få lefva och vardas förökad; och Herran din Gud skall välsigna dig i landena der du indrager öfver Jordan att det intaga." — "Men

vänder du ditt hjerta och lyder icke, utan låter förföra dig, så att du tillbeder andra gudar och tjenar dem, så förkunnar jag eder att J skolen förgås, och icke länge blifva i landena." — "Jag tager i dag himmel och jord till vittne öfver eder; jag hafver satt eder före lifvet och döden, välsignelse och förbannelse, att du skall välja lifvet och att du och din säd mågen lefva." — "Att J skolen älska Herran eder Gud och lyda hans röst och hålla eder in till honom; *ty det är ditt lif och din långa ålder.*"

Så talar den åldrige lagstiftaren i den stund hans folk går att begynna ett nytt lif och han går att dö. Ännu en gång har han upprepat välsignelser och förbannelser öfver dem, allt efter som de följa eller icke följa Herrans bud:

"Ty det budet som jag bjuder dig i dag är dig icke fördoldt eller för fjerran:" — "Ej eller i himmelen så att du måtte säga: Ho vill fara oss upp i himmelen och hemta oss det, att vi måge höra't och göra't!" — "Det är icke eller på hinsidan hafvet så att du måtte säga: Ho vill fara oss öfver hafvet och hemta oss det?" — "Ty ordet är ganska hardt när dig i dinom mun och i dino hjerta att du det göra må.

Det är ingen främmande, ingen alldeles ny lära, som Moses säger sig förkunna, det är *Ur-religionen*, ur-medvetandet om Gud och menniskan, som var i hennes hjerta när Gud skapade menniskan till sin afbild, och som, förörkad af fallet och dess följder, nu åter från Sinai höjd och under öken-vandringens uppfostran uppkallats i folkets medvetande. Ännu en gång, före sitt slutliga afsked, lyfter sig den Guda-ingifna ledarens och prophetens själ i den härliga låfsången:

"Akter uppå, J himlar, jag vill tala;
och jorden höre min muns ord;
Ty jag vill prisa Herrans namn:
Gifver vårom Gudi allena ärona!"

Och åter strömma ovillkorligt profetia, välsignelser och förbannelser ur hans fulla hjerta. Han slutar med denna syn:

"Väl är dig, Israel: Ho är din like? O! du folk, som igenom Herran salig varder; — dine fiender skola fela och du skall träda in på deras höjder"*). Och Mose, Herrans tjenare blef död efter Herrens ord.

Josua, utvald af Moses till hans efterträdare, förnimmer Herrans röst: "Gör dig redo och drag öfver denna Jordan"; — Allt det rum, der edart fotabjelle varder trädande på, hafver jag gifvit eder; — Ifrån öknene och Libanon in till den stora elfven Euphrat, intill det stora hafvet vester ut, skall edor landamäre vara." — "Var tröst och frimodig. Herren din Gud är med dig i allt det du företager"**) . Folket lofvar lyda Josua, såsom Moses: "allenast vare Herren din Gud med dig som han var med Moses."

Under Josua's anförande intaga Israeliterna det förlovade landet i det de fördrifva dess innebyggare med svärdet. Detta blodiga fördrifvande af landets äldsta befolkning har i alla tider varit alla philantroper en stötesten; så äfven lång tid för mig. Nu ser jag derpå en förklaring, antaglig för den sanna människokärleken. I den ursprungliga befallningen om Canaaniternas fördrifvande heter det så: "Tala med Israels barn och säg dem: När J öfver Jordan komne ären, in uti Canaans land, så skolen J fördrifva alla dess innebyggare för edart ansigte, och alla deras stoder och alla deras gjutna beläten förgöra, och alla deras höjder förderfva, så att J tagen landet in och bon deruti; förty eder hafver jag gifvit landet. — Om J landsens innebyggare icke fördrifven, så skola de, som återlefde äro, varda eder som törne i edor ögon och såsom spjut i edra sidor"***).

Att detta fördrifvande blef ett grymt och blodigt, det låg väl dels i tidens seder, dels ock i Israels egendomliga kallelse och sakens nödvändighet. Dessa Canaaneiska folk voro *afgudadyrkande folk*, och afgudadyrkan — det medger du mig visst, du philantropiska L* — är ett ondt;

*) 5:te Mose bok kap. 34.

**) Josua. kap. 1.

***) Num. kap. 33. v. 50 och följande.

dess outeblifliga följder äro: grymhet, förnedring, all slags styggelse, såsom vi se det än i dag hos flera Asiens och Afrikas vilda folkslag. Canaans folk hade mennisko-offer och läto äfven sina barn stundom uppbrinna i gudabelätet Molochs glödande koppararmar. Deras orena gudsdyrkan förde dem till all slags osedlighet. Om ett sådant folk icke kan förbättras, så synes det mig vara ett godt att det fördrifves från jorden, om än detta fördrifvande blir ett *utrotande*. Israeliterna, kallade att på jorden plantera den rena guds-dyrkan, de rena sederna, att förbereda "för alla folk" Guds rike, voro dermed kallade att strida mot och rota ut allt som stridde deremot. Detta skulle vara deras driffjäder vid utrotandet af de Canaaneiska folken*). De gingo mot dem såsom Guds stridsmän. Den jord, som deras seder och bruk orenade, skulle beredas till hem för ett bättre slägte, "i hvilket alla folk på jorden skulle välsignade varda." Profetian att hvad de lemnade qvar af det afgudadyrkande folket skulle bringa dem skam och skada besannades allt för väl, såsom vi se det af judiska historien. Israeliterna omvände icke de qvarblifne, utan desse, lockade Israeliterna till affall och afgudadyrkan, och hindrade deras fullkomliga utveckling till ett Guds folk.

*) Men de stackars omyndiga bland Canaans folk, och barnen? hör jag dig säga. Låt mig berätta dig något, som jag en dag hörde af en schweitsisk naturforskare, herr Desor: Man hade ofta i fiskars inelfvor funnit en slags maskar, som der alltid visade sig såsom utbildade larfver. Komma dessa larfver aldrig till utveckling? frågade naturforskarne. En ung dansk naturforskare, herr Stenstrup, sköt en dag en fiskmåse. Han ville uppstoppa den och fann i dess buk lemnningar af en fisk och uti dem de väl kända mask-larfverna, af hvilka en del nu voro under utbildning, andra fullt utbildade med hufvud, fötter m. m. I det varmblodiga djuret, i kontakt med ljuset, hade de larfver, som ej kunnat utveckla sig i den kallblodiga kroppen, hastigt nått sin fullbordan. Detta är mig en vink om Guds ordning. Vi veta ej hvart de omyndiga, larf-lika folken eller menniskorna, som försvinna från jorden, taga vägen; men vi, christna, veta att Gud är en rättfärdig, faderlig Gud, att många boningar äro i hans rike och att *Han vill* alla väsens fulländning och lyckalighet. Det bör vara oss nog — tills vidare.

Under fall och upprättelse, under tider af straff och motgångar, tider af välgång och välsignelse — allt efter som de förhålla sig till det första förbundet, stadfästa sig Israeliterna i Canaans land. Deras domare och domarinnor, deras stora propheter uppehålla hos dem medvetandet om deras utkorelse och framtid i det förlofvade landet. Under David och Salomo når denna framtid sin högsta, utlofvade, politiska storhet.

Man jemföre Abrahams belägenhet i den stund han slog upp sitt herdatjäll i Mamre och emottog löftet att blifva stamfader för ett stort folk, som skulle besitta Canaans land och hafva en stor bestämmelse; löftets förnyelse under ökenvandringen genom Moses och Josua; och dess uppfyllelse under David och Salomo. Utvecklingen här af löftets första hälft är påfallande. Man läse skildringen i 1:sta konunga-boken, kap. 4 och följande. Israels konung, Salomo, råder nu öfver hela Canaans land, och hans rike sträcker sig från öknen i söder och till Libanons ängd och Damascus i norr, i öster till Palmyra och Thipsah vid Euphrat, i vester till världshafvet. "Och Juda och Israel voro många som sanden i hafvet och de åto och drucko och voro glade. Och Salomo hade frid med alla sina grannar rundt omkring, så att Juda och Israel bodde trygga hvar under sitt vinträd och under sitt fikonträd ifrån Dan allt intill Beer Seba." — "Och Salomos visdom var större än alla österländningars och alla egypters. Och utaf alla folk kommo till för att höra Salomos visdom." — Salomo bygger "Herranom, Israels Gud ett tempel", och all österlandets konst, vetenskap och skatter uppjudas att göra det härligt. Dock viger Salomo in det inför Israels folk med de orden: "Menar du ock att Gud bor på jorden? Si, himmelen och alla himlars himmel kunna icke begripa honom: Huru skulle då detta huset göra det, som jag byggt hafver?"

Huru rent är ännu hans Gudsmedvetande! Och konungen af Tyr sänder honom sin hyllning, och drottningen af Söderlanden kommer att höra hans vishet, gifva honom

skänker och försöka honom med gåtor. Och då hon lemnar honom är det med uttryck af beundran öfver hans "rättfärdighet och vishet," och med erkännande att hon funnit mera än hon väntat.

Två tusen år sägas hafva framgått emellan det första löftet till Abraham och uppfyllelsen under David och Salomo af dess första del: Israels tillväxt och storhet i det förlovade landet. Ännu dröjer uppfyllelsen af den sednare delen: "*I dig och din säd skola alla folk på jorden välsignade vara.*" Men Israels folk har icke förlorat den ur sigte, och äfven när "Salomo gör det ondt är för Heranom", och riket under hans son och efterföljande konungar sönderfaller och förfaller allt mer, behålla de tron på en stundande stor framtid, på en kommande judisk konung och befriare, som skall upprätta Israels rike och fullborda det gifna löftet. Denna tro uppehålls och styrkes ständigt å nyo af folkets stora profheter allt ifrån Esais och till Sacharja och Malachi. Synen af den kommande Messias och hans rike — ett rike af rättfärdighet, frid och lycksalighet, — som skall utgå af det judiska folket, går likt ett harmoniskt ackord, ett ständigt återvändande tema genom alla skiftningarne af deras än bestraffande och klagande, än uppmuntrande tal och predikan, under vexlingen af fall och upprättelse, af lidande och lycka i folkets politiska och borgerliga lif. Ja, denna syn tyckes klarna och vinna styrka under det folkets jordiska öden förmörkas och det allt mer förlorar sin politiska sjelfständighet. I förföljelsen och fängelset utgör den deras nya kraft, en kraft, som stundom genomtränger och upplyfter hela folket med ett förstärkt medvetande om dess bestämmelse och pligter. Huru gripande, huru höga och sköna äro ej ofta de ord, med hvilka dessa Guds män skildra den väntande befriaren och hans verldsrike, lika omfattande menskligheten och naturen. Den lyriska poesien känner intet högre och härligare.

Denna verldsomfattande syn och kallelse är egendomlig för Israelitiska folket, likasom deras Gudsbegrepp, och sär-

skiljer dem från alla andra jordens folk*). Andra folk äro jemförelsevis egoister; de veta icke af några intressen eller mål utom dem, som röra deras stam eller stad och dessas jordiska välmakt. Att göra denna stark och mäktig är deras lifs-ideal. Alla äro de mer eller mindre afgudadyrkare: och om än deras ädlaste män lyfta sig till aningen om en sedlig verldsordning och en rättvis verldsordnare, (så Zoroaster, Lao-Tseu, Buddha, Sokrates, Cicero och Tacitus), så förblir denna bild sväfvande, oklar, och deras folk fortfara att offra till blinda despoter såsom Brahma, nyckfulla såsom Jupiter, och till mångfaldiga natur-gudar, stridiga sins emellan, ofullkomliga, syndfulla som människan och ännu mer sjelfviska. Endast judarne känna "Gud, himmelens och jordens Herre" såsom en helig, rättfärdig och förbarmande Herre, fader och uppfostrare, som skapat människan "i sin afbild", som i kärlek bekymrar sig om sina barn, leder och lärar dem, och vill genom dem grunda ett helighetens och lycksalighetens rike på jorden. Derföre sänder han sin anda öfver propheterna, derföre skall han en gång sända Messias.

Detta, om än ofta skymdt af menskliga föreställningar och språkbruk, är det utmärkande i judarnes gudsbegrepp och deras syn af framtiden. Under dessas inflytande och deras stora lärares förmaningar och lagstiftning rena sig folkets seder. Sanning, rättvisa, billighet, barmhertighet blifva allt mer deras lifs lagar; så hos den bättre delen. Hos den andra ses en tilltagande förhårdning i former, högmod, sjelfviskhet, och alla de synder, som vidlåda äfven de hedniska folken och som af Christus och hans apostlar så strängt tadlas. Hos folket i dess helhet råda ännu grymma bruk. Det ohyggliga Phenisiska dödsstraffet —

*) Äfven perser och greker hade propheter, liksom romarne orakler, som förutsade framtida händelser och utgången af folkens eller deras anförares företag. Men deras syn är inskränkt till lokala eller enskilda intressen, deras spådomar till timlig med- eller motgång. De hebreiska propheternas syn är af en annan art, utgår af ett högre medvetande om Gud och menskligheten.

korsfästelsen — är ännu det allmänt brukliga; och ingen klar morgonrodnad har ännu uppgått öfver grafvens mörka land. "Abrahams sköt" är det dunkla Hades, dit de fromma af Abrahams säd församlas efter döden, och der de, liksom de lefvande bland Israel, bida en ännu otydligt anad dag. Jobs bok, denna uråldriga bok med människoslägtets äldsta klagan, äldsta frågor och svagt gryende hopp, — med dess ofullständiga, för alla djupare själar otillfredställande svar — är ännu judarnes hufvudbok i dessa menniskohjertats brinnande frågor. Och huru dystert talar icke tviflets röst i predikarens bok!

Så står judarnes folk på Palestinas löftesrika jord, vägande ännu, liksom alla för-christliga nationer, emellan en uppåtgående och en sjunkande riktning, — och synbarligen närmare den sednare än den förra — ehuru det äger ett löfte och en förhoppning, som de förre sakna*). Phariseer och Sadduceer skilja sig i tverne läger, hvart och ett behäftadt med ensidighet och osanning, båda med sjelfviskhet och högmod. Och den renaste, tillika den minsta af judiska sekter, Essenernas, söker vinna fullkomligheten genom en flykt ur lifvet. Man hoppas ännu på den Messianske befriaren, men man väntar framför allt i honom en jordisk förlossare från romarnes ok, en världslig konung.

Så var förbundets folk i den stund Jesus föddes i Bethlehems krubba, så ännu när han, uppstånden från de döda, stod på Olivberget och sände ut sina lärjungar med

*) "De flesta judar — berättar Tacitus — (Hist. V, 13) hysa den öfvertygelsen att i deras gamla Presta-böcker var skrifvet, att i denna tid (den af Jerusalems förstörelse genom Titus) skulle Österlandet uppresa sig och män framgå ur Judeen, hvilka skulle rifva till sig världens herradöme." — Denna profetia var äfven känd i romerska riket och oroade kejsar Domitian, så att han lät anställa forskningar angående Jesu efterlemnade släktingar. Han lugnade sig då han fick höra att de voro fattiga jordbrukare, som lefde af sina händerns arbete. Hvilken fara kunde väl, från dylika stackare, hota Roms och världens beherrskare? Var icke han en Gud? Sjelfva hans lif-häst hade ju ett tempel!

de orden: "Mig är gifven all makt i himmelen och på jorden. — Går för den skull ut och lärer allt folk, och bjuder dem hålla allt hvad jag eder befallt. Prediker Evangelium allom kreaturom!"

Vi veta hvad som följde, hvad som följer än i dag, förvandlande människohjertan, samhällen och riken, förbindande alla "folk och hedningar" såsom medlemmar i det ena folk af bröder och Guds stridsmän ("Israel"), som gick ut af Palestina för att grunda ett rike, som skall omfatta och välsigna hela jorden. Man jemföre det första förbundets löfte till israeliternas stamfader, deras förberedande historia, och uppfyllelsen tre tusen år sednare, — uppfyllelse, som alltjemt fortgår under ledningen af de folk, hvilka trädt i de första sändebudens ställe, — och man skall kanske icke tveka att, med blicken på det Palestinska folkets historia, utropa: "sannerligen, den visar oss Guds ledning af människornas och folkens öden! sannerligen den innehåller historiens historia!"

Vid betraktandet af denna, brukar man alltför uteslutande fästa sig vid dess tragiska del: Jerusalems förstörelse och de judars landsförvisning och förskingring, hvilka förhöllo sig fiendtligt till profetians uppfyllelse i den historiska Messias. Men detta är en ganska ensidig syn. Mycket mer borde man erkänna denna historias väsendtliga fullbordan i Jesus Christus, i hans lärjungar, i den första christna församlingen, som gick ut af judendomen*); framför allt i dessa judiska män, som gingo ut i all världen, förkunnade verldsförsonaren och förberedde en ny verldsordning.

*) Redan under Apostlarnas första predikan i Palestina öfvergingo många tusen judiska män och kvinnor till christendomen, såsom vi se det af Apostlarnas skrifter. De christna i Jerusalem, ihågkommo Herrens varnande ord sednare när de sågo romerska hären nalkas Jerusalem och flydde derifrån öfver Jordanen, och funno en tillflykts-ort i den lilla staden Pella, medan Jerusalem förvandlades i en grushög. Den snillrike målaren Kaulbach i Berlin har, i sin stora tafla öfver Jerusalems förstörelse, med rörande pathos framställt detta de christnas uttåg under englars ledning.

Och nu, med blicken på denna historia, kunna vi väl undra deröfver att det lilla Palestina och dess natur upptaga ett så stort rum i den christna världens trogna minne? Från Sinai och till Libanon är allt en upphöjd symbolisk skrift, en helig historia. Himalaja, Mont blanc och Chimborazzo äro kända i hela världen för deras eviga snö och oåtkomlighet; Hekla, Vesuv, Etna, m. fl. volkaner för deras eldsprutande gap; Olympen och Parnassen genom rätt artiga (rättare oartiga) gudasagor*). Endast Sinai och Carmel, Ebal och Gerizim, Moria och Sion, Thabor och Olivberget stå bland jordens höjder såsom evärdeliga altaren, från hvilka gudomligt manande, straffande eller välsignande röster utgå; endast från Palestinas berg strålar heligt och helgande ljus. Mississippi och Amazon-floden, Donau och Rhen, sjelfva Nilen och Ganges, dessa flodernas furstar, så viktiga för länder och folkslag, måste vika i betydighet för det andliga intresse, som fäster sig vid den lilla Jordan. Sjöarne Superior, Leman, Maggiore m. fl., ryktbara för storlek eller skönhet, — huru liten är deras historia bredvid den på Genesareths och Asphaltides stränder! Och Jerusalem, "som var en drottning och som är vorden en tjenarinna", — hvilken jordens hufvudstad vågar väl mäta sitt rum i jemnbredd med hennes i mensklighetens häfder. Det uråldriga China, det unga Californien kunna mäta sig med Palestina, som Goliath med David.

Här borde jag kanske stadna och återvända till mitt hvardagslif. Men jag kan det icke, — icke ännu. Jag står på tröskeln af Asien, af Österlandet, Paradisets, menniskoslägtets, religionernas, folkens, mitt, ditt ur-hem, — hvem kan hindra mig att på andens snabba vingar kasta en blick deröfver? — "Akta dig! Flyg icke längre än vingarne bära!" — Godt min L*; men hvem känner sin kraft innan han pröfvat den. Kärlek och längtan äro ock krafter, som kunna fara långt. "Det var en gång en svala — berättar en tjusande saga**) — född under en husknut i Svea

*) Se Guda-striderna uti Iliaden och Odysséen!

**) Af Onkel Adam.

land. Hon längtade flyga ut i verlden, men visste icke huru. "Gör som jag!" sade hönan och sparfven, och de visade sina konster och huru de alltid kommo helbregda ned på nära håll. Men svalan ville längre ut i verlden, försökte sina vingar och de buro henne i allt vidare och vidare ringar. En dag, hon visste icke sjelf huru det kom sig, — buro de henne öfver de stora hafven, och hon flög och satte sig på Pharaonernas grafvar."

Slut på Tredje Delen.

—ec. S. 202—

